

บทที่ 5

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาวิจัยเรื่อง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการบริโภคอาหารที่มีผลต่อการใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชนบทภาคเหนือ กรณีศึกษายานทาทุ๋ ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน ในครั้งนี้เป็นการศึกษาถึงวิถีชีวิตของชาวชนบทภาคเหนือ ที่มีวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาแต่ครั้งอดีต โดยเฉพาะวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับการบริโภคอาหาร ในช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศที่ผ่านมา การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ประการด้วยกันคือ 1) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการบริโภคอาหารที่มีผลต่อการใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชน 2) ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการบริโภคอาหารของชุมชน โดยผู้วิจัยได้นำเสนอผลการศึกษาวิจัยออกเป็น 3 ขั้นตอนดังต่อไปนี้

- 5.1 การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการบริโภคอาหารของชุมชน
 - 5.1.1 ลักษณะการบริโภคอาหาร
 - 5.1.2 แหล่งอาหาร
 - 5.1.3 การแสวงหาอาหาร
 - 5.1.4 การประกอบอาหาร
 - 5.1.5 การถนอมอาหาร
- 5.2 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการบริโภคอาหารของชุมชน
 - 5.2.1 ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ
 - 5.2.2 ปัจจัยด้านสังคมและวัฒนธรรม
 - 5.2.3 ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ
 - 5.2.4 ปัจจัยด้านเทคโนโลยี
- 5.3 การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการบริโภคอาหารที่มีผลต่อการใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชน
 - 5.3.1 การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการบริโภคอาหารที่มีผลต่อการใช้ทรัพยากรดินและป่าไม้
 - 5.3.2 การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการบริโภคอาหารที่มีผลต่อการใช้ทรัพยากรน้ำ

5.1 การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารของชุมชน

สามารถวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารของชุมชน ออกเป็น การเปลี่ยนแปลงลักษณะการบริโภคอาหาร แหล่งอาหาร การแสวงหาอาหาร การประกอบอาหาร และการถนอมอาหาร รายละเอียดดังต่อไปนี้

5.1.1 ลักษณะการบริโภคอาหาร

5.1.1.1 ลักษณะการบริโภคอาหารในอดีต

ลักษณะการบริโภคอาหารของชาวบ้านท่ากู่ในอดีตนั้น สามารถจำแนก ออกได้เป็น อาหารที่รับประทานตามฤดูกาล อาหารที่รับประทานประจำวัน อาหารในโอกาสพิเศษ ต่างๆ อาหารตามความเชื่อ และขนบธรรมเนียมประเพณีในการรับประทานอาหาร ดังต่อไปนี้ คือ

1) อาหารที่รับประทานตามฤดูกาล

พบว่าชาวบ้านบริโภคข้าวหนึ่ง (ข้าวเหนียว) เป็นอาหารหลัก โดยบริโภค กับอาหารที่เป็นกับข้าวพื้นบ้าน (อาหารพื้นเมือง) ทั้ง 3 มื้อ ประเภทของกับข้าวจะเป็นอาหารที่ เปลี่ยนแปลงไปตามฤดูกาลทั้งที่เป็นพืชผัก ผลไม้ และเนื้อสัตว์ ในแต่ละมื้อจะมีอาหารเพียง 1 – 2 อย่างเท่านั้น นายตา พวงแก้ว ผู้อาวุโสในหมู่บ้านท่ากู่ เล่าว่า ในอดีตนั้นอาหารที่เป็นประเภทแกง ต่างๆ จะพบว่าเป็นแกงผักเป็นส่วนใหญ่ อาจมีการใส่เนื้อสัตว์ลงไปบ้างซึ่งส่วนใหญ่เป็นเนื้อปลา โดยเฉพาะจะใส่ปลาแห้งที่หามาได้จากแหล่งน้ำตามธรรมชาติในหมู่บ้าน ซึ่งมีอยู่อย่างมากมาย ชาวบ้านจึงนิยมเอามาทำเป็นปลาแห้งเก็บไว้กินได้ตลอดทั้งปี ในอดีตจะพบว่าชาวบ้านมีการถนอม อาหารเหล่านี้กันเกือบทุกครอบครัว อาหารชนิดต่างๆของชาวบ้านนั้น ถ้าแบ่งตามฤดูกาลแล้ว จะ พบว่า

- ฤดูฝน ชาวบ้านมักจะทำกับข้าวที่เป็นแกงผักชนิดต่างๆ ได้แก่ แกง ผักบุ้ง แกงแค แกงผักกาด แกงหน่อไม้สด แกงยอดฟักทอง ผักกาดจอบ และแกงเห็ด เป็นต้น
- ฤดูหนาว แม้อากาศจะหนาวเย็น แต่ชาวบ้านก็ยังพอบหาพืชผักและสัตว์ มาทำกับข้าวกับปลาได้ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาของชาวบ้านที่ รู้จักการนำเอาพืชผักมาทำเป็นกับข้าวได้อย่างเหมาะสมกับสภาพ อากาศที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละฤดูกาล ผลการศึกษาพบว่าอาหารใน ฤดูหนาวเป็นอาหารที่ให้ไขมันในปริมาณที่ค่อนข้างสูง เช่น น้ำพริก

อ่อง แองฟักเขียวใส่เนื้อไก่ แองขนุนใส่เนื้อหมู เป็นต้น และยังพบว่า เป็นอาหารที่ให้ภูมิคุ้มกันเพื่อป้องกันโรคภัยไข้เจ็บได้ในช่วงของการเปลี่ยนฤดูกาล เช่น แองส้มดอกแค แองผักขี้เึยด แองยอดขี้เหล็ก แองผักขี้หูด สะเดาลวกกับน้ำพริกอ่อง และแองใบย่านาง เป็นต้น

- **ฤดูร้อน** แม้ว่าพืชผักที่มีอยู่ตามธรรมชาติจะหายากลำบากขึ้น แต่ก็ยังมีอาหารประเภทแมลงที่มีมาทดแทนได้ อาหารในฤดูร้อนเช่น น้ำพริกต่อ แองไข่มดแดง แมงมันจ่อม และแองหยวกกล้วย เป็นต้น

ลักษณะการบริโภคอาหารในอดีต จึงมีความเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน ซึ่งพบว่าฤดูกาลตามธรรมชาติจะเป็นตัวกำหนดว่า ชาวบ้านจะบริโภคอาหารชนิดใด โดยเฉพาะพืชผักที่เป็นอาหารของชาวบ้านมิได้มีขึ้นตลอดปี จะมีเป็นช่วงหรือฤดูกาลเท่านั้น รายการอาหารของชาวบ้านจึงสอดคล้องกับฤดูกาลด้วย

2) อาหารที่รับประทานประจำวัน

สามารถแบ่งอาหารได้ตามมื้ออาหารเป็น 3 มื้อ ทั้งที่เป็นอาหารประเภทพืชผักและเนื้อสัตว์ ดังนี้

- **มื้อเช้า** (เรียกว่าข้าวจาย) มีข้าวเหนียวเป็นอาหารหลัก ส่วนกับข้าวในมื้อเช้าโดยส่วนใหญ่มักได้แก่ อาหารพวกน้ำพริกต่างๆ กินกับผักต้ม ผักลวก ผักนึ่งหรือผักสด นอกจากนี้ก็มีอาหารประเภทแป้ง นึ่ง หรือย่าง เช่น ปลาปิ้ง ปลาย่าง เนื้อย่าง และเนื้อนึ่ง เป็นต้น
- **มื้อกลางวัน** (เรียกว่าข้าวตอน) อาหารในมื้อกลางวันส่วนใหญ่จะเป็นอาหารที่ทำไว้ในตอนเช้า แต่อาจทำเพิ่มในตอนกลางวัน เช่น ผักกาดคองย่า ตำมะม่วง ยำส้มโอ ส้าผักกาดอ่อนหรือส้ายอดมะม่วง เป็นต้น
- **มื้อเย็น** (เรียกว่าข้าวเลง) เป็นมื้ออาหารที่สมาชิกของครอบครัวจะได้ร่วมรับประทานอาหารกันอย่างพร้อมหน้าพร้อมตากันเป็นมื้ออาหารที่มีสำคัญของครอบครัวอาหารในมื้อเย็น จะเป็นอาหารประเภทแองต่างๆ เช่น แองแค แองหน่อไม้ แองผักนึ่งนา แองขนุน แองปลา แองขนุน แองหยวก แองอ่อมเนื้อ ลาบเนื้อ และน้ำพริกปลา เป็นต้น

3) อาหารในโอกาสพิเศษต่างๆ

ลักษณะอาหารในโอกาสพิเศษ จะเป็นอาหารที่ปรุงด้วยเนื้อสัตว์มากกว่าพืชผักต่างๆ ดังต่อไปนี้

- อาหารขึ้นบ้านใหม่ ได้แก่ แกงฮังเล แกงโฮะ แกงอ่อม ลาบ เป็นต้น
- อาหารงานแต่งงาน ได้แก่ คัมจืดวุ้นเส้น ยำวุ้นเส้น ลาบ แกงผักเขียว และขนมจีน เป็นต้น
- อาหารงานศพ ได้แก่ แกงหยวกกล้วย แกงอ่อม น้ำพริกผักนึ่ง ลาบ และแกงฮังเล เป็นต้น
- อาหารในวันเทศกาลต่างๆ ได้แก่ ลาบ ห่อหนึ่ง เนื้อทอด แกงอ่อม นอกจากนี้ยังมีขนมต่างๆ เช่น ขนมจ็อก(ขนมเทียน) ข้าวต้มมัด ข้าวแตน ข้าวแคบ และข้าวตอกตัง เป็นต้น

4) อาหารตามความเชื่อ

นายจำลอง พวงเก๋ หมอพื้นบ้าน กล่าวว่า ชาวบ้านในอดีตมีความเชื่อที่เป็นขนบธรรมเนียมประเพณีในเรื่องเกี่ยวกับอาหารการกินในลักษณะของข้อห้ามสำหรับคนท้อง หญิงที่กำลังมีประจำเดือนและหญิงคลอดลูกใหม่ ซึ่งความเชื่อที่ยึดถือกันมาตั้งแต่อดีตและปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา มีดังต่อไปนี้

- หญิงตั้งครรภ์ มีข้อห้ามในเรื่องอาหารที่ห้ามรับประทาน ได้แก่ อาหารพวกของหวาน อาหารรสจัด อาหารที่มีกะทิเป็นส่วนประกอบ จะทำให้ลูกตัวโตคลอดยาก ผักแฉ่ำจะทำให้ปวดท้อง เนื้อวัว เนื้อควาย จะทำให้เด็กคลอดออกมามีไขมันติดตามตัวเยอะ และทำให้คลอดยาก อาหารที่คนท้องควรรับประทาน ได้แก่ น้ำมะพร้าว น้ำมันระหุง และผักบั้ง จะทำให้เด็กมีผิวสวย คลอดง่าย
- หญิงมีประจำเดือน มีข้อห้ามไม่ให้รับประทานน้ำมะพร้าว จะทำให้ปวดท้องอย่างรุนแรงได้
- หญิงคลอดลูกใหม่และหญิงให้นมลูก มีข้อห้ามคือ ห้ามรับประทานของคองทุกชนิด หน่อไม้ ผักชะอม ปลาหู ปลาเค็ม เนื้อวัว เนื้อควาย เนื่องจากจะเป็นพิษภัยต่อสุขภาพ ห้ามรับประทานโดยเด็ดขาด อาจทำให้เป็นโรคลมผิเคื้อน (ลักษณะของอาการแสดงอาหาร) นอกจากนี้ยังทำให้หมอลูกเข้าอุจจาระ อาหารที่ควรรับประทาน ได้แก่ ข้าวจี (ข้าวเหนียว

ปิ้งไฟ) เนื้อหมูปิ้ง ข้าวแคบ หัวปลีต้ม เพราะจะได้ช่วยให้มีน้ำนมเพียงพอสำหรับเลี้ยงลูก ส่วนผักหนอก(ใบบัวบก) ช่วยขับเลือดและน้ำคาวปลา

5) ขนบธรรมเนียมประเพณีในการรับประทานอาหาร

ในอดีตนั้นชาวบ้านท่ากุ่มีขนบธรรมเนียมประเพณีในการรับประทานอาหาร โดยจะนั่งรับประทานอาหารพร้อมกับบนพื้นบ้านหรือเต็น (ชานเรือน) ลักษณะการนั่งจะล้อมวงขันโตก (เป็นภาชนะสำหรับวางอาหารทำด้วยไม้หรือหวาย) มีหลายขนาดแตกต่างกันตามฐานะหรือยศศักดิ์ของเจ้าของบ้าน ถือว่าเป็นเครื่องใช้อย่างหนึ่งที่สำคัญประจำครอบครัวในการรับประทานอาหาร นอกจากเครื่องใช้ที่จำเป็นพวก ถ้วย จาน ช้อน หม้อ กล่องข้าว ผาชี ฯลฯ ที่ต้องมีไว้ใช้กันทุกหลังคาเรือน การจัดวางอาหารบนขันโตกจะวางอาหารทุกอย่างบนขันโตก ยกเว้นกล่องข้าวจะวางไว้บนพื้นบ้าน นายดา พวงเก้ ผู้อาวุโสในหมู่บ้านท่ากุ่มีกล่าวว่า “การรับประทานอาหารจะนั่งล้อมวงรับประทานอาหารพร้อมกันทั้ง พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย และลูกหลาน โดยจะให้ผู้อาวุโสในบ้านลงมือรับประทานอาหารก่อนเป็นคนแรก จากนั้นจึงลงมือรับประทานอาหารได้ทุกคน” ซึ่งถือเป็นขนบธรรมเนียมที่ปฏิบัติกันมาตั้งแต่ในอดีต เป็นการให้ความเคารพต่อผู้ที่มีอาวุโสกว่า นอกจากนี้ยังมีข้อห้ามเวลารับประทานอาหาร เช่น ไม่ผายลม ไม่ทะเลาะกัน ไม่หัวเราะเสียงดัง ไม่เล่นกัน และไม่ถ่มน้ำลายด้วย

5.1.1.2 การเปลี่ยนแปลงลักษณะการบริโภคอาหารในปัจจุบัน

ในปัจจุบันหมู่บ้านท่ากุ่มีถนนหนทางที่สามารถใช้ในการเดินทางได้อย่างสะดวกสบายและรวดเร็วขึ้น จึงพบว่ามีรถเร่มาเอาอาหารเข้ามาขายในหมู่บ้านเป็นประจำ และมีจำนวนร้านค้าขายของชำเพิ่มขึ้นอีกหลายร้าน ซึ่งเจ้าของร้านเหล่านี้สามารถเดินทางไปซื้ออาหารจากตลาดในตัวเมืองเอามาขายในหมู่บ้านได้ทุกวัน ทั้งอาหารสด อาหารแห้ง อาหารสำเร็จรูป อาหารถุงสำเร็จ ขนม และเครื่องดื่มชนิดต่างๆ และยังมีร้านค้าที่ขายอาหารประเภท ก๋วยเตี๋ยว ขนมจีน ขนมหวานต่างๆ ในหมู่บ้านอีกหลายร้านด้วยกัน นอกจากนี้ยังพบว่ามีพ่อค้าแม่ค้าจากต่างถิ่นนำเอาสินค้าทั้งเครื่องอุปโภคบริโภคเข้ามาขายในหมู่บ้านทุกๆ สัปดาห์

ในด้านความคิด ความเชื่อ ในการรับประทานอาหาร นายจำลอง พวงเก้ ประธานอาสาสมัครสาธารณสุขและหมอฟันบ้านกล่าวว่า “ชาวบ้านท่ากุ่มีส่วนหนึ่งยังคงมีความเชื่อในเรื่องการรับประทานอาหารของหญิงตั้งครรภ์และหญิงหลังคลอด ที่จะต้องยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดตามความเชื่อแต่เดิมมา เช่น หญิงหลังคลอดจะต้องอยู่ไฟหลังจากคลอดลูกประมาณ 7 – 10 วัน เพื่อให้แม่และลูกที่เกิดมามีร่างกายแข็งแรง ไม่เป็นโรคภัยไข้เจ็บ และในช่วงที่อยู่ไฟนั้นห้าม

หญิงหลังคลอดรับประทานอาหารที่ปรุงมาจาก ปลาไหล ปลาดุก เนื้อวัว เนื้อควาย และห้ามดื่มน้ำเย็น เพราะเชื่อว่าจะทำให้เกิดอาการตกเลือดจนทำให้เสียชีวิตได้ หรืออาจทำให้เป็นลมผิดเดือน รักษาไม่หาย สิ่งที่รับประทานได้สำหรับหญิงหลังคลอด จะเป็นอาหารประเภท ผักต้ม ข้าวจี ข้าวกับปลาเกลือ เนื้อหมูและต้องดื่มน้ำต้มสุก”

สำหรับชนบทรรมนิยมประเพณีการรับประทานอาหารนั้น พบว่าชาวบ้านทาส่วนใหญ่ยังคงนั่งล้อมวงกับพื้นบ้านในการรับประทานอาหารพร้อมกันในครอบครัว โดยสมาชิกในครอบครัวจะร่วมรับประทานอาหารพร้อมกันในมือเย็นเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งถือว่าเป็นมื้ออาหารที่สำคัญที่สุดของครอบครัว เพราะสมาชิกในครอบครัวจะกลับจากการทำงานและอยู่พร้อมหน้าพร้อมตากัน นายจำลอง พวงเก้ กล่าวว่า “ประเพณีการนั่งรับประทานอาหารกับพื้นนั้นปฏิบัติกันมานานแล้ว แต่ในปัจจุบันจะมีบางครอบครัวที่ใช้วิธีนั่งโต๊ะรับประทานอาหารแทนการนั่งกับพื้นบ้าน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มคนที่มีอาชีพรับราชการและกลุ่มคนที่มีฐานะดีในหมู่บ้าน” ส่วนการใช้อุปกรณ์ในการรับประทานอาหารพบว่า มีการใช้ถาดอาหารที่ทำมาจากสังกะสีแทนขันโตกที่ทำมาจากไม้หรือหวายในสมัยก่อน และใช้กล่องข้าวที่เปลี่ยนแปลงมาจากกระติกพลาสติกแทนกล่องข้าวที่สานด้วยไม้ไผ่หรือใบตาล โดยพบว่ามีการใช้ผ้าขาวรองพื้นกระติกก่อนนำไปใส่ข้าวเพื่อให้ข้าวหนึ่งในกระติกอุ่นตลอดทั้งวัน

ผลการศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงลักษณะการบริโภคอาหารของชาวบ้านในปัจจุบันมีลักษณะของการเลียนแบบอย่างความสะดวกสบายของสังคมเมืองมากขึ้น เช่น พบว่ามีการใช้ช้อนและส้อมในการรับประทานอาหาร เริ่มมีการรับประทานอาหารบนโต๊ะกันบ้าง มีการรับประทานข้าวเจ้าแทนข้าวเหนียวในบางมื้อ และพบว่าบางครอบครัวจะรับประทานอาหารพื้นเมืองเดิมเฉพาะในมือเช้าและมือเย็นเท่านั้น นอกจากนี้ยังพบว่าชาวบ้านในปัจจุบันจะนิยมรับประทานอาหารประเภทเนื้อสัตว์กันมากขึ้น ทั้งเนื้อปลา เนื้อหมู เนื้อเป็ด เนื้อไก่ เนื้อวัว และเนื้อควาย ทั้งนี้เนื่องจากการเลี้ยงสัตว์ประเภทต่างๆ ในปัจจุบันนั้นเป็นการเลี้ยงด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ ที่มีการเร่งการเจริญเติบโตของสัตว์ สามารถเลี้ยงโดยการใช้ระยะเวลาสั้นๆ ได้ อีกทั้งยังทำได้ง่ายและสะดวก จึงทำให้ชาวบ้านหาเนื้อสัตว์มาบริโภคได้ง่ายขึ้นและราคาก็ยังไม่แพงมากนัก โดยส่วนใหญ่เนื้อสัตว์ที่ชาวบ้านนำมาบริโภคกันนั้น จะซื้อหามาจากตลาดร้านค้าในหมู่บ้านที่ไปรับมาจากตลาดในเมืองอีกต่อหนึ่ง ซึ่งก็มีให้เลือกซื้อหามาบริโภคกันได้ทุกวัน

5.1.2 แหล่งอาหาร

5.1.2.1 แหล่งอาหารในอดีต

การดำเนินวิถีชีวิตของชาวบ้านทาภูในอดีตนั้น พบว่า เป็นไปอย่างเรียบง่ายตามสภาพแวดล้อมของชุมชน กล่าวคือ ชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนเป็นหลัก จากการทำนาปลูกข้าว การปลูกพืชผักต่างๆ การหาอาหารจากทุ่งนา ป่าเขา หนองน้ำ และลำห้วยต่างๆ นอกจากนี้ยังมีการนำไม้จากป่ามาสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย วิถีชีวิตในอดีตของชาวบ้านทาภูจึงขึ้นอยู่กับสภาพของธรรมชาติเป็นหลัก ถ้าปีไหนฝนฟ้าตกคืออาหารการกินก็จะอุดมสมบูรณ์ ปีไหนฝนแล้งชาวบ้านก็หาอาหารยากลำบากขึ้น เนื่องด้วยพื้นที่ของหมู่บ้านทาภูเป็นพื้นที่ราบลุ่มริมฝั่งลำน้ำแม่ทา มีพื้นดินอุดมสมบูรณ์จากการทับถมของดินตะกอน และบางส่วนเป็นพื้นที่ดอนอยู่ติดกับป่าเขามิ่ต้นไม้ขึ้นอยู่อย่างหนาแน่น อันเป็นที่มาของความชุ่มชื้นและแหล่งอาหารมากมายทั้งพืชและสัตว์ แหล่งอาหารของชาวบ้านทาภูในอดีต จึงเป็นไปตามสภาพของสิ่งแวดล้อมของชุมชนและแปรเปลี่ยนไปตามฤดูกาล โดยสามารถแบ่งแหล่งอาหารของชุมชนในอดีตออกเป็น แหล่งอาหารจากธรรมชาติ แหล่งอาหารจากการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ไว้บริโภคเอง และแหล่งอาหารจากตลาดและร้านค้า ดังนี้

1) แหล่งอาหารจากธรรมชาติ

เป็นแหล่งอาหารที่ได้มาจากป่า หนองน้ำ ลำห้วย แม่น้ำ สวน ไร่ และทุ่งนาเป็นแหล่งอาหารที่ชาวบ้านส่วนใหญ่หาได้ในชุมชน ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ มีความหลากหลายและเปลี่ยนแปลงไปตามฤดูกาล คือ

- ฤดูฝน เป็นฤดูที่มีอาหารตามธรรมชาติอุดมสมบูรณ์เป็นพิเศษ โดยเฉพาะในป่าซึ่งเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของชุมชน จะเป็นช่วงเวลาที่มึเห็ดต่างๆ มากมายหลายชนิด เช่น เห็ดแดง เห็ดเหลือง เห็ดหล่ม เห็ดขมิ้น เห็ดถอบ เห็ดโคน เห็ดลม เห็ดถ่าน เห็ดดิน เห็ดห้า ฯลฯ พ่อบุญานสิงห์ เสนางาม ผู้อาวุโสของหมู่บ้านทาภู กล่าวว่า “ฤดูฝนในป่ามีเห็ด มีหน่อไม้ กินกันบ่หวัดบ่ไหว” นอกจากนี้เห็ดกับหน่อไม้แล้วในป่ายังมีพืชผักผลไม้และสัตว์ป่าต่างๆอีกมากมาย ที่สามารถนำมาเป็นอาหารของชาวบ้านได้ เช่น ผักเผ็ด ผักเชียงดา ผักปุย่า ผักกูด ผักหนาม ยอดมะกอก ยอดมะม่วง ฯลฯ ส่วนพวกสัตว์ป่าและแมลงที่ชาวบ้านนิยมนำมาเป็นอาหาร เช่น งู แลน (ตะกวด) แย้ ตุ่น จิ๋ง จิ้งหรีด ตั๊กแตน ต่อ แตน ผึ้ง หนอนไม้ไผ่(รถควน) ไช้ผดแดง จักจั่น นก หมูป่า ไก่ป่า กระรอก ฯลฯ ส่วนในหนองน้ำ ลำห้วย ภูเขาและไร่นาจะมีพืชผักนานาชนิดที่เป็นอาหารของชาวบ้านมากมายให้เลือกรับประทานกันได้ เช่น ผักแว่น ผักบุงนา ผักควาตอง ผักหนอง

(ผักกระเฉด) เต้า(สาหร่ายน้ำ) ฯลฯ นอกจากนี้ก็ยังมีสัตว์น้ำที่เป็นอาหารของชาวบ้านอีกมากมายด้วย
กัน เช่น กุ้ง หอย ปูนา ปลา กบ เขียด อีซวก (ลูกกบลูกเขียด) ฯลฯ

- ถดูหนาว เป็นฤดูที่อาหารตามแหล่งธรรมชาติเริ่มขาดแคลน พืชผักใน
ป่าก็ไม่ค่อยจะมีให้เลือกรับประทานมากนัก จะพบก็แต่เพียงพืชผักที่มีอยู่ในถดูหนาวเท่านั้น เช่น
ดอกแค ขนุนป่า กล้วยป่า มะเขือเทศ ผักกูด ผักย่านาง ผักขี้เหล็ก ผักสะแล ผักสะเรียม ผักฮิ้น
และมะค้อนก้อม(มะรุม) ฯลฯ พ่อหนานสิงห์ เสนางาม ได้กล่าวอีกว่า “ผักหวานจะเริ่มมีตอนปลาย
ถดูหนาว เป็นผักที่มีรสหวาน” พบว่าชาวบ้านมักนิยมเอามาแกงกับไข่มดแดง หรือเอามาต้งกินกับ
น้ำพริกตาแดง ก็อร่อยและมีคุณค่าทางอาหารมากเลยทีเดียว โดยเป็นอาหารที่ขึ้นชื่อของทางภาค
เหนือชนิดหนึ่ง

- ถดูร้อน เป็นช่วงที่ชาวบ้านเก็บเกี่ยวข้าวในนาเสร็จ อากาศค่อนข้าง
ข้างร้อน แต่ก็มีอาหารตามธรรมชาติให้ชาวบ้านได้เลือกรับประทานกันพอสมควร เริ่มจากชาวบ้าน
จะเข้าป่าล่าสัตว์ป่า เช่น หมูป่า ไก่ป่า นก กระรอก งู แล่น และพวกแมลงต่างๆ โคนเฉพาะ ต่อ แตน
ผึ้ง ก็มีมากมายอย่างเหลือเฟือ พืชผักป่าต่างๆก็มีหลายชนิดเช่น ผักเลี้ยว ดอกอาว ผักพ้อคำตีเมีย
ผักหนาม ผักเหือด ผักฮิ้น ปลีกกล้วย ขนุนอ่อน ยอดมะขาม ฯลฯ

2) แหล่งอาหารจากการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ไว้บริโภคเอง

พบว่าในอดีตชาวบ้านส่วนใหญ่จะปลูกข้าวไว้เป็นอาหารหลักกัน
ทุกหลังคาเรือน และปลูกพืชผักสวนครัวไว้ตามหัวไร่ปลายนาเพื่อเอาไว้กินในครัวเรือน ถ้ามีมาก
กินไม่ทันก็จะแบ่งปันให้กันในละแวกบ้านใกล้เรือนเคียง ผักที่ชาวบ้านนิยมปลูกไว้บริโภคกัน ได้
แก่ พริก มะเขือ หอม กระเทียม จิง ข่า ขมิ้น ตะไคร้ มะกรูด โหระพา ผักกาด ถั่วฝักยาว ผักทอง
ผักหละ(ผักชะอม) กระถิน ตำลึง ฯลฯ นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีการเลี้ยงสัตว์ไว้ในบริเวณบ้านเรือน
เพื่อเอาไว้บริโภค และเอาไว้เลี้ยงต้อนรับเวลามีแขกมาเยี่ยมเยือนที่บ้านหรือเวลามีงานบุญต่างๆ เช่น
งานบวช งานแต่งงาน และงานขึ้นบ้านใหม่ พ่อตา พวงเกี๋ย ผู้อาวุโสในหมู่บ้านทาถู ได้เล่าว่า “ชาว
บ้านมักจะไม่ฆ่าสัตว์เลี้ยงกินกันอย่างพร่ำเพรื่อ เพราะอาหารของชาวบ้านในอดีตจะกินข้าวกินปลา
เป็นอาหารหลัก และมีพืชผักต่างๆที่เก็บหาได้ตามแหล่งอาหารธรรมชาติเป็นอาหารอยู่แล้ว” และยัง
พบว่าโดยส่วนใหญ่ชาวบ้านจะไม่ค่อยมีการซื้อขายอาหารกัน แต่จะมีการแลกเปลี่ยนอาหารกันตาม
ความสมัครใจ สัตว์ที่นิยมเลี้ยงไว้รับประทานในอดีต เช่น ไก่ เป็ด หมู วัว ควาย เป็นต้น

5.1.2.2 การเปลี่ยนแปลงแหล่งอาหารในปัจจุบัน

แหล่งอาหารหลักในปัจจุบันของชาวบ้านท่ากู่ พบว่าได้มาจากตลาดและร้านค้า ไม่ได้มาจากแหล่งอาหารตามธรรมชาติที่สะอาดเหมาะสมได้เอง ตามทุ่งนา ป่าเขา ลำห้วย ลำน้ำและสวนหลังบ้านที่เคยมีอย่างอุดมสมบูรณ์ในอดีต หรือการปลูกพืชผักสวนครัวหลังบ้านเอาไว้กินเองก็ไม่ค่อยจะพบเห็นแล้วในปัจจุบันนี้ แหล่งอาหารในปัจจุบันจึงพบว่าได้จากแหล่งอาหาร ดังต่อไปนี้

1) แหล่งอาหารจากตลาดและร้านค้า

ในอดีตบ้านท่ากู่ไม่มีตลาดและร้านค้า ต่อมาเมื่อมีการสร้างถนนทำให้การติดต่อกับชุมชนภายนอกสะดวกขึ้น จึงเริ่มมีชาวบ้านจากหมู่บ้านอื่นๆ ย้ายเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านท่ากู่เพิ่มมากขึ้น และเริ่มมีการตั้งร้านค้าขายของชำในหมู่บ้านท่ากู่ โดยมีการนำเอาสินค้าจากตลาดในตัวอำเภอแม่ทามาขายให้แก่ชาวบ้าน ซึ่งได้แก่ พริก อาหารแห้งต่างๆ พริก เกลือ กะปิ น้ำปลา ของใช้ในครัวเรือน เนื้อสัตว์ ขนมห่อหุ้ม และยารักษาโรค ชาวบ้านส่วนหนึ่งยังต้องพึ่งพาอาหารที่หาได้จากแหล่งอาหารตามธรรมชาติในหมู่บ้าน เนื่องจากแหล่งอาหารที่หาได้ตามธรรมชาติยังพอมีให้ได้เลือกรับประทานกัน แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็ต้องพึ่งพาแหล่งอาหารจากตลาดและร้านค้าในส่วนของอาหารจำพวกอาหารสำเร็จรูป เครื่องปรุงรสและอาหารแห้ง

การซื้อหาอาหารเอาตามตลาดและร้านค้าในหมู่บ้าน ซึ่งมีทั้งอาหารสดพวกเนื้อสัตว์และพืชผัก อาหารแห้งต่างๆ อาหารกระป๋อง อาหารกึ่งสำเร็จรูป อาหารสำเร็จรูป และอาหารประเภทถุงสำเร็จที่สามารถซื้อหามารับประทานได้อย่างสะดวกสบาย เช่น แกงใส่ถุง ก๋วยเตี๋ยว ขนมห่อหุ้ม ข้าวผัดและขนมหวานต่างๆ ก็มีให้เลือกซื้อมารับประทานกันอย่างมากมาย นายสมภพ เสนางาม เจ้าของร้านขายของชำในหมู่บ้านท่ากู่คนหนึ่ง กล่าวว่า “ต้องตื่นตั้งแต่ตี 4 ตี 5 เพื่อไปตลาดในตัวเมือง ไปซื้อพวกอาหารสด ผักสด เนื้อหมู เนื้อไก่ ขนมห่อหุ้มต่างๆ มาขายในตอนเช้าทุกวัน ซึ่งก็ขายดีทุกวันชาวบ้านไม่ค่อยมีเวลาไปจ่ายตลาดเอง บางทีก็ไม่มีเวลาทำกับข้าวกับปลากันเลยต้องซื้ออาหารถุงมากิน” ในปัจจุบันพบว่าชาวบ้านต้องตื่นแต่เข้าไปเก็บผักข้าวโพดในไร่ ฟองดา พวงแก้ว ผู้อาวุโสในหมู่บ้านท่ากู่ เล่าว่า “สมัยก่อนที่ทำไร่ ทำนา ก็มีพอกินพอใช้ ในน้ำมีกุ้ง หอย ปู ปลา ในนาก็มีข้าวให้กิน ผักหญ้าก็เยอะแยะไม่ต้องซื้อหา ออกไปเก็บหาตามชายป่า ชายทุ่งก็ได้ทั้งผักทั้งปลามาทำกับข้าวกินแล้ว หรือจะหาตามริมรั้วข้างบ้านก็มีผักไม้ทั้งผักกระถิน ผักแคบ (ผักตำลึง) ผักหระ(ผักชะอม) และถั่วพู(ถั่วพู) ให้ได้เก็บมากิน” แต่มาในปัจจุบันนี้ชาวบ้านจะหาอาหารต้องไปที่ร้านค้าหรือตลาด ซึ่งกลายเป็นแหล่งอาหารหลักของชาวบ้านไปแล้ว ฟองดา พวงแก้ว กล่าวต่ออีกว่า “อาหารการกิน บะเคี้ยวนี้ อยู่ดีก็ขาด” (อาหารสมัยนี้อยู่ที่ตลาดโน้น) ชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องแข่งขันกับเวลา จึงไม่มีค่อยที่จะเข้าไปล่าสัตว์ หรือเก็บหา

พืชผักตามชายป่า ชายทุ่ง หรือตามห้วย หนอง คลอง บึง และแม่น้ำเหมือนดังแต่ก่อน เวลาในการเตรียมอาหารการกินก็ไม่ค่อยจะมี ต้องรีบไปดูแลต้นข้าวโพดฝักอ่อนที่ปลูกไว้ เพราะลงทุนลงแรงไปมากกลัวจะขาดทุน การแสวงหาอาหารจึงต้องใช้วิธีซื้อเอาจากตลาด ร้านค้า หรือพวกแม่ค้ารถเร่ที่เข้ามาขายถึงกันหน้าบ้านกันทุกวัน พ่อหนานสิงห์ เสนางาม ผู้อาวุโสหมู่บ้านทาโก้ ยังได้กล่าวอีกว่า “สมัยนี้ผมบ่ได้เกล้า ข้าวบ่ได้ดำ น้ำบ่ได้ดก” (ยุคสมัยนี้เป็นยุคที่สะดวกสบาย แม้แต่เส้นผมตนเองก็ไม่ต้องมาหิวมาเกล้าเอง ข้าวก็ไม่ต้องไปล่าบักดำ น้ำดื่มก็ซื้อเอาไม่ต้องไปตักไปหามเหมือนแต่ก่อน)

จากการสำรวจในหมู่บ้านทาโก้ พบว่าในปัจจุบันหมู่บ้านทาโก้มีจำนวนร้านขายของชำมากถึง 8 ร้านด้วยกัน ซึ่งในตอนแรกนั้นมีเพียงไม่กี่ร้านมาเพิ่มมากขึ้นก็เมื่อประมาณ 10 กว่าปีที่ผ่านมานี้เอง และแต่ก่อนก็ไม่มีลักษณะเหมือนร้านค้า เพียงแต่หาของมาขายเล็กๆน้อยๆ โดยได้นำสินค้ามาขายเท่าที่จำเป็นและตามที่ชาวบ้านต้องการเท่านั้น เช่น ไม้ขีดไฟ น้ำมันก๊าด เกลือ กะปิ น้ำปลา ยารักษาโรค และสิ่งของที่ไม่น่าเสียดาย แต่ต่อมาเมื่อมีความเจริญก้าวหน้ามากขึ้น มีถนนหนทางที่สะดวกสบาย มีไฟฟ้า น้ำประปาและโทรศัพท์ตามมา จึงพบว่าได้มีการนำเอาสินค้ามาขายในหมู่บ้านมากขึ้นอย่างสม่ำเสมอ ประกอบกับชาวบ้านเริ่มมีรายได้ที่แน่นอนมากขึ้น จากการปลูกข้าวโพดฝักอ่อนส่งโรงงานอาหารกระป๋อง ซึ่งถือได้ว่าเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญที่สุดของชาวบ้านในหมู่บ้านทาโก้ การเพิ่มจำนวนขึ้นของร้านค้าและการขยายขยายปรับปรุงสถานที่ขายให้ดูเหมาะสม มีทั้งที่ใช้บ้านเรือนทำเป็นร้านค้าและก่อสร้างร้านค้าแยกต่างหากก็มี ในปัจจุบันเจ้าของร้านเหล่านี้ได้มีการปรับปรุงร้านค้าให้มีลักษณะเป็นร้านค้าที่มีความทันสมัยมากขึ้น โดยพบว่ามีการเลียนแบบอย่างของร้านค้าในเขตเมือง และพบว่าร้านค้าเหล่านี้ได้นำสินค้าประเภทอาหารมาขายในหมู่บ้านเพิ่มมากขึ้น โดยการขายอาหารทั้ง อาหารสด อาหารแห้ง อาหารกระป๋อง อาหารกึ่งสำเร็จรูป อาหารถุงสำเร็จ ตลอดจนเครื่องดื่มชนิดต่างๆ

นางสาวคุณฉวี ทองสุวรรณ เจ้าของร้านขายของชำในหมู่บ้านทาโก้อีกหนึ่งร้านหนึ่ง ได้กล่าวว่า “ร้านขายของชำจะมีลักษณะที่คล้ายๆกันก็คือส่วนใหญ่เจ้าของร้านจะเข้าไปซื้อหาสินค้ากันที่ตลาด ทั้งที่ในตัวอำเภอและในตัวจังหวัด โดยในการไปซื้อสินค้าแต่ละครั้งจะอยู่ในวงเงินประมาณ 1000 บาทต่อวัน สินค้าส่วนใหญ่ที่ไปซื้อได้แก่ อาหารปรุงสุก อาหารถุงสำเร็จ ขนม และอาหารสดต่างๆ เช่น ผักสด เนื้อหมู เนื้อไก่ ปลาและผลไม้” สินค้าที่เป็นอาหารเหล่านี้เจ้าของร้านจะพยายามขายให้หมดภายในวันนั้น ส่วนสินค้าที่เป็นพวกอาหารแห้ง ขนมถุง เครื่องดื่ม เครื่องปรุงรสและสิ่งของเครื่องใช้อื่นๆ ก็จะเข้าไปซื้อจากตลาดประมาณสัปดาห์ละครั้ง ไม่ได้ซื้อทุกวันเหมือนอาหารสด หรือบางทีก็จะมีบริษัทขายส่งสินค้าเข้ามาขายให้กับร้านค้าถึงในหมู่บ้าน

2) แหล่งอาหารจากรถเร่ขายอาหาร

รถเร่ขายอาหารทั้งที่เป็นพ่อค้าแม่ค้าในหมู่บ้านเดียวกันและมาจากต่างหมู่บ้าน โดยพบว่าพ่อค้าแม่ค้าในหมู่บ้านจะใช้รถมอเตอร์ไซด์บรรทุกอาหารที่ไปรับมาจากตลาดทำการเร่ขายอาหารตามบ้านเรือน วันละ 2 เที่ยว คือตอนเช้าและตอนเย็น ทำให้ชาวบ้านไม่ต้องเสียเวลาไปจับจ่ายซื้อหาอาหารที่ตลาด ส่วนรถเร่ขายอาหารที่เป็นพ่อค้าแม่ค้าจากต่างหมู่บ้าน มักจะใช้รถยนต์เข้ามาเร่ขายอาหารพวก กะปิ น้ำปลา ข้าวสาร อาหารแห้ง อาหารทะเล และผลไม้

3) แหล่งอาหารจากธรรมชาติ

ครอบครัวที่มีฐานะไม่ค่อยดีพบว่ายังนิยมที่จะรับประทานอาหารที่หามาได้เองจากแหล่งอาหารตามธรรมชาติในหมู่บ้าน ซึ่งนับวันจะลดน้อยลงและหายากลำบากขึ้น ทั้งอาหารพวกพืชผักป่า หรือพวกสัตว์น้ำ เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา กบ เขียด ก็เริ่มขาดแคลนด้วย

4) แหล่งอาหารจากการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ไว้บริโภคเอง

การปลูกพืชผักสวนครัวตามหลังบ้านนั้น พบว่าชาวบ้านจะปลูกเอาไว้เพื่อกินบ้างขายบ้างแต่จะปลูกในฤดูฝนเท่านั้น ส่วนในฤดูแล้งจะไม่นิยมปลูกกันเนื่องจากไม่มีน้ำรดพืชผักที่ปลูกเอาไว้ พืชผักที่ชาวบ้านนิยมเพาะปลูกเอาไว้บริโภคเองในครัวเรือน ได้แก่ พริก มะเขือ ผักกาด ตะไคร้ ข่า ขมิ้น และโหระพา เป็นต้น

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงแหล่งอาหารของชาวบ้านท่ากู๋ในปัจจุบันนั้น เป็นการเปลี่ยนแปลงแหล่งอาหารที่ได้จากธรรมชาติมาเป็นการพึ่งพาแหล่งอาหารจากตลาดและร้านค้าขายอาหารแทน ทำให้ชาวบ้านท่ากู๋ในปัจจุบันต้องพึ่งพาอาศัยแหล่งอาหารจากภายนอกชุมชนของตนเองมากขึ้น ทั้งที่ในอดีตนั้นหมู่บ้านท่ากู๋มีแหล่งอาหารตามธรรมชาติอย่างมากและเพียงพอต่อความต้องการชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านนี้ การเปลี่ยนแปลงแหล่งอาหารของชาวบ้านท่ากู๋ในปัจจุบัน จึงแสดงถึงการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้านท่ากู๋ที่รับเอาความเจริญจากภายนอกหมู่บ้าน ซึ่งสิ่งเหล่านั้นได้เข้ามามีบทบาทต่อการกินอยู่ของชาวบ้านมากขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะในเรื่องของการบริโภคอาหารที่ต้องปรับเปลี่ยนไปตามกระแสการพัฒนาของประเทศและพบว่า การไม่ให้ความสำคัญต่อแหล่งอาหารตามธรรมชาติที่มีอยู่ในหมู่บ้าน ได้ทำให้ชาวบ้านขาดการดูแลรักษาความหลากหลายทางชีวภาพของพืชผักพื้นบ้านไปด้วย ส่งผลให้พืชผักพื้นบ้านหลายชนิดสูญหายไปและได้กลายเป็นสิ่งที่หายากในปัจจุบันนี้

5.1.3 การแสวงหาอาหาร

5.1.3.1 การแสวงหาอาหารในอดีต

การแสวงหาอาหารในอดีตของชาวบ้าน สามารถแบ่งออกได้เป็นวิธีการแสวงหาอาหาร เครื่องมือเครื่องใช้ในการแสวงหาอาหาร และการถ่ายทอดความรู้ในการแสวงหาอาหาร รายละเอียดดังต่อไปนี้

1) วิธีการแสวงหาอาหาร

การแสวงหาอาหารเป็นกิจกรรมพื้นฐานที่สำคัญที่สุดของชีวิตมนุษย์ ซึ่งจำเป็นต้องกินอาหารเพื่อการมีชีวิตอยู่รอด รูปแบบของการแสวงหาอาหารหรือการให้ได้มาซึ่งอาหาร จึงเป็นเรื่องที่ได้รับความสำคัญมาตั้งแต่ในอดีต ชาวบ้านท่ากุ่มส่วนใหญ่มีวิธีการแสวงหาอาหารจากแหล่งอาหารตามธรรมชาติในชุมชน โดยวิธีการเก็บหาอาหารที่มีอยู่ตามป่า ทุ่งนา ริมหนองน้ำ ลำห้วย และสวนหลังบ้าน ซึ่งอาหารส่วนใหญ่จะเป็นพืชผักที่สามารถเสาะหาได้ตลอดทั้งปีมากบ้างน้อยบ้างตามแต่ฤดูกาล พบว่าในฤดูฝนจะมีมากเป็นพิเศษ โดยเฉพาะเห็ดและหน่อไม้ นอกจากนี้ยังมีการเก็บพืชผักที่ปลูกเอาไว้ตามสวนหลังบ้าน เช่น ผักกาด ผักตำลึง ผักกระถิน พริก มะเขือ จิง ข่า ขมิ้น ใบโหระพา ฯลฯ พ่อหนานสิงห์ เสนางาม ผู้อาวุโสในหมู่บ้านท่ากุ่ม เล่าว่า “การเก็บหาพืชผักส่วนใหญ่จะเป็นหน้าที่ของแม่บ้าน เนื่องจากเป็นงานที่ไม่หนักหนาเท่าไร ส่วนผู้ชายจะเป็นคนออกไปเสาะหาสัตว์ต่างๆ ที่เป็นอาหาร ได้ ซึ่งมีทั้งสัตว์น้ำและสัตว์บก อย่างเช่น ออกไปจับหาพวก กุ้ง หอย ปู ปลา กบ เขียด ตามแหล่งน้ำต่างๆ โดยเฉพาะตามลำห้วย หนองน้ำ และในลำน้ำแม่ทา หรือออกไปไล่ล่าหาสัตว์ป่า อย่างเช่น หมูป่า ไก่ป่า กระรอก เก้ง และกวาง” โดยพบว่าชาวบ้านนั้นสามารถจับกินได้ตลอดทั้งปีและมีอย่างชุกชุม

2) เครื่องมือเครื่องใช้ในการแสวงหาอาหาร

ในส่วนของเครื่องมือเครื่องใช้ในการจับหาและไล่ล่าสัตว์ต่างๆ จะเป็นเครื่องมือเครื่องใช้แบบดั้งเดิมที่ทำขึ้นเอง โดยใช้วัสดุอุปกรณ์อย่างง่ายในการประดิษฐ์ที่สามารถหามาได้จากภายในหมู่บ้าน ตัวอย่างเครื่องมือเครื่องใช้เหล่านี้ ได้แก่ เบ็ดตกปลา แห สวิง ไซ หน้าไม้ ฉมวก ดาบข่าย สุ่ม ค้อน บ่วงคักสัตว์ มีด เสียม เป็นต้น พ่อทวีศักดิ์ จันตา ผู้อาวุโสในหมู่บ้านท่ากุ่ม กล่าวว่า “เครื่องมือเครื่องใช้ในสมัยก่อนนั้นชาวบ้านจะทำขึ้นมาใช้เองไม่ต้องซื้อหา โดยได้รับการสั่งสอนมาจากพ่อแม่และผู้อาวุโสในหมู่บ้าน” การประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ในการแสวงหาอาหารนับว่าเป็นภูมิปัญญาอย่างหนึ่งของชาวบ้าน ที่ได้รับการสืบทอดต่อกันมาเป็นเวลานานมาหลายชั่วอายุคน การแสวงหาอาหารของชาวบ้านในอดีตจึงเป็นการแสวงหาเพื่อบริโภคใน

ครัวเรือนเท่านั้น หรืออาจมีการแบ่งปันกันบ้างให้กับเพื่อนบ้านและญาติพี่น้องที่อยู่ในระแวกเดียวกัน หากเสาะหามาได้อย่างมากมายก็อาจนำไปแลกเปลี่ยนเป็นอาหารชนิดอื่นๆแทน เช่น การนำเอาปลาไปแลกกับไก่เป็นต้น พ่อทวีศักดิ์ จันดา ยังกล่าวอีกว่า “ในอดีตนั้นชาวบ้านจะไม่นิยมซื้ออาหารกิน มีบ้างที่ชาวบ้านจะนำเอาอาหารที่หามาได้ไปขายเพื่อให้ได้เงินไว้ซื้อสิ่งของที่จำเป็น เช่น เสื้อผ้า กะปิ เกลือ น้ำปลา น้ำมันก๊าด ไม้ขีดไฟ และยารักษาโรค” ซึ่งพบว่าโดยส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านจะมีโอกาสเข้าไปในตัวเมืองกันเพียงปีละครั้งเท่านั้น ในตอนช่วงหลังจากที่ชาวบ้านทำการเก็บเกี่ยวข้าวนาปีเสร็จเรียบร้อยแล้ว สาเหตุอาจเนื่องมาจากในอดีตนั้นการคมนาคมยังไม่สะดวกสบายเหมือนดังเช่นในปัจจุบันนี้

3) การถ่ายทอดความรู้ในการแสวงหาอาหาร

ในอดีตนั้น การแสวงหาอาหารเป็นวิถีชีวิตที่ชาวบ้านได้ดำเนินเป็นกิจวัตรประจำวัน ซึ่งพบว่ามีมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันในครอบครัว เครือญาติและชุมชน จากรุ่นปู่ย่าตายาย พ่อแม่ ถ่ายทอดให้ลูกหลานต่อไป ความรู้เรื่องการแสวงหาอาหารทั้งชนิดพืชผักและสัตว์ป่า เพื่อนำมาประกอบอาหาร การหาวัตถุดิบต้องอาศัยความชำนาญและความเชี่ยวชาญ การจะหาอะไรหาเก็บจากไหน ที่ไหนมีเยอะและส่วนไหนที่ใช้ในการประกอบอาหาร สิ่งเหล่านี้ต้องเกิดจากการเรียนรู้ ซึ่งพบว่าครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานทางสังคม ในการให้ความรู้ความเข้าใจแก่สมาชิกในครอบครัว การถ่ายทอดความรู้ได้สอดแทรกผ่านการดำเนินชีวิตตามปกติ โดยถ่ายทอดจากประสบการณ์จริง การปฏิบัติให้ดูเป็นตัวอย่าง การพาไปสัมผัสการปฏิบัติจริงจากการติดตามพ่อแม่ไปหาอาหาร นอกจากนี้ยังพบการถ่ายทอดความรู้ที่ผ่านการบอกเล่า การสังเกต และผ่านพิธีกรรมต่างๆ ในชุมชนด้วย

จึงอาจกล่าวได้ว่า การแสวงหาอาหารเป็นการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning) ซึ่งคนในชุมชนได้สั่งสมภูมิปัญญาในการแสวงหาอาหารจาก ป่า สวน หนองน้ำ ลำห้วย มีการพัฒนาวิธีการแสวงหาอาหารที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิตประจำวัน ปรับเปลี่ยนจนเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน และคิดค้นแสวงหาวิธีการอันเกิดจากการลองผิดลองถูก จนเกิดเป็นภูมิปัญญาถ่ายทอดสู่ลูกหลานในชุมชนต่อไป ซึ่งพบว่า การถ่ายทอดความรู้ในการแสวงหาอาหารที่สืบทอดต่อกันมาในชุมชน ทำให้ชาวบ้านตระหนักถึงประโยชน์และคุณค่าของพืชผักพื้นบ้านสัตว์ต่างๆ อันเป็นอาหารจากแหล่งธรรมชาติที่มีต่อตนเองและชุมชน

5.1.3.2 การเปลี่ยนแปลงวิธีการแสวงหาอาหารในปัจจุบัน

การปรับเปลี่ยนการดำเนินชีวิตและอาชีพของชาวบ้าน ที่เป็นไปตามสภาพของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของหมู่บ้านทาถู ได้ทำให้วิถีการบริโภคอาหารของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสของการพัฒนาดังกล่าว การค้ำนรณเพื่อให้ได้อาหารมาบริโภคของชาวบ้านจะเป็นเรื่องที่สำคัญไม่น้อย การเก็บหาพืชผักพื้นบ้านหรือการออกไปจับหาปลาตามแหล่งน้ำต่างๆในหมู่บ้านนั้น พบว่าค่อยๆลดน้อยลงไปอีกทั้งจากจำนวนของพืชผักและสัตว์ต่างๆ ที่เป็นอาหารจากแหล่งอาหารตามธรรมชาติในวันจะหายากลำบากขึ้นเรื่อยๆ ประกอบกับการที่ชาวบ้านไม่ค่อยมีใครเข้าป่าล่าสัตว์ ขุดหาหน่อไม้ และหาเห็ดเหมือนดังแต่ก่อน ซึ่งแต่ละครอบครัวต่างมุ่งทำงานหาเงินมาเพื่อเอาไว้จับจ่ายซื้ออาหารมาบริโภคแทน เนื่องจากในสภาพความเป็นอยู่ในปัจจุบันมีความสะดวกสบายในการซื้อหาอาหาร ไม่ต้องไปเสียเวลาในการออกไปเก็บหาพืชผัก หรือต้องไปคอยดักจับสัตว์ในป่าเหมือนดังแต่ก่อน การให้ได้มาซึ่งอาหารของชาวบ้านในปัจจุบัน จึงเป็นการใช้เงินตราในการแลกเปลี่ยนหรือซื้อหามาใช้นั่นเอง ด้วยการดำเนินวิถีชีวิตที่ต้องซื้อหาอาหารจากตลาด ร้านค้า และรถเร่ที่เข้ามาขายอาหารในหมู่บ้าน นางยุพิน มีพนัสลัก แม่บ้านคนหนึ่งหมู่บ้านทาถู กล่าวว่า “มันสะดวกสบายดี บ่ต้องไปไกล ราคาก็เต๋ากัน มีที่เลือกเปื้อเลอะเปื้อเต๋อ” (การซื้อหาอาหารสมัยนี้ไม่ต้องไปไกล ราคาของอาหารก็เท่ากันและยังมีให้เลือกได้มากมายหลายอย่างด้วย)

ผลการศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่า การเลือกซื้อหาอาหารจากตลาดและร้านค้าได้กลายเป็นเรื่องปกติในชีวิตประจำวันของชาวบ้านทาถูไปแล้ว ซึ่งเป็นการรับเอาวัฒนธรรมการบริโภคอาหารจากสังคมเมืองมาใช้ เกิดจากการลอกเลียนแบบอย่างกัน ภายหลังจากการคมนาคมขนส่งตลอดจนสาธารณูปโภคต่างๆที่หลังไหลเข้ามาในหมู่บ้าน และเกิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมของสังคมเมืองเข้าสู่ชนบท ที่เข้ามามีอิทธิพลอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมบริโภคอาหารของชาวบ้านทาถูในปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงการแสวงหาอาหารของชาวบ้านได้ส่งผลให้แหล่งอาหารตามธรรมชาติขาดการเหลียวแลเอาใจใส่ และทำให้การถ่ายทอดความรู้ในการแสวงหาอาหารจากแหล่งอาหารตามธรรมชาติ ที่ได้สั่งสมกันมานานไม่ได้รับการสานต่ออีกต่อไปในคนรุ่นปัจจุบันนี้

5.1.4 การประกอบอาหาร

5.1.4.1 การประกอบอาหารในอดีต

ลักษณะการประกอบอาหารของชาวบ้านในหมู่บ้านท่ากู่ ในอดีตนั้นมักจะนิยมประกอบอาหารที่เรียบง่าย สะดวก ไม่พิถีพิถันมากนัก มีข้าวหนึ่ง(ข้าวเหนียว) เป็นอาหารหลักทั้งสามมื้อและมีกับข้าวเพียงไม่กี่อย่างในแต่ละมื้อ ซึ่งจะเปลี่ยนแปลงไปตามฤดูกาล เช่น น้ำพริกต่างๆ กับผักต้ม ปลาปิ้ง ปลาย่าง ปลาร้า แกงหน่อไม้ แกงเห็ด ผักกาดจอบ เป็นต้น การประกอบอาหารส่วนมากมักจะทำอาหารเฉพาะมื้อเช้าและมื้อเย็น โดยมีกลางวันจะรับประทานอาหารที่ทำในมือเช้าแล้วทำเพื่อไว้กินในตอนมือกลางวันด้วย บทบาทหน้าที่ในการประกอบอาหารของครัวเรือนหรือที่เรียกว่า “การทำกับข้าวกับปลา” โดยส่วนใหญ่เน้นพบว่าเป็นงานของผู้หญิง ซึ่งได้แก่ ภรรยาและลูกสาว แต่ก็มีบ้างที่พ่อบ้านจะเป็นฝ่ายทำกับข้าวในบางโอกาสหรือมักจะชอบทำกับข้าวบางอย่าง เช่น ลาบ หลู้ ส้า เป็นต้น การทำอาหารให้อร่อยจะถูกกำหนดให้เป็นคุณสมบัติอย่างหนึ่งของผู้หญิง ในการที่ฝ่ายผู้ชายจะพิจารณาเลือกเป็นคู่ครองของตนเองด้วย การประกอบอาหารของชาวบ้านในอดีตสามารถจำแนกออกได้เป็น วัตถุประสงค์ที่นำมาประกอบอาหาร เครื่องปรุงอาหาร วิธีการประกอบอาหาร การใช้เชื้อเพลิง และเครื่องมือเครื่องใช้ ดังต่อไปนี้

1) วัตถุประสงค์ที่นำมาประกอบอาหาร

การประกอบอาหารของชาวบ้านนั้น จะนำเอาวัตถุดิบที่หามาได้จากแหล่งอาหารตามธรรมชาติและที่เพาะปลูกไว้ตามสวนหลังบ้าน โดยสามารถแบ่งพืชผักที่นำมาประกอบอาหารของชาวบ้านออกเป็น ผักที่กินใบอ่อน กินดอก กินผล กินลำต้น และกินหัว ได้ดังนี้

- พืชผักที่กินยอดอ่อน ได้แก่ ผักกาด ผักปิ้ง ผักขี้เขียด ผักกูด ผักกระถิน ผักเชียงดา ผักฮ้วน ผักเสี้ยว ผักตำลึง ผักหลระ (ผักชะอม) ผักหนาม ผักบั้ง ผักหวาน ผักไห้ ผักขี้ขวง ผักพ้อคำดีเมีย และกระหล่ำปลี เป็นต้น
- พืชผักที่นำผลมากิน ได้แก่ ฟักเขียว บานออย(บวบ) ถั่วน้อย (ถั่วลันเตา) มะเขือมัน (กระเจียบมอญ) บาค้อนก้อม (มะรุม) บ่าฟักแก้ว (ฟักทอง) ขนุน พริก น้ำเต้า ถั่วลิสง ถั่วเหลือง ถั่วฝักยาว มะเขือเทศ มะเขือพวงและแตงกวา เป็นต้น
- พืชผักที่กินดอก ได้แก่ ผักปิ้ง ปลีกล้วย ดอกแค กระหล่ำดอก สะเดา ยอดมะพร้าว ดอกกระเจียบ ดอกจิว ดอกเห็ด และดอก

จีเหล็ก เป็นต้น

- พืชผักที่กินลำต้น ได้แก่ หน่อไม้ ขอน หยวกกล้วย และหางหอย เป็นต้น
- พืชผักที่กินหัว ได้แก่ มันเทศ เผือก กลอย บุก และมันแกว เป็นต้น

ส่วนอาหารจำพวกเนื้อสัตว์ที่ชาวบ้านส่วนใหญ่มักนำมาประกอบเป็นอาหาร ได้แก่ กุ้ง หอย ปู ปลา กบ เขียด นก หนู ไก่ และเป็ด เป็นต้น

2) เครื่องปรุงอาหาร

สำหรับเครื่องปรุงรสชนิดต่างๆ ที่ใช้ในการประกอบอาหารหรือที่เรียกว่า เครื่องเทศ ในอดีตนั้นพบว่า ชาวบ้านมีการใช้เครื่องเทศในการปรุงอาหารกันหลายชนิด โดยเฉพาะเวลาปรุงอาหารที่มีเนื้อสัตว์เป็นส่วนประกอบในอาหาร ทั้งนี้การใช้เครื่องเทศในการประกอบอาหาร ก็เพื่อเป็นการดับกลิ่นคาวของเนื้อสัตว์และช่วยให้อาหารมีรสชาติดีขึ้น เครื่องเทศที่ชาวบ้านนิยมใช้ในอดีตนั้นสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

- เครื่องเทศสด ได้แก่ พริกต่างๆ ขิง ข่า ขมิ้น ตะไคร้ หัวหอม กระเทียม มะกรูด รากผักชี กระชาย สะระแหน่ และโหระพา เป็นต้น
- เครื่องเทศแห้ง ได้แก่ ลูกผักชี ลูกยี่หระ กระจวาน คีปรี จันทร์เทศ อบเชย และพริกไทย เป็นต้น

นอกจากนี้ชาวบ้านยังใช้เครื่องปรุงรสอาหารในการประกอบอาหาร โดยเฉพาะการปรุงอาหารเพื่อให้มีรสเค็ม เครื่องปรุงที่ชาวบ้านนิยมใช้ในอดีต ได้แก่ เกลือ กะปิ ปลาร้า และถั่วเน่า(ได้จากการหมักถั่วเหลือง) เป็นต้น

3) วิธีการประกอบอาหาร

วิธีการประกอบอาหารของชาวบ้านในอดีตมีด้วยกันหลากหลายวิธีด้วยกัน โดยสามารถแบ่งตามลักษณะของการปรุงอาหารให้สุก ได้แก่ การต้ม การแกง การจ่อ การเจียว การคั่ว การนึ่ง การอบ การปิ้ง การจี้ การย่าง และการหมก เป็นต้น นายจำลอง พวงเก้ กล่าวว่า “การประกอบอาหารส่วนใหญ่จะได้รับการถ่ายทอดมาจากพ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่ในครอบครัว ตลอดจนเพื่อนบ้านก็มีส่วนช่วยในการถ่ายทอดความรู้ในเรื่องวิธีการประกอบอาหาร” โดยพบว่าการถ่ายทอดการประกอบอาหารเป็นการถ่ายทอดถึงวิธีการเลือกบริโภคพืชผักและเนื้อสัตว์ต่างๆ ว่าอย่างไรหนกินได้อย่างไหนกินไม่ได้ จะนำส่วนไหนมากินหรือนำมาปรุงอย่างไรจึงจะอร่อย การ

ประกอบอาหารของชาวบ้านในอดีตยังพบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่จะไม่ประกอบอาหารกันเฉพาะในครอบครัวของตนเท่านั้น แต่มักจะทำอาหารเพื่อเหลือไปให้กับญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้านที่อยู่ในระแวกบ้านเดียวกันด้วย โดยเฉพาะหาวันไหนที่ได้อาหารที่หาได้ยากมาทำกับข้าว ก็มักจะนำอาหารนั้นไปแจกจ่ายให้กับคนอื่นๆด้วย เช่น เมื่อหาปลามาได้มากก็จะนำไปแจกจ่ายแบ่งกันกิน ส่วนใหญ่จะไม่มีการซื้อขายกัน

อย่างไรก็ตามการประกอบอาหารของชาวบ้านทางภาคเหนือในอดีตนั้น อาหารหลักอย่างหนึ่งของชาวบ้านที่จะขาดเสียมิได้ไม่ว่าเป็นฤดูกาลใดก็ตามก็คือ “น้ำพริก” โดยพบว่าน้ำพริกที่นิยมรับประทานกัน ได้แก่ น้ำพริกตาแดง น้ำพริกดำ น้ำพริกหนุ่ม น้ำพริกอ่อน น้ำพริกปลาร้า น้ำพริกน้ำปู น้ำพริกข่า น้ำพริกตอ น้ำพริกหอม น้ำพริกอีเก้ น้ำพริกน้ำผัก น้ำพริกจิกกุง และน้ำพริกเห็ดหล่ม ในอดีตนั้นมีน้ำพริกหลายอย่างที่เป็อาหารคู่ครัวของชาวบ้าน พ่อตา พวงเก้ ผู้อาวุโสในหมู่บ้านทางภาคเหนือกล่าวว่า “การตำน้ำพริกจะมีเครื่องปรุงเพียงไม่กี่ชนิด ได้แก่ พริก เกลือ หอม กระเทียม และปลาร้า ก็สามารถที่จะตำน้ำพริกกินได้เรียบร้อยแล้ว” และยังพบว่ามีการเก็บผักตามสวนหลังบ้าน หนองน้ำ ทุ่งนา หรือข้างรั้วบ้าน มาหนึ่ง ต้มและลวกกินแกล้มกับน้ำพริก ซึ่งแสดงถึงการพึ่งพาอาศัยแหล่งอาหารจากธรรมชาติ ที่ให้คุณค่าทางด้านโภชนาการและไม่ต้องเสียเงินทองไปซื้อหามารับประทาน

4) การใช้เชื้อเพลิงในการประกอบอาหาร

การใช้เชื้อเพลิงในการประกอบอาหารของชาวบ้านทางภาคเหนือ ซึ่งจากการบอกเล่าของพ่อตา พวงเก้ ผู้อาวุโสในหมู่บ้านทางภาคเหนือกล่าวว่า “เชื้อเพลิงที่นำมาใช้ในการหุงต้มอาหารได้แก่ ไม้ฟืนและถ่าน ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะหาไม้ฟืนได้จากป่าเหล่าที่อยู่ติดกับหมู่บ้าน โดยได้จากการตัดต้นไม้จากป่าและกิ่งไม้แห้งจากต้นไม้ที่แห้งตายเอง” เมื่อนำไม้ฟืนมาใช้เป็นเชื้อเพลิงในการประกอบอาหารแต่ละครั้งก็จะได้ถ่านเป็นผลพลอยได้ เอาไว้ใช้ในการประกอบอาหารประเภท ปิ้งและย่าง หากต้องการถ่านเอาไว้ใช้คราวละมากๆ หรือทำเป็นอาชีพ ก็พบว่าชาวบ้านจะนำท่อนไม้จากป่ามาเผาทำถ่าน โดยพบว่าในอดีตมีชาวบ้านที่ยึดอาชีพเผาถ่านขายเพียง 2-3 ครอบครัวเท่านั้น

หากพิจารณาถึงการ ใช้ทรัพยากรเชื้อเพลิงของชาวบ้านทางภาคเหนือ จะพบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่แทบจะไม่มีต้นทุนค่าใช้จ่ายของเชื้อเพลิงในการประกอบอาหาร ส่วนใหญ่เกือบทุกหลังคาเรือนจะหาไม้ฟืนจากป่าใกล้หมู่บ้าน ซึ่งถือได้ว่าเป็นการใช้ทรัพยากรป่าไม้ในขั้นปฐมภูมิ โดยไม่ต้องอาศัยเครื่องมือเครื่องใช้ทางด้านเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วยจัดการ การหาไม้ฟืนของชาวบ้านทุกหลังคาเรือนจะหาได้จากป่า หากนำมาใช้เฉพาะในครัวเรือนโดยการหากิ่งไม้

แห้งมาทำเป็นไม้ฟันก็จะไม่เป็นการทำลายป่า แต่หากต้องการใช้ครั้งมากๆ จะส่งผลให้เกิดการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าได้ การใช้ทรัพยากรป่าไม้ในลักษณะเช่นนี้จึงเป็นเป็นการทำลายแหล่งอาหารตามธรรมชาติของชุมชนไปด้วย

5) เครื่องมือเครื่องใช้ในการประกอบอาหาร

เครื่องมือเครื่องใช้ในการประกอบอาหารในอดีตนั้น สามารถแยกประเภทต่างๆ ได้ดังต่อไปนี้

5.1) เครื่องมือเครื่องใช้ในการนึ่งข้าวเหนียว

เริ่มจากการดำข้าวในครกมอ (ครกกระเดื่อง) ซึ่งพบว่าในอดีตนั้นหมู่บ้านจะมีครกมอสำหรับดำข้าวกันเกือบทุกหลังคาเรือน เมื่อดำข้าวเปลือกในครกมอจนได้ที่แล้ว ชาวบ้านก็จะนำข้าวที่ดำมาผัดในกระด้ง เพื่อแยกเปลือกข้าวออกเหลือแต่เมล็ดข้าวเหนียว แล้วจึงนำไปเก็บในกระบุงหรือในโอ่ง เมื่อจะนำมารับประทานก็จะนำข้าวเหนียวไปแช่น้ำในหม้อกระเบื้องเคลือบปากกว้างหรือภาชนะที่มีลักษณะที่คล้ายๆกัน เป็นเวลา 1 คืนก่อนนำไปนึ่ง เพื่อให้ข้าวเหนียวอ่อนนุ่มไม่แข็งเวลารับประทาน อุปกรณ์ในการนึ่งข้าว ได้แก่

- หม้อนึ่ง เป็นหม้อดินก้นมนคอตลอดปากหม้อปานออก
- ไหข้าว ทำด้วยไม้ทรงกระบอก ด้านล่างมีแผ่นไม้วงกลมเจาะเป็นรูๆเติมแผ่นไม้เพื่อให้ไอน้ำสามารถลอดผ่านไปได้โดยสะดวก
- เตี่ยวหม้อนึ่ง ทำด้วยผ้ากว้างประมาณ 2 - 3 นิ้ว ความยาวประมาณ 1-2 รอบของเส้นรอบวงของปากหม้อนึ่ง มีไว้เพื่อไม่ให้ไอน้ำลุดออกไป
- ฝาปิดไหข้าว ทำด้วยไม้สำหรับปิดข้างบนไหข้าว
- ฝาข้าว เป็นภาชนะที่ทำด้วยไม้ทรงกลมหรือสี่เหลี่ยมยกขอบคล้ายถาดมีด้ามสำหรับจับถือหรือเป็นที่แขวนไว้กับข้างฝาบ้าน มีไว้เพื่อรองรับข้าวเหนียวที่ยกมาจากเตา เพื่อข้าวเหนียวที่นึ่งใหม่คลายไอร้อนลง เวลาเก็บใส่กล่องข้าวไว้รับประทานข้าวจะได้ไม่แฉะ
- ไม้ด้ามข้าว ทำด้วยไม้คล้ายใบพายเรือแต่มีขนาดเล็กกว่า มีไว้สำหรับคนข้าวเหนียวที่กำลังยกลงมาจากเตาใหม่ๆ ซึ่งจะร้อนมาก
- กล่องข้าว เป็นที่สำหรับใส่ข้าวเหนียวที่นึ่งเสร็จแล้ว ทำด้วยไม้ไผ่สานหรือ ใบตาลสานก็ได้

5.2) เครื่องมือเครื่องใช้ในครัว

เป็นอุปกรณ์ที่ใช้ในการปรุงอาหาร การเตรียมอาหารและอุปกรณ์ที่ให้ความร้อนในการปรุงอาหาร ได้แก่

- ครกและสาก ในอดีตพบว่าครกที่ชาวบ้านใช้ในการตำน้ำพริกนั้น มีอยู่ 2 แบบด้วยกัน คือ ครกหินและครกดินเผา แต่ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะนิยมใช้ครกหินในการตำน้ำพริก ซึ่งครกหินนั้นมีความคงทนมากกว่าและตำน้ำพริกได้ละเอียดกว่าครกดินด้วย โดยปกติครกจะต้องใช้คู่กับสาก ครกหินก็จะใช้คู่กับสากหิน ส่วนครกดินเผาใช้คู่กับสากไม้
- มีด ทำด้วยเหล็กใช้สำหรับหั่นอาหารทั้งเนื้อสัตว์และพืชผักต่างๆ
- เขียง เป็นอุปกรณ์ที่มีไว้สำหรับรองอาหารเวลาทำการหั่นอาหารหรือสับเนื้อสัตว์ต่างๆ ซึ่งจะใช้คู่กับมีด ส่วนใหญ่พบว่าทำมาจากเนื้อไม้มะม่วงหรือไม้มะขาม โดยนำมาเนื้อไม้มาตัดเป็นแฉ่นๆ ความหนาประมาณ 3 – 5 นิ้ว ก่อนนำมาใช้งานชาวบ้านมักจะนำน้ำมันหมูมาทาโดยรอบๆ เพื่อกันไม่ให้เนื้อไม้ขยายตัวจนแตกได้
- หม้อแกง เป็นอุปกรณ์ในครัวที่มีความสำคัญมากอีกชนิดหนึ่ง ที่ใช้สำหรับต้มแกงอาหาร ในอดีตนั้นจะทำมาจากดินเหนียว โดยนำมาปั้นเป็นหม้อที่มีรูปร่างทรงกลม ซึ่งมีอยู่หลายรูปแบบและมีขนาดที่แตกต่างกันเมื่อแห้งแล้วก็จะนำไปเผาไฟเป็นหม้อดิน หม้อชนิดนี้จะใช้คู่กับเตาไฟที่ใช้ไม้ฟืนหรือถ่านไม้เป็นเชื้อเพลิง ในการหุงต้มอาหาร
- ไม้เสียบพริก ทำมาจากไม้ไผ่ที่เหลาปลายให้แหลม ยาวประมาณ 1 ฟุต ใช้สำหรับเสียบพริก หัวหอม กระเทียม แล้วนำไปปิ้งไฟให้สุก
- ไม้หนีบ ทำมาจากไม้ไผ่ผ่าตรงกลางเพื่อใช้หนีบอาหารพวกปู ปลา กบ เขียด ก่อนที่จะนำไปปิ้งไฟ
- พัด ทำมาจากไม้ไผ่สาน หรือใช้ใบตาลสานก็ได้ มีหลายรูปร่างและขนาดด้วยกัน ใช้สำหรับพัดช่วยให้ไฟลุกหรือให้ถ่านติดไฟได้ดีขึ้น
- กระทะ เป็นอุปกรณ์ในครัวที่รับมาจากวัฒนธรรมจีน ใช้สำหรับทอด คั่ว ผัดหรือต้มแกง ก็ได้ ส่วนใหญ่ทำด้วยเหล็ก มีรูปร่าง

ลักษณะกันโค้งเป็นหลุม มีหลายขนาดด้วยกันขึ้นอยู่กับความจำเป็นในการใช้งาน

- ทัพพี ทำมาจากกะลามะพร้าว มีรูปร่างคล้ายช้อน แต่มีขนาดใหญ่กว่า มีด้ามจับที่ทำด้วยไม้เนื้อแข็ง ใช้สำหรับตักอาหาร
- เตาไฟ ในอดีตจะใช้เตาแบบสามเสา คือการนำเอาก้อนหินขนาดเท่าๆ กัน 3 ก้อนมาวางเป็นสามเสา หรือนำดินเหนียวผสมแกลบหรือทรายมาปั้นเป็นสามเสาก็ได้ ต่อมาก็มีการใช้เตาด่านที่ทำจากดินเหนียว นำมาปั้นเป็นรูปร่างเตาทรงกระบอกปากบานออก เพื่อให้รองรับกันหม้อแกงได้ ตรงกลางเตาจะมีที่วางถ่านหรือไม้ฟืน โดยจะให้เป็นแผ่นดินเผากลมๆ เจาะรูระบายอากาศเรียกว่ารังผึ้ง เมื่อตั้งให้แห้งแล้วก็นำไปเผาไฟเช่นเดียวกับตัวเตาด่าน ซึ่งเตาชนิดนี้เป็นที่นิยมใช้กันในอดีตจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากในอดีตชาวบ้านจะใช้ไม้ฟืนที่ได้จากกิ่งไม้แห้งหรือต้นไม้ที่ตายแล้ว ซึ่งมีอยู่อย่างมากมายและยังเป็น เชื้อเพลิงที่มีราคาถูกอีกด้วย

5.3) เครื่องมือเครื่องใช้ในการรับประทานอาหาร ได้แก่

- ชันโตก เป็นภาชนะทรงกลมใช้สำหรับวางสำหรับอาหาร ทำด้วยไม้หรือหวาย ยกสูงจากพื้น มีขอบรอบเป็นวงกลม
- ฝาชี สานด้วยไม้ไผ่หรือหวาย มีไว้สำหรับปิดครอบขันโตกหรือสำหรับอาหาร เพื่อป้องกันแมลงต่างๆ ไม่ให้บินไปตอมอาหาร
- ถ้วยแกง เป็นถ้วยกระเบื้องเคลือบหรือถ้วยสังกะสี สำหรับใส่แกง
- ช้อน ทำด้วยกะลามะพร้าวหรือข้อไม้ไผ่หรือสังกะสี สำหรับตักแกง
- ถ้วยแบน (จาน) เป็นจานที่มีลักษณะแบน ชาวบ้านใช้ สำหรับใส่อาหารประเภทขี้ງ อย่าง ทอด คั่ว ผัด โดยทำมาจากสังกะสี

เครื่องมือเครื่องใช้ในการประกอบอาหารของชาวบ้านในอดีตนั้น พบว่าส่วนใหญ่ชาวบ้านจะทำขึ้นมาใช้เอง เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตและขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชนหมู่บ้าน มีการนำเอาวัสดุที่หาได้จากในหมู่บ้านมาประดิษฐ์เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในการประกอบอาหาร โดยอาศัยภูมิปัญญาของชาวบ้านที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ สืบทอดต่อกันมา อันเป็นการใช้ทรัพยากรจากธรรมชาติอย่างรู้จักคุณค่า และสามารถพึ่งพาตนเองได้โดยไม่ต้องอาศัยทรัพยากรจากภายนอก

5.1.4.2 การเปลี่ยนแปลงการประกอบอาหารในปัจจุบัน

การประกอบอาหารของชาวบ้านท่ากุ่มส่วนใหญ่ในปัจจุบันนั้น พบว่ายังคงประกอบอาหารกันภายในครอบครัวทั้งในมือเช้าและมือเย็น ส่วนมือกลางวันชาวบ้านมักนิยมรับประทานอาหารประเภทจานเดียว เช่น ก๋วยเตี๋ยว ขนมนจีน ข้าวผัด ส้มตำ เป็นต้น ซึ่งหาซื้อได้จากร้านค้าในหมู่บ้าน แต่หากเป็นช่วงที่มีการทำไร่ข้าวโพดฝักอ่อนหรือฤดูทำนา ทั้งพ่อบ้านและแม่บ้านจะต้องรีบออกไปไร่ไปนากัน มักจะไม่ได้ประกอบอาหารกินเองในตอนเช้า แต่จะซื้อหาอาหารสำเร็จหรือพวกขนม ที่ทางร้านค้าไปปรับมาจากตลาดอีกทอดหนึ่งตั้งแต่ตอนเช้าตรู่ โดยเฉพาะในช่วงของการเก็บฝักข้าวโพด ดังที่นางอุไรรัตน์ แก้วพงศ์ ประธานกลุ่มแม่บ้านท่ากุ่ม กล่าวว่า “ต้องตื่นตั้งแต่ ตี 3 ตี 4 เพื่อไปเก็บฝักข้าวโพดให้ทันไปขาย จะกลับจากไร่ก็ตอน 10 โมงเช้าไม่มีเวลาจะมาทำกับข้าวกับปลาเอง ส่วนใหญ่จะซื้อเอาตามร้านค้า” ลักษณะของการประกอบอาหารของชาวบ้านท่ากุ่มนั้นพบว่าไม่แตกต่างกันมากนัก ในแต่ละฤดูกาล ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบของวัตถุดิบที่นำมาประกอบเป็นอาหารที่หมุนเวียนเปลี่ยนไปตามฤดูกาล จะเป็นตัวกำหนดชนิดและรายการอาหารของชาวบ้าน ซึ่งก็พอจะจำแนกชนิดของวัตถุดิบที่นำมาประกอบอาหารได้ดังนี้

1) วัตถุดิบที่ซื้อมาประกอบอาหารเอง

ได้มาจากร้านค้า ตลาดและรถเร่ขายอาหาร ได้แก่ อาหารพวกเนื้อสัตว์ต่างๆ เช่น เนื้อหมู เนื้อไก่ เนื้อวัว เนื้อควาย และเนื้อปลา เป็นต้น ส่วนพวกผักสดต่างๆ เช่น ผักกาด กระหล่ำดอก ผักชี หัวหอม พริกหนุ่ม พริกชี้หนู มะเขือ และแตงกวา เป็นต้น

2) วัตถุดิบที่หามาเอง

ได้จากแหล่งอาหารตามธรรมชาติ จากการที่เพาะปลูกพืชผักและเลี้ยงสัตว์ไว้กินเอง เช่น ผักพื้นบ้านต่างๆ ปู ปลา กุ้ง หอย ไก่ และเป็ด เป็นต้น

3) อาหารกึ่งสำเร็จรูปและอาหารสำเร็จรูปต่างๆ

ได้แก่อาหารจำพวก บะหมี่ อาหารกระป๋อง โจ๊ก ข้าวต้มซอง ขนมนต่างๆ ไมโล โอวัลติน และกาแฟ เป็นต้น

4) เครื่องปรุงรสต่างๆ

ได้แก่ กะปิ เกลือ น้ำปลา ปลาร้า ผงชูรส ซีอิ๊ว ซีอิ๊วเต้าเจี้ยว เครื่องเทศ น้ำส้มสายชู พริกไทยป่น และน้ำพริกปรุงสำเร็จ เป็นต้น

5) วิธีการประกอบอาหารในปัจจุบัน

สำหรับวิธีการประกอบอาหาร ปัจจุบันพบว่ามีความหลากหลายวิธีด้วยกัน เช่น การแกง มีทั้งแกงผักและแกงเนื้อ การคั่ว น้ำพริกต่างๆ กินแกงกับผักสด ผักหนึ่งหรือผักต้ม ตามฤดูกาลที่จะหามาได้ ซึ่งน้ำพริกยังเป็นอาหารคู่ครัวในชีวิตประจำวันของชาวบ้านชนบทอยู่จนถึงปัจจุบัน การย่างก็มีทั้ง ย่างผักและย่างเนื้อ นอกจากนี้วิธีการประกอบอาหารของชาวบ้านก็ยังมี การต้ม การตุ๋น การคั่ว การนึ่ง การอบ การปิ้ง การย่าง และการหมก เป็นต้น การประกอบอาหารในปัจจุบัน จะใช้เวลาในการปรุงอาหารไม่นาน ผิดกับชาวบ้านในสมัยก่อนที่ต้องใช้เวลาในการประกอบอาหารค่อนข้างนาน เนื่องจากว่าปัจจุบันชาวบ้านนิยมใช้เครื่องปรุงอาหารสำเร็จรูป เช่น กะปิ น้ำปลา พริกแกงสำเร็จรูป ซุปไก่ก้อน เต้าเจี้ยว ฯลฯ ที่มีจำหน่ายอย่างมากมายในตลาดและร้านค้าทั่วไป ทำให้ชาวบ้านได้รับความสะดวกสบายขึ้น อีกทั้งชาวบ้านยังนิยมใช้อุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ในการประกอบอาหารสมัยใหม่ เช่น หม้อหุงข้าวไฟฟ้า เตาอบอาหารไฟฟ้า กระทิกน้ำร้อนไฟฟ้า และกระทะไฟฟ้า เป็นต้น ดังจะเห็นได้จากการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการใช้บริโภคอาหารของชาวบ้าน ซึ่งนางอุไรรัตน์ แก้วพงศ์ ประธานกลุ่มแม่บ้านหมู่บ้านท่ากู่ กล่าวว่า “เดี๋ยวนี้เวลาทำกับข้าวกับปลา ก็ต้องใส่ผงชูรส ใช้น้ำมันพืชแทนน้ำมันหมูและใช้หม้อหุงข้าวไฟฟ้าหุงข้าว บางบ้านก็มีเตาอบไมโครเวฟใช้กันแล้ว”

6) การใช้เชื้อเพลิงในการประกอบอาหาร

การใช้ทรัพยากรเชื้อเพลิงในการประกอบอาหารของชาวบ้านในปัจจุบัน มีทั้งการใช้ไม้ฟืน ถ่าน ก๊าซหุงต้ม และไฟฟ้า โดยพบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่จะนิยมใช้ก๊าซหุงต้มในการประกอบอาหารมากกว่าถ่านและไม้ฟืน เนื่องจากให้ความสะดวกและรวดเร็วกว่า ซึ่งชาวบ้านท่ากู่ในปัจจุบันจะใช้ไม้ฟืนและถ่านในกรณีที่จำเป็นต้องประกอบอาหารเป็นเวลานานๆ เช่น การนึ่งข้าวเหนียว การตุ๋นอาหาร และการเคี่ยวอาหาร เป็นต้น ส่วนการใช้พลังงานไฟฟ้าเป็นเชื้อเพลิงในการประกอบอาหารพบว่า จะใช้ในกรณีที่จำเป็นต้องประกอบอาหารที่เร่งรีบ เช่น การอุ่นอาหาร การต้มน้ำ เป็นต้น และพบว่าเริ่มมีแนวโน้มที่จะใช้พลังงานไฟฟ้าเป็นเชื้อเพลิงในการประกอบอาหารมากขึ้นเรื่อยๆ จากการเปลี่ยนมาใช้ก๊าซหุงต้มและพลังงานไฟฟ้าแทนไม้ฟืนและถ่านในการประกอบอาหารของชาวบ้านในปัจจุบัน ส่งผลให้ชาวบ้านลดการตัดไม้ทำลายป่าเพื่อนำมาเป็นไม้ฟืนและถ่าน จึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นการลดการพึ่งพาป่าในด้านพลังงานเชื้อเพลิงนั่นเอง

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงลักษณะการประกอบอาหารในปัจจุบันนั้นมีส่วนสำคัญในการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในการกินอยู่ของชาวบ้าน การประกอบอาหารก็ไม่ได้เป็นหน้าที่ของผู้หญิงแต่เพียงฝ่ายเดียว ที่จะต้องมีบทบาทในการทำอาหารให้กับครอบครัว

ผู้ชายก็รับหน้าที่ในการประกอบอาหารแทนผู้หญิงได้ ภาระหน้าที่ในการประกอบอาหารของครอบครัวในปัจจุบันจึงเป็นของทั้งผู้หญิงและผู้ชายด้วย นอกจากนี้การใช้พลังงานเชื้อเพลิงในการประกอบอาหารในปัจจุบัน ก็เกิดต้นทุนของการใช้ทรัพยากรเชื้อเพลิงดังกล่าว ซึ่งพบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องอาศัยทรัพยากรจากภายนอกชุมชนมากขึ้น เป็นการใช้ทรัพยากรที่ผ่านการจัดการในระดับทุติยภูมิหรือระดับตติยภูมิมาแล้ว และต้องอาศัยเทคโนโลยีสมัยใหม่ด้วย

5.1.5 การถนอมอาหาร

5.1.5.1 การถนอมอาหารในอดีต

ในอดีตนั้นการถนอมอาหาร ถือว่ามีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตอยู่ของชาวบ้านท่ากู่เป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากในอดีตชาวบ้านจะปลูกพืชผักไว้บริโภคเองในครอบครัว ไม่มีพ่อค้าแม่ค้ามาคอยรับซื้อเวลาที่เก็บเกี่ยวผลผลิต หรืออาจแสวงหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติได้มากมาย เมื่อบริโภคไม่ทันก็จะเน่าเสียไป พืชผักที่ชาวบ้านมักนำมาถนอมอาหารก็ได้แก่ เห็ดและหน่อไม้ ส่วนที่เป็นเนื้อสัตว์ ได้แก่ กุ้ง หอย ปู ปลา กุ้ง กวาง และหมูป่า เป็นต้น ชาวบ้านท่ากู่จะทำการถนอมอาหารและรักษาอาหารเพื่อที่จะเก็บไว้บริโภคได้นานๆ ลักษณะของการถนอมอาหารในอดีตนั้น พบว่าเป็นการถนอมอาหารในระยะยาว และใช้วิธีการถนอมอาหารแบบธรรมชาติ คือ เป็นการถนอมอาหารที่ใช้ความร้อนจากแสงอาทิตย์และเกลือเป็นหลัก เพื่อเก็บไว้บริโภคในยามที่ขาดแคลนอาหารชนิดนั้นๆ และยังสามารเก็บไว้บริโภคได้นานๆนั่นเอง การถนอมอาหารในอดีตมีหลายรูปแบบด้วยกัน ได้แก่ การดองอาหาร การทำแห้ง การเคี้ยวและการจ่อม ดังต่อไปนี้

1) การดองอาหาร

ส่วนใหญ่ชาวบ้านท่ากู่จะดองเค็มด้วยเกลือ อาหารที่ดองไว้รับประทานในอดีตจะเป็นอาหารประเภทพืชผักที่มีอยู่มากมายในหมู่บ้าน ได้แก่ หน่อไม้ดอง ผักกาดดอง และผลไม้ดอง เช่น มะขาม มะม่วง มะยม มะปราง เป็นต้น การดองอาหารสามารถเก็บไว้บริโภคได้ค่อนข้างนาน บางอย่างเก็บไว้ได้นานหลายเดือน เช่น หน่อไม้ดอง และผักกาดดอง เป็นต้น

2) การทำแห้ง

การถนอมอาหารด้วยการทำแห้งของชาวบ้านท่ากู่ นั้น พบว่ามีการทำแห้งทั้งอาหารประเภทพืชผักและเนื้อสัตว์ต่างๆ เพื่อไม่ให้เน่าเสียและเก็บไว้บริโภคได้นานๆ

โดยชาวบ้านจะทำให้แห้งด้วยการนำไปตากแดด ตากลม หรือนำไปย่างไฟจนแห้งก็ได้ อาหารที่ชาวบ้านนำมาทำให้แห้ง ได้แก่ พริกแห้ง หัวหอม กระเทียม ปลาแห้ง เนื้อแห้ง และกุ้งแห้ง เป็นต้น

3) การเคี้ยว

การเคี้ยวเป็นการถนอมอาหารของชาวบ้านทางอุทวิวิธีหนึ่ง ที่มีวิธีการทำคือ นำเอาอาหารที่จะนำมาเคี้ยวมาตำแล้วกรองเอาแต่น้ำ จากนั้นนำน้ำที่ได้จากการตำมาเคี้ยวไฟอ่อนๆ ไปเรื่อยๆจนข้นคล้ายครีม อาหารที่ชาวบ้านทางุ้่นนำมาเคี้ยว ได้แก่ น้ำปู้ (น้ำปู้) น้ำผัก น้ำเมี่ยง โดยเฉพาะการทำน้ำปู้นั้นชาวบ้านทางุ้่นจะทำการเก็บทุกหลังคาเรือน พอถึงฤดูฝนชาวบ้านจะนำเอาปูนาตัวเล็กๆ ที่หาได้ตามท้องทุ่งนาและมีอยู่มากมาย นำมาทำเป็นน้ำปู้ นางศรีนวล พวงเก๋ แม่บ้านคนหนึ่ง ในหมู่บ้านทางุ้่น กล่าวว่า “ขั้นตอนของการเคี้ยวทำน้ำปู้จะใส่เครื่องปรุง เช่น ข่า ตะไคร้ และเกลือลงไปเคี้ยวด้วย จนมีลักษณะเป็นครีมสีน้ำตาลคล้ายกับกะปิ แล้วนำไปเก็บใส่ขวดปากกว้างหรือภาชนะที่มีลักษณะคล้ายๆกันก็ได้ สามารถเก็บไว้กินได้นานหลายเดือน” ซึ่งพบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่มักจะนำน้ำปู้มาดื่มน้ำพริกกับประทานกับหน่อไม้ต้ม หรือนำมาชากับหน่อไม้ และบางทีก็นำมาใส่ในแกงหน่อไม้ด้วย

4) การจ่อม

เป็นการถนอมอาหารที่คล้ายๆ กับการหมักหรือการดองด้วยเกลือ แต่จะแตกต่างกันที่ระยะเวลาของการดอง คือ การจ่อมจะใช้เวลาในการดองที่สั้นกว่า ส่วนใหญ่จะใช้เวลาประมาณ 3 – 5 วันก็สามารถนำมารับประทานได้แล้ว อาหารที่ชาวบ้านทางุ้่นมักจะนำมาจ่อม ได้แก่ ปลาจ่อม กุ้งจ่อม และแมงมันจ่อม เป็นต้น

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การถนอมอาหารของชาวบ้านทางุ้่นในอดีต เป็นการถนอมอาหารที่เกิดจากการมีวัตถุดิบอยู่อย่างมากมายในหมู่บ้าน ซึ่งชาวบ้านสามารถหาอาหารได้จากป่า หนองน้ำ ลำห้วย คลอง บึงและลำน้ำ โดยไม่ต้องไปซื้อหาอาหารตามตลาดเหมือนดังเช่นในปัจจุบันนี้ หากฤดูไหนพืชผักมีมากมายจนเหลือบริโภค ชาวบ้านก็จะทำการถนอมอาหารเอาไว้เพื่อรับประทานได้นานๆ อาจเป็นแรมเดือนหรือแรมปี โดยเฉพาะเก็บไว้บริโภคในยามที่ขาดแคลนอาหารชนิดนั้นๆ ดังนั้นการถนอมอาหารของชาวบ้านในอดีตจึงเป็นไปในลักษณะของการถนอมอาหารเพื่อเก็บไว้บริโภคในระยะยาว อาจกล่าวได้ว่าการถนอมอาหารเป็นสิ่งที่จำเป็นและสำคัญอย่างยิ่งในการดำรงชีวิตของชาวบ้านทางุ้่นในอดีต

5.1.5.2 การเปลี่ยนแปลงการถนอมอาหารในปัจจุบัน

ในปัจจุบัน การถนอมอาหารของชาวบ้านทางอุ้งคงมีปรากฏให้เห็นอยู่บ้าง แต่ก็ยังมีเพียงไม่กี่ชนิด เช่น การคองหน่อไม้ การทำปลาจ่อม การทำน้ำบู๊และการทำปลาแห้ง ทั้งนี้เนื่องจากสภาพแวดล้อมของหมู่บ้านได้เปลี่ยนแปลงไป สัตว์ป่าที่เคยมีอยู่อย่างมากมายก็แทบจะไม่ได้พบเห็นในปัจจุบัน พืชผักก็หายากลำบากมากขึ้นแม้กระทั่งพวกเห็ดและหน่อไม้ตลอดจนผักพื้นบ้านต่างๆที่เคยมีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ในหมู่บ้าน ก็จะมีคนทั้งจากในหมู่บ้านและต่างถิ่นเข้ามาเก็บเอาไปขายให้กับพ่อค้าแม่ค้าคนกลาง ทำให้การถนอมอาหารในระดับของครอบครัวลดความสำคัญลงไป แม้แต่การทำหน่อไม้ส้ม(หน่อไม้คอง) ซึ่งเคยเป็นกิจกรรมการถนอมอาหารของชาวบ้านทางอุ้งเกือบทุกหลังคาเรือนในอดีตนั้น เดียวนี้คงเหลือชาวบ้านทำกันอยู่ประมาณ 3-4 ครอบครัวเท่านั้น แต่ก็ทำในลักษณะของการค้าขายให้กับพ่อค้าแม่ค้าคนกลางที่นำไปขายต่ออีกทอดหนึ่ง การถนอมอาหารจึงไม่ได้ทำเพียงเพื่อเก็บไว้กินเหมือนในอดีต นอกจากนี้ยังพบว่า การทำปลาร้าปลาแห้ง ก็มีแต่ปลาตัวเล็กๆและหาได้ยากลำบากขึ้น จนไม่พอที่จะนำมาทำเป็นปลาร้าอีกต่อไป ในลำน้ำแม่ทาซึ่งแต่ก่อนเคยมี ปู ปลา อย่างอุดมสมบูรณ์ก็หายากลำบากในปัจจุบันนี้ เนื่องจากมีการลักลอบระเบิดปลาอยู่เป็นประจำ ทำให้พวกปลาเล็กปลาน้อยพลอยตายไปด้วย พอถึงหน้าแล้งทุกปี น้ำในลำน้ำแม่ทาก็แห้งขอด ทำให้ปูปลาที่เคยมีอยู่มากมายได้สูญพันธุ์ไปหลายชนิด ปัจจุบันจึงพบว่าตามท้องทุ่งนาที่เคยหาปูนำมาทำเป็นน้ำบู๊ในเดือน 10 ถึงเดือน 11 (ตรงกับเดือน กรกฎาคม - สิงหาคม) ก็แทบจะไม่มีให้ได้จับ เนื่องจากพบว่ามีการใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลงและยาปราบศัตรูพืชกันมากทำให้สัตว์เหล่านั้นลดน้อยลงและหลายชนิดเกิดการสูญพันธุ์ไป แม้แต่พืชผักที่ปลูกเอาไว้ก็พบว่าส่วนใหญ่จะมีพ่อค้าแม่ค้ามารับซื้อไปหมด ปัจจุบันชาวบ้านจึงไม่ค่อยให้ความสำคัญกับการถนอมอาหารเพื่อเก็บไว้บริโภคนานๆ เป็นแรมเดือนแรมปีเหมือนในอดีต

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการถนอมอาหารในปัจจุบันนั้นแตกต่างไปจากการถนอมอาหารในอดีตเป็นอย่างมาก โดยพบว่าการถนอมอาหารในปัจจุบันนั้นจะเป็นไปในลักษณะของการเก็บรักษาอาหารไว้รับประทานในมือต่อไปหรือวันถัดไปมากกว่า ที่จะเป็นการถนอมอาหารเพื่อเก็บไว้รับประทานได้นานๆ เหมือนดังเช่นในอดีต ซึ่งพบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่จะเก็บอาหารไว้ในตู้เย็น การเก็บรักษาอาหารไว้ในตู้เย็นทำให้ชาวบ้านสามารถนำอาหารออกมาอุ่นรับประทานได้ในมือถัดไป แต่ถ้าหากยังรับประทานไม่หมดก็จะเอาไปทิ้ง หรือเอาไปให้สัตว์เลี้ยงแทน การถนอมอาหารของชาวบ้านในปัจจุบันจึงเป็นการอาศัยเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วยในการเก็บรักษาอาหาร ซึ่งเป็นไปในลักษณะของการเก็บรักษาอาหารเพื่อเก็บเอาไว้รับประทานในระยะสั้นๆ เท่านั้น

สรุปผลการศึกษากการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารของชุมชนบ้านท่ากู่ สามารถชี้ให้เห็นได้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมอันเนื่องมาจากนโยบายและโครงสร้างการพัฒนาของภาครัฐและเอกชน ได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านท่ากู่อย่างเห็นได้ชัด ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการเปลี่ยนแปลงทางด้านพฤติกรรมภายนอก โดยเฉพาะผลกระทบอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ที่มีต่อวัฒนธรรมการบริโภคอาหารของชาวบ้านท่ากู่ที่ค่อนข้างจะมีผลกระทบรุนแรง กิจกรรมทางเศรษฐกิจหลายๆ อย่างส่งผลให้ประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนจำนวนมากค่อยๆ สูญหายไป หรือมีการปรับเปลี่ยนเนื้อหาทางวัฒนธรรมและผสมผสานกลมกลืนกันจนมองไม่เห็นเค้าโครงเดิมในที่สุด หากจะมองถึงการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารของหมู่บ้านท่ากู่ตั้งแต่ในอดีต อาจจะมีการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมที่ไม่เด่นชัดนัก หรือไม่อาจจะพอสรุปให้เห็นแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมดังกล่าวได้ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารอดีตนั้น มีลักษณะของการเปลี่ยนแปลงที่ค่อยเป็นค่อยไปอย่างช้าๆ แต่หากพิจารณาประเด็นต่างๆ ออกตามกรอบของช่วงเวลา โดยยึดเอารากฐานทางประวัติศาสตร์ของชุมชนพื้นที่ศึกษาเป็นหลัก ก็พอที่จะมองเห็นพลวัตของการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารของชุมชนได้อย่างชัดเจนขึ้น

การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารของชาวบ้านในหมู่บ้านท่ากู่ ซึ่งเป็นหมู่บ้านชนบทในภาคเหนือตอนบน จากผลการศึกษาที่พบว่า ชาวบ้านยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีของการบริโภคอาหารแบบพื้นเมืองดั้งเดิมไว้ได้บ้าง โดยยังคงยึดเอาอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก แต่ก็ยังมีบางครอบครัวที่ได้เปลี่ยนแปลงอาชีพไปทำการค้าขาย ไปรับจ้างในเขตเมือง และประกอบอาชีพส่วนตัวบ้าง เมื่อลักษณะของสภาพแวดล้อมของหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไป การดำเนินชีวิตของชาวบ้านจึงเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย แหล่งอาหารตามธรรมชาติภายในหมู่บ้านที่เคยมีอย่างอุดมสมบูรณ์ในสมัยก่อนก็หายากลำบากขึ้น ประกอบกับมีการขยายตัวของสังคมในเมืองเข้ามาสู่หมู่บ้านชนบทมากขึ้นเรื่อยๆ ทำให้ชาวบ้านได้รับการแพร่กระจายวัฒนธรรมของคนในสังคมเมืองและวัฒนธรรมของชาติตะวันตกมากขึ้น โดยผ่านกระบวนการสื่อสารมวลชนต่างๆ ทั้งจากวิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ และจากการที่เยาวชนในหมู่บ้านได้ไปศึกษาเล่าเรียนจากสถานศึกษาในเมือง จึงทำให้ชาวบ้านได้พบเห็นสิ่งแปลกใหม่อยู่เสมอๆ ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้ ได้เข้ามามีอิทธิพลไม่น้อยต่อแนวคิดทางการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้าน ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ลักษณะการบริโภคอาหารของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปด้วย โดยพบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่เปลี่ยนพฤติกรรมแสวงหาอาหารไปจากแต่เดิมมาก ดังจะเห็นได้จากกรณีที่ชาวบ้านมีการซื้อหาอาหารปรุงสำเร็จจากตลาดร้านค้าในหมู่บ้านและรถเร่ขายอาหารมารับประทานมากขึ้น แทนการแสวงหาอาหารเองตามแหล่ง

ธรรมชาติในหมู่บ้านดังเช่นในอดีต โดยเฉพาะอาหารที่รับประทานในมือกลางวันนั้นพบว่าชาวบ้านนิยมรับประทานอาหารจากร้านค้า เช่น ก๋วยเตี๋ยว บะหมี่ และขนมจีน มากกว่าที่จะทำการประกอบอาหารรับประทานกันเอง ชาวบ้านส่วนใหญ่ในหมู่บ้านเริ่มคุ้นเคยกับการประกอบอาหารด้วยเครื่องปรุงสำเร็จรูปที่มีขายกันตามท้องตลาด เช่น ซุปไก่ก้อน ซอสปรุงรส น้ำปลา ซีอิ๊ว เต้าเจี้ยว และผงปรุงรส นอกจากนี้ชาวบ้านยังนิยมใช้อุปกรณ์ประกอบอาหารสมัยใหม่ที่มีราคาแพง เช่น เตาแก๊ส หม้อหุงข้าวไฟฟ้า เตาอบไฟฟ้า กะทะไฟฟ้า และเตาอบไมโครเวฟ เป็นต้น การแสวงหาอาหารจากแหล่งอาหารตามธรรมชาตินั้นพบว่าหาได้ยากลำบากขึ้น ชาวบ้านอาจแสวงหาได้บ้างไม่ได้บ้างตามแต่ฤดูกาล ส่งผลให้การถนอมอาหารของชาวบ้านในปัจจุบันลดน้อยลงและไม่มีความจำเป็นอีกต่อไป ซึ่งทำให้ระบบการซื้อขายอาหารเข้ามาแทนที่ในปัจจุบัน และพบว่ามีแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงที่ชาวบ้านจะต้องพึ่งพาอาหารจากภายนอกหมู่บ้านมากขึ้นเรื่อยๆ โดยเป็นการพึ่งพาผลิตภัณฑ์อาหารที่เป็นประเภทสำเร็จรูปมากยิ่งขึ้น และสิ่งเหล่านี้ก็จะเข้ามาแทนอาหารที่ชาวบ้านปรุงเองในที่สุด อาจเป็นเพราะปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปอย่างรวดเร็วทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ในโลกแห่งยุคเทคโนโลยีสารสนเทศนั่นเอง

5.2 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการบริโภคอาหารของชุมชน

การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการบริโภคอาหารของชุมชน ทั้งจากการเปลี่ยนแปลงแหล่งอาหาร การแสวงหาอาหาร การประกอบอาหาร การถนอมอาหาร และลักษณะการบริโภคอาหาร ผลการศึกษาในครั้งนี้พบว่า มีปัจจัยสำคัญๆ ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการบริโภคอาหารของชุมชน ซึ่งสามารถวิเคราะห์ได้ดังนี้

5.2.1 ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ

ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการบริโภคอาหารของชุมชน ได้แก่ ระบบการผลิตและอาชีพ แรงงานและการจ้างงาน รายได้ของครอบครัว ตลอดจนระบบการตลาดและราคาอาหาร รายละเอียดดังต่อไปนี้

5.2.1.1 ระบบการผลิตและอาชีพ

การเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจของชุมชนหมู่บ้านทาภู อันเป็นผลมาจากการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติของประเทศไทย นับตั้งแต่เริ่มใช้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 – 2529) จนถึงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544) เป็นเวลากว่า 4 ทศวรรษในการดำเนินงานตามแผนดังกล่าว แนวนโยบายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ที่รัฐได้ใช้เป็นตัวกำหนดทิศทางในการพัฒนาประเทศ เริ่มเห็นได้อย่างชัดเจนในช่วงแผนพัฒนาฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 - 2529) ว่าเกิดการกระจายความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจไปสู่ภูมิภาคต่างๆ ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมตะวันตกถูกนำมาใช้ในการพัฒนาประเทศอย่างเต็มรูปแบบ ทำให้เกิดการเปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรมที่ผลิตเพื่อยังชีพไปสู่ระบบการผลิตแบบการค้า และการใช้ระบบเงินตราได้เข้ามาแทนที่การแลกเปลี่ยนสิ่งของแบบดั้งเดิม สภาพทางเศรษฐกิจของหมู่บ้านชนบทได้เปลี่ยนแปลงจากระบบแบบเก่า จากที่มีการช่วยเหลือจุนเจือแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน ได้ไปสู่การว่าจ้างแรงงานที่ทำให้ชาวบ้านมีงานทำมากขึ้น มีการนำสินค้าจากในเมืองเข้ามาขายในหมู่บ้าน และนำผลผลิตทางการเกษตรของหมู่บ้านไปขายในเมืองแลกเปลี่ยนกัน ซึ่งแต่เดิมนั้นชุมชนหมู่บ้านท่ากู่จะทำการผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก และมีการแลกเปลี่ยนกันภายในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียงกันเท่านั้น เนื่องจากในอดีตนั้นการเดินทางไปมาหาสู่กันระหว่างหมู่บ้านกับชุมชนภายนอกอื่น ๆ มีความยากลำบากมาก ชาวบ้านท่ากู่ส่วนใหญ่จึงทำการผลิตแบบพอเลี้ยงตนเองเท่านั้น สำหรับการผลิตเพื่อเป็นสินค้าพบว่ามีค่าน้อยมาก เพราะแทบทุกครัวเรือนต่างสามารถผลิตอาหารไว้บริโภคได้เอง

ปัจจุบันระบบการผลิตของชาวบ้านในหมู่บ้านท่ากู่ได้เน้นการผลิตเพื่อขายเป็นหลัก โดยเริ่มจากการปลูกพืชไร่และพืชผักอีกหลายชนิดที่เป็นพืชเศรษฐกิจจากต่างถิ่น เช่น ยาสูบ หอม กระเทียม และถั่วลิสง เป็นต้น การปลูกพืชผักเศรษฐกิจเหล่านี้จะใช้วิธีการปลูกแบบการปลูกพืชชนิดเดียว (Monocrop) ที่ใช้พื้นที่ในการปลูกเป็นแปลงกว้างๆ พอดี พวงเก๋ ผู้อาวุโสในหมู่บ้านท่ากู่เล่าว่า “ราวๆ ปี พ.ศ. 2526 ได้มีพ่อค้าคนกลางนำเอาเมล็ดพันธุ์ข้าวโพดฝักอ่อนเข้ามาให้ชาวบ้านปลูกกันในหมู่บ้านท่ากู่ ทำให้ชาวบ้านมีรายได้จากการขายฝักข้าวโพดได้กำไรมากกว่าการทำนาปลูกข้าวเสียอีก” จึงเป็นผลให้ชาวบ้านทำการขยายพื้นที่ทำการเพาะปลูกต้นข้าวโพดฝักอ่อนกันอย่างมากมายในปัจจุบัน ทำให้เกิดการบุกรุกพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ป่ามากขึ้น โดยเฉพาะพื้นที่ทำนาในหมู่บ้านจะถูกเปลี่ยนมาเป็นพื้นที่ปลูกต้นข้าวโพดฝักอ่อนกันมาก เนื่องจากราคาของผลผลิตค่อนข้างดีและระยะเวลาของการเพาะปลูกในแต่ละรุ่นก็ค่อนข้างสั้นด้วย ประมาณ 2 เดือนต่อรุ่น ในระยะเวลา 1 ปีชาวบ้านสามารถทำการเพาะปลูกได้ถึง 3 - 5 รุ่น การปลูกต้นข้าวโพดฝักอ่อนนั้นสามารถปลูกเป็นบริเวณพื้นที่กว้างได้ ทำให้ชาวบ้านนำเครื่องจักรกลและเครื่องทุ่นแรงต่างๆ มาใช้ในการเพาะปลูก โดยเฉพาะการจัดการบำรุงรักษาทั้งการไถพรวนเตรียมดินและการให้น้ำได้ นอกจากนี้ยังมีการนำเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ในการเร่งผลผลิต ได้แก่ ปุ๋ยเคมี สารกำจัดศัตรูพืช และสารเคมีต่างๆ ที่ใช้ในการเกษตรสมัยใหม่ ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อแหล่งอาหารและสภาพแวดล้อมของชุมชนในเวลาต่อมา การใช้สารเคมีในการป้องกันและกำจัดศัตรูพืชได้ก่อให้เกิดการตกค้างของสารเคมีเหล่านั้นทั้งในพืชผักที่ปลูกและในสิ่งแวดล้อมของชุมชน

ด้วย นายบุญใส ชัยมาตพงศ์ เกษตรกรในหมู่บ้านทาภู กล่าวไว้ว่า “การปลูกพืชสมัยนี้จำเป็นต้องใช้ทั้งปุ๋ยทั้งยาฆ่าแมลง ปีที่แล้วขายผักข้าวโพดได้ก็มากอยู่ แต่ต้องหักเป็นค่าปุ๋ยค่ายาเกือบครึ่งหนึ่ง ไม่ใส่ก็ไม่ได้อันอื่นๆเขาก็ใส่กันทั้งหมู่บ้าน” การตกค้างของสารเคมีต่างๆในดินได้ทำให้ดินมีสภาพเสื่อมโทรมและสูญเสียคุณสมบัติของดินไป จนเกิดสภาพของดินจืดและขาดความอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านต้องใส่ปุ๋ยเพิ่มมากขึ้นทุกปีถ้าไม่ใส่ต้นข้าวโพดที่ปลูกก็ไม่งาม นอกจากนี้ยังพบว่าสารเคมีต่างๆเหล่านี้ยังทำลายสิ่งมีชีวิตต่างๆในดินอีกด้วย ทำให้การปลูกพืชผักในรุ่นต่อไปไม่เจริญงอกงาม และยังมีอาการตกค้างของสารเคมีตามแหล่งน้ำต่างๆในหมู่บ้าน อันเกิดจากการชะล้างของหน้าดินลงสู่แหล่งน้ำเหล่านั้น ทำให้พืชและสัตว์น้ำที่เป็นอาหารของชาวบ้านได้รับผลกระทบตามไปด้วย ซึ่งพบว่าเกิดการสูญหายไปของพืชและสัตว์น้ำต่างๆมากมายหลายชนิดด้วยกัน ที่ไม่สามารถมีชีวิตอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปได้จนทำให้แหล่งอาหารหลักของชาวบ้านลดน้อยลงไป นอกจากนี้ยังพบว่าการใช้เครื่องจักรกลและเครื่องทุ่นแรงของชาวบ้าน โดยเฉพาะการไถพรวนดินให้เป็นพื้นที่บริเวณกว้างๆนั้น จนเกิดการชะล้างของหน้าดินในฤดูฝนได้ง่ายขึ้น ทำให้ดินบริเวณนั้นขาดความอุดมสมบูรณ์ไปและทำให้ลำน้ำแม่ทาต้นเงินจนสูญเสียแหล่งที่อยู่ของสัตว์น้ำไปด้วย ดังที่นายมานำจันทร์ เกษตรกรในหมู่บ้านทาภู ได้กล่าวไว้ว่า “เดี๋ยวนี้ลำน้ำแม่ทาต้นเงินกว่าแต่ก่อนมาก ไม่รู้ว่าจะได้ชุดลอกอีกเมื่อไร ปลูกก็หายากไม่ค่อยจะมี พอถึงหน้าแล้งลำน้ำแม่ทาแห้งขอดทุกปี”

ผลการศึกษาวิจัยชี้ให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตและอาชีพของชาวบ้าน จากการเกษตรยังชีพที่เอื้อให้มีข้าวและพืชผักพื้นบ้านอย่างเพียงพอสำหรับการบริโภคไปทำการเกษตรสมัยใหม่ที่อ้างอิงระบบตลาด ทำให้ระบบยังชีพเปลี่ยนไป ปัจจุบันได้พบว่าชาวบ้านในหมู่บ้านไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ ทั้งในด้านการผลิตอาหารและการแสวงหาอาหารตามแหล่งธรรมชาติดังแต่ก่อน แต่ต้องพึ่งพาอาหารจากระบบตลาดและร้านค้าขายอาหารมาบริโภคแทน ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมผู้บริโภคอาหารตามมา โดยพบว่าชาวบ้านมีการปรุงอาหารรับประทานเองน้อยลงและไม่นิยมที่จะทำการถนอมอาหารไว้บริโภคได้นานๆแต่มักนิยมซื้ออาหารปรุงสำเร็จจากตลาดและร้านขายของชำในหมู่บ้านมารับประทานมากกว่า จึงสามารถกล่าวได้ว่า การเปลี่ยนแปลงของระบบการผลิตและอาชีพของชาวบ้านนั้น เป็นการเปลี่ยนจากการผลิตอาหารสำหรับการบริโภคในครัวเรือนไปสู่การผลิตสินค้าเกษตรเพื่อป้อนโรงงานผลิตอาหารนอกชุมชนแทน นอกจากนี้ยังพบว่า การเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบการผลิตที่เน้นไว้ขาย ได้ทำลายแหล่งอาหารตามธรรมชาติที่สำคัญๆของชุมชนหมู่บ้านอันเป็นมรดกตกทอดมาตั้งแต่รุ่นปู่ย่าตายาย สิ่งเหล่านี้ได้ทำให้ระบบนิเวศของชุมชนซึ่งเป็นแหล่งผลิตอาหารที่สำคัญของชาวบ้านสูญเสียไปนั่นเอง ส่งผลให้ชาวบ้านต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมผู้บริโภคอาหาร โดยต้องแสวงหาอาหารจาก

ระบบตลาดและแหล่งอาหารจากภายนอกชุมชนมาบริโภคนแทนแหล่งอาหารตามธรรมชาติในหมู่บ้าน ที่นับวันจะหาได้ยากลำบากมากขึ้น จึงทำให้ชาวบ้านต้องเปลี่ยนไปซื้อหาอาหารประเภทสำเร็จรูป และอาหารถุงสำเร็จมาบริโภคนแทน การประกอบอาหารด้วยตนเองมากขึ้นตามไปด้วย

5.2.1.2 แรงงานและการจ้างงาน

จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525 – 2529) รัฐบาลได้สร้างนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือขึ้นที่จังหวัดลำพูน ตามนโยบายที่ส่งเสริมการขยายตัวในภาคอุตสาหกรรม เพื่อกระจายความเจริญทางด้านเศรษฐกิจไปสู่ภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทย ทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานบางส่วนออกจากภาคการเกษตรกรรม ไปสู่ภาคอุตสาหกรรมและการบริการที่ต้องการแรงงานเป็นจำนวนมาก โดยพบว่าแรงงานส่วนใหญ่ที่เคลื่อนย้ายออกจากหมู่บ้านทาภูไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมและการบริการนั้น จะเป็นแรงงานที่อยู่ในช่วงวัยหนุ่มสาว อายุ 20 – 30 ปี และส่วนใหญ่จะเป็นแรงงานผู้หญิง ส่วนแรงงานผู้ชายจะออกไปรับจ้างทั่วไปหรือออกไปประกอบธุรกิจส่วนตัวเสียมากกว่า นายจำลอง พวงเก้ ประธานอาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้านทาภู กล่าวว่า “การใช้แรงงานแต่เดิมนั้นจะเป็นการใช้แรงงานแบบขอแรงกันหรือเรียกว่าการเอามือเอาร่างกัน จะพบได้ทั้งในส่วนของการดำนา การเกี่ยวข้าว การตีข้าว และการขนข้าว” เนื่องจากในสมัยก่อนการทำเกษตรกรรมยังไม่มีเครื่องจักรกล เครื่องทุ่นแรง ทำให้การใช้แรงงานคนและสัตว์มีความสำคัญเป็นอย่างมาก การพึ่งพิงทางด้านเศรษฐกิจที่ใช้แรงงานช่วยเหลือกันหรือการเอาร่างกันนั้นได้เปลี่ยนแปลงไป คือ การลดน้อยลงของการพึ่งพาอาศัยแรงงานกันและการแลกเปลี่ยนผลผลิตก็ลดน้อยลงด้วยเช่นกัน ซึ่งพบว่าสิ่งเหล่านี้เกือบจะเลือนหายไปจากสังคมชนบทของหมู่บ้านทาภู ทั้งนี้ก็เพราะอิทธิพลจากระบบเงินตราที่ได้เข้ามามีส่วนสำคัญในชีวิตประจำวันของชาวบ้านมากขึ้นนั่นเอง

จากการสำรวจในหมู่บ้านทาภูพบว่า ชาวบ้านส่วนหนึ่งได้เปลี่ยนแปลงอาชีพจากการทำเกษตรกรรมไปสู่อาชีพรับจ้างขายแรงงาน โดยไปรับจ้างเป็นแรงงานในโรงงานที่นิคมอุตสาหกรรมจังหวัดลำพูน ซึ่งพบว่ามีจำนวนกว่า 30 ครอบครัว เนื่องจากทำงานสบายกว่าและยังได้ค่าจ้างมากกว่าการรับจ้างทำไร่ทำนาด้วย (สัมภาษณ์ นายจำลอง พวงเก้) การเปลี่ยนแปลงอาชีพและการเคลื่อนย้ายแรงงานสู่เขตเมือง ได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการบริโภคอาหารของชาวบ้านด้วย อันเกิดจากการทำงานที่ได้ค่าจ้างที่แน่นอน และได้ค่าจ้างแรงงานที่มากกว่าการทำงานในภาคเกษตรกรรม ทำให้ชาวบ้านมีกำลังในการซื้อหาอาหารได้มากขึ้นจากแต่เดิมที่ค่าใช้จ่ายในด้านอาหารของชาวบ้านแทบจะไม่ต้องใช้เงินเลย เดิมนั้นชาวบ้านจำเป็นต้องซื้อหาอาหารมาบริโภคกันแทบทุกมื้อ อันเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตที่ไม่ค่อยมีเวลาในการเสาะ

หาอาหารตามแหล่งธรรมชาติ หรือต้องเพาะปลูกพืชผักและเลี้ยงสัตว์ไว้บริโภคเองดังเช่นแต่ก่อน นางอุไรรัตน์ แก้วพงศ์ ประธานกลุ่มแม่บ้านหมู่บ้านทาตุ่ กล่าวว่า “เดี๋ยวนี้แม่บ้านส่วนใหญ่ไม่ค่อยมีเวลาทำกับข้าวกับปลาทำอะไร ดิ้นเข้ามาก็ต้องรีบไปไร่ไปนา กลับมาก็หมดแรง จะให้ไปเก็บผักเก็บหญ้าหาปลาเหมือนแต่ก่อนไม่ได้แล้ว”

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงลักษณะการใช้แรงงานของชาวบ้านนั้นมี 2 ลักษณะคือ การเปลี่ยนค่าจ้างแรงงานจากผลผลิตไปเป็นตัวเงินและการเปลี่ยนจากแรงงานแลกเปลี่ยน (Exchange Labor) เป็นแรงงานรับจ้าง (Wage Labor) อันมีผลทำให้ชาวบ้านมีรายได้เพิ่มมากขึ้นจากค่าแรงงาน การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้ชาวบ้านในปัจจุบันไม่ค่อยมีเวลาในการประกอบอาหารของชาวบ้าน อันเนื่องมาจากภาระหน้าที่การงาน การทำงานนอกบ้านของผู้หญิงและการใช้เวลาในการเดินทางจนไม่มีเวลามากพอที่จะมาประกอบอาหารรับประทานได้เอง ทำให้ชาวบ้านจำเป็นต้องซื้ออาหารมาบริโภคแทน โดยพบว่ามีแนวโน้มของการซื้ออาหารประเภทกึ่งสำเร็จรูป อาหารพร้อมปรุง และอาหารถุงสำเร็จกันมากขึ้น เนื่องจากต้องการความสะดวกรวดเร็วและประหยัดเวลาด้วย การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเหล่านี้ ได้พบว่าส่งผลต่อการมีจิตสำนึกและความตระหนักในการดูแลรักษาแหล่งอาหารตามแหล่งธรรมชาติของชุมชน อันเนื่องมาจากชาวบ้านได้หันไปพึ่งพาแหล่งอาหารจากภายนอกชุมชนนั่นเอง

5.2.1.3 รายได้ของครอบครัว

สิ่งที่ตามมาหลังจากการเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบการค้าเสรี ที่มุ่งผลิตสินค้าเพื่อการค้าขายและการส่งออกเป็นหลัก ก็คือการมีรายได้ที่เพิ่มมากขึ้นของชาวบ้าน จากการสัมภาษณ์นางอุไรรัตน์ แก้วพงศ์ ประธานกลุ่มแม่บ้านหมู่บ้านทาตุ่ พบว่า ตั้งแต่เปลี่ยนมาเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจสมัยใหม่ 10 กว่าปีผ่านมา ทำให้ชาวบ้านมีรายได้เพิ่มมากขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก ชาวบ้านสามารถมีเงินไปซื้อเครื่องใช้ไฟฟ้าต่างๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ เครื่องฉายวีดีโอ และตู้เย็น เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ได้แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านในหมู่บ้านมีฐานะดีขึ้น จากการเปลี่ยนการทำงานเพื่อให้ได้ข้าวไว้บริโภคในครอบครัวมาเป็นการปลูกพืชพาณิชย์สมัยใหม่เพื่อการค้าขาย ทำให้ชาวบ้านมีรายได้เพิ่มมากขึ้น ซึ่งพบว่าการมีรายได้ที่เพิ่มมากขึ้นของชาวบ้านนั้น ส่งผลต่อค่าใช้จ่ายในการซื้ออาหารมารับประทานด้วย ทั้งในด้านปริมาณที่ซื้อและในด้านคุณภาพของอาหาร นางศรีนวล พวงเก้ แม่บ้านหมู่บ้านทาตุ่คนหนึ่งกล่าวว่า “ช่วงก่อนที่จะเปลี่ยนมาปลูกต้นข้าวโพดฝักอ่อนชาวบ้านส่วนใหญ่จะทานาปลูกข้าวอย่างเดียว อาหารต่างๆ ก็เสาะหาเอาตามสวนหลังบ้านบ้างตามหนองน้ำ ลำห้วยบ้างไม่ค่อยได้ใช้จ่ายซื้อหากับข้าวกันหรอก มีอะไรก็กินกันไปตามฤดูกาล อย่างหน้าฝนก็มีเห็ด มีหน่อไม้ให้กินไม่ขาด หน้าแล้งก็มีไข่มดส้ม (มดแดง) แต่เดี๋ยวนี้หาไม่ค่อยได้แล้วต้องซื้อเอาถึงจะ

ได้กิน มีสตางค์ก็ซื้อหามาได้แทบทุกอย่าง เข้ามาก็มีรถแม่ค้าเร่เข้ามาขายอาหารกันถึงหน้าบ้านแล้ว” ในปัจจุบันชาวบ้านจะต้องใช้เงินตราซื้อหาสินค้ามาอุปโภคบริโภคกันเกือบทุกอย่าง ตัวอย่างเช่น ผงซักฟอก สบู่ ยาตีฟัน น้ำมันพืช กะปิ น้ำปลา ผงชูรส ปลากระป๋อง ข้าวสาร ตลอดจนอาหารสด ผัก ผัก เนื้อสัตว์ต่างๆ และอาหารแห้ง ซึ่งชาวบ้านสามารถซื้อหาได้จากร้านค้าในหมู่บ้านและจากหมู่บ้านใกล้เคียงกัน นายจำลอง พวงเก้ ประธานอาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้านท่ากุ่มกล่าวว่า “นอกจากชาวบ้านจะนำเงินทองที่หามาได้ เพื่อนำไปซื้อหาอาหารแล้ว ชาวบ้านส่วนใหญ่จะใช้เงินทองไปในการซื้อหา เครื่องเสียง วิทยุ โทรทัศน์ วีดีโอ ตู้เย็น หม้อหุงข้าว เตารีด เครื่องซักผ้า และรถจักรยานยนต์ บางครอบครัวก็นำไปซื้อรถปิกอัพมาขับขี่” ซึ่งเรื่องอำนาจความสะดวกสบายต่างๆ ที่ชาวบ้านซื้อหามา นั้น ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงลักษณะของการประกอบอาหารหลายอย่างด้วยกัน เช่น เวลาหุงข้าวก็ใช้หม้อหุงข้าวไฟฟ้าแทนหม้อดิน เวลาจะนึ่งข้าวเหนียวก็ใช้เตารีดแทนเตาด่านหรือไม้พิน และพบว่าบางครอบครัวในหมู่บ้านท่ากุ่มก็มีเตาอบไมโครเวฟใช้กันแล้ว

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การที่ชาวบ้านมีรายได้เพิ่มขึ้นนั้นส่งผลโดยตรงกับค่าใช้จ่ายในการซื้อหาอาหารมาบริโภคในครอบครัวด้วย โดยพบว่ารายได้ที่เพิ่มขึ้นส่วนหนึ่งจะถูกนำไปเพิ่มเป็นค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวกับอาหาร ซึ่งอาจเพิ่มทั้งในด้านปริมาณของอาหาร ชนิดของอาหาร และด้านคุณภาพของอาหาร เมื่อชาวบ้านมีรายได้มากขึ้นก็จะซื้อหาอาหารที่เป็นของคุณภาพดีและราคาแพงเพิ่มมากขึ้น เช่นอาหารจำพวกเนื้อสัตว์ต่างๆ นม ไข่ และผักผลไม้ เป็นต้น โดยส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านในหมู่บ้านจะออกไปซื้อสินค้าอาหารเหล่านี้ตามร้านค้าขายของชำในหมู่บ้าน ตลาดในหมู่บ้านใกล้เคียงกัน และบ้างก็ไปซื้อตามห้างสรรพสินค้าในตัวเมือง ซึ่งพบว่าในปัจจุบันชาวบ้านจะออกไปซื้อหาสินค้ากันบ่อยมากขึ้น ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการคมนาคมที่สะดวกสบายกว่าแต่ก่อนมาก ทำให้ในปัจจุบันการประกอบอาหารของชาวบ้านจึงมีลักษณะที่เลียนแบบอย่างของสังคมเมืองมากขึ้นไปด้วย จากการเปลี่ยนแปลงเครื่องมือเครื่องใช้ในครัว และการซื้อหาอาหารมาปรุงแทนการแสวงหาจากแหล่งอาหารตามธรรมชาติ ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า การมีรายได้เพิ่มขึ้นของครอบครัวได้ส่งผลให้ชาวบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหาร ทั้งในด้านแหล่งอาหาร การแสวงหาอาหาร และการประกอบอาหารด้วย

5.2.1.4 ระบบการตลาดและราคาอาหาร

การขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศ ได้ก่อให้เกิดความต้องการในสินค้าต่างๆ ที่ผลิตได้จากหมู่บ้าน เกิดการแลกเปลี่ยนสินค้ากันมากขึ้น โดยพบว่าชาวบ้านจะนำสินค้าหรือผลผลิตที่ได้จากการเพาะปลูกในหมู่บ้านขายให้กับพ่อค้าคนกลางที่เข้ามารับซื้อผลผลิตกันถึงในหมู่บ้าน และจะนำเงินที่ได้จากการขายผลผลิตทางการเกษตรไปซื้อสินค้าที่นำเข้ามาจากภายนอก

นอกหมู่บ้าน ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนสินค้ากันทั้งสองฝ่าย เป็นการแสดงให้เห็นถึงความผูกพันของหมู่บ้านกับโลกภายนอกมากขึ้น ในยุคของระบบเศรษฐกิจแบบการค้าเสรีได้ทำให้เกิดระบบการตลาดขึ้นในหมู่บ้านท่ากู๋ จากการสำรวจในหมู่บ้านพบว่า มีจำนวนร้านค้าที่ขายสินค้าต่างๆ รวมทั้งสินค้าที่เป็นอาหารด้วย มีจำนวนถึง 8 ร้าน ซึ่งนายสมภพ เสนางาม เจ้าของร้านขายของชำในหมู่บ้านท่ากู๋ กล่าวว่า “สินค้าอาหารที่ทางร้านค้านำมาขายให้กับชาวบ้านนั้น มีหลายอย่างด้วยกัน อย่างเช่นอาหารสดต่างๆ ทั้งพืชและสัตว์ อาหารแห้งนานาชนิด อาหารกระป๋อง อาหารกึ่งสำเร็จรูป อาหารพร้อมปรุง เครื่องแกง เครื่องปรุงต่างๆ รวมทั้งขนมชนิดต่างๆ ด้วย” การซื้อหาอาหารของชาวบ้านจากร้านค้าเหล่านี้ นับได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการบริโภคอาหาร ในยุคของระบบเศรษฐกิจแบบการค้าเสรี ที่ชาวบ้านต้องใช้จ่ายเงินมากขึ้นในการซื้อหาอาหารจากร้านค้ามาบริโภค เนื่องจากสินค้าอาหารส่วนใหญ่ที่ทางร้านค้านำมาขาย เป็นสินค้าที่นำมาจากแหล่งอาหารภายนอกชุมชนเป็นหลัก การเปลี่ยนแปลงราคาสินค้าอาหารแต่ละชนิดจึงส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมในการเลือกซื้ออาหารของชาวบ้านด้วย นายสมภพ เสนางาม ยังกล่าวต่ออีกด้วยว่า “ชาวบ้านจะเลือกซื้อสินค้าอาหารที่มีราคาไม่แพง และมีเป็นจำนวนมากเป็นอันดับแรกๆ แต่หากราคาสินค้าอาหารชนิดนั้นแพงมากขึ้น ชาวบ้านก็จะเลือกซื้ออาหารชนิดอื่นๆมารับประทานแทน หรือบางคนก็จะอาจเปลี่ยนไปเสาะหาอาหารเอง” แต่ที่พบว่าในปัจจุบันการแสวงหาอาหารตามแหล่งธรรมชาติต่างๆ ในหมู่บ้านนั้นนับวันก็จะยิ่งหายากลำบากมากขึ้น เนื่องจากแหล่งอาหารตามธรรมชาติในหมู่บ้านมีสภาพที่เสื่อมโทรมลงอย่างมาก อันเกิดจากการบุกรุกของชาวบ้านเอง ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงของระบบการตลาดและราคาของสินค้าอาหารที่ชาวบ้านซื้อมาบริโภค จึงส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการบริโภคอาหาร ของชาวบ้านในชุมชนไปด้วย

ผลการศึกษาปัจจัยด้านเศรษฐกิจชี้ให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงสภาพเศรษฐกิจที่มีแนวทางของการพัฒนาเศรษฐกิจไปสู่ภาคอุตสาหกรรมและบริการนั้น ทำให้เศรษฐกิจภาคการเกษตรในชุมชนชนบทได้เปลี่ยนแปลงไป แรงงานภาคการเกษตรเกิดการทิ้งไร่นาไปเป็นแรงงานรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมและการบริการในเมืองมากขึ้น ขณะเดียวกันก็พบว่ารูปแบบของการผลิตของชุมชนชนบทได้เปลี่ยนแนวทางการผลิตไปจากเดิม คือ เปลี่ยนไปทำการเกษตรสมัยใหม่ทำการปลูกพืชเศรษฐกิจส่งโรงงานอุตสาหกรรม และเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจเอาไว้ขายให้โรงงานฆ่าสัตว์แทนการเกษตรแบบยังชีพที่ปลูกข้าวและพืชผักที่เป็นอาหารให้เพียงพอสำหรับการบริโภคในครอบครัว โดยพบว่า การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ ได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการบริโภคอาหารของชุมชนในเวลาต่อมา จากการเปลี่ยนไปผลิตสินค้าที่ไม่ใช่อาหารสำหรับบริโภคในครัวเรือน ทำให้ชุมชนผลิตอาหารเลี้ยงตนเองได้น้อยลงและชาวบ้านต้องพึ่งพาแหล่งอาหารจากตลาดร้านค้าแทนแหล่งอาหารตามธรรมชาติ ซึ่งพบว่าชาวบ้านได้

เปลี่ยนพฤติกรรมการแสวงหาอาหาร การประกอบอาหาร และการถนอมอาหาร โดยการซื้อหาอาหารถุงสำเร็จรูปต่างๆมารับประทานแทนการปรุงอาหารเองและไม่นิยมถนอมอาหารเก็บไว้บริโภคนานๆเหมือนในอดีต ทั้งนี้อาจเป็นเพราะชาวบ้านสามารถซื้อหาอาหารได้โดยง่ายจากตลาดและร้านค้าในหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังพบว่า การแลกเปลี่ยนแรงงานที่ถูกแทนด้วยการจ้างแรงงาน ทำให้ชาวบ้านมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปด้วย ซึ่งทำให้ชาวบ้านไม่ค่อยมีเวลาในการประกอบอาหารรับประทานเอง ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการบริโภคอาหาร โดยการซื้ออาหารมาบริโภคแทน และการมีรายได้ที่เพิ่มมากขึ้นของชาวบ้านในปัจจุบันนี้ก็ทำให้ชาวบ้านขาดการเหลียวแลแหล่งอาหารตามธรรมชาติ ในหมู่บ้าน การซื้อหาอาหารมาบริโภคทำได้โดยง่ายกว่าการออกไปเก็บพืชผักหรือออกไปจับปู ปลา มาบริโภค ซึ่งสินค้าประเภทอาหารเหล่านี้มีวางขายในตลาดและร้านค้าอย่างมากมายหลายชนิด การแสวงหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติจึงเป็นกิจกรรมที่พบเห็นน้อยลงในหมู่บ้าน ถึงแม้ว่าชาวบ้านส่วนใหญ่จะมีรายได้เพิ่มมากขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก แต่ก็พบว่ารายได้นั้นไม่ได้กลับมาในรูปของอาหารที่นำมาบริโภคในครอบครัวทั้งหมด ซึ่งพบว่าส่วนหนึ่งจะกลับมาในรูปของสิ่งของเครื่องใช้สมัยใหม่ที่อำนวยความสะดวกสบายให้กับครอบครัว ปัจจุบันจึงพบว่าชาวบ้านทาทุ่งส่วนใหญ่ไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ในด้านการผลิตอาหารและแสวงหาอาหารได้เอง แต่กลับต้องไปพึ่งพาอาหารจากระบบตลาด ซึ่งเป็นแหล่งอาหารที่มาจากแหล่งภายนอกชุมชนเพิ่มมากขึ้น จึงสามารถกล่าวได้ว่าปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไป ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการบริโภคอาหารของชาวบ้านไปด้วย

5.2.2 ปัจจัยด้านสังคมและวัฒนธรรม

ปัจจัยด้านสังคมและวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการบริโภคอาหารของชุมชน มีดังต่อไปนี้

5.2.2.1 ครอบครัวและเครือญาติ

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านเป็นเรื่องที่น่าสนใจ เพราะจะช่วยให้เข้าใจถึงลักษณะขององค์กรต่างๆในชุมชน โดยเฉพาะองค์กรครอบครัวและเครือญาติ ที่มีผลกระทบต่อพฤติกรรมการบริโภคอาหารของคนในชุมชน ลักษณะของครอบครัวขยายในอดีตได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมกลายเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น เนื่องจากเมื่อลูกๆแต่งงานมีครอบครัวพ่อแม่ก็จะแบ่งที่ท่ามาหากินให้ และถ้ามีครอบครัวแล้วก็จะแยกออกไปจากบ้านพ่อแม่ เพื่อไปตั้งเป็นครอบครัวใหม่ต่อไป แต่ส่วนใหญ่ก็จะตั้งอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกับบ้านพ่อแม่ ครอบครัวของชาวบ้านทาทุ่ง ก็มีลักษณะพื้นฐานคล้ายกับครอบครัวของชาวบ้านชนบทในภาคเหนือทั่วไป กล่าวคือ

ประกอบไปด้วย สามี่ ภรรยา และบุตร จากข้อมูลพื้นฐานสาธารณสุขของสำนักงานสาธารณสุขอำเภอแม่ทา พบว่ามีจำนวนสมาชิกในครอบครัวเดี่ยวที่อยู่ระหว่าง 2-4 คน จำนวนถึง 151 ครอบครัว (สำนักงานสาธารณสุขอำเภอแม่ทา, 2543) ซึ่งหากเป็นลักษณะของครอบครัวขยาย ก็จะมี ปู่ย่า ตายาย หรือลูกหลาน มาอาศัยอยู่รวมกัน ซึ่งก็จะแยกย้ายกันอาศัยในบ้านเป็นส่วนๆ เมื่อทำอะไรก็จะทำด้วยกัน มีเรื่องอะไรก็ปรึกษาหารือกันและต้องพึ่งพาอาศัยกันอยู่ตลอดเวลา นายตา พวงแก้ว ผู้อาวุโสในหมู่บ้านทาภู กล่าวไว้ว่า “ทุกคนในครอบครัวต่างก็มีหน้าที่ต่าง ๆ กัน คือ ผู้เฒ่าผู้แก่ก็จะทำหน้าที่ดูแลบ้านและช่วยเหลือเด็กๆ พวกผู้ชายที่แข็งแรงก็จะทำงานที่หนักๆ เช่น ไถนา ดำนา คายหญ้า และรดน้ำ ส่วนผู้หญิงก็จะช่วยทำงานในไร่นา และยังคงทำกับข้าวกับปลาให้ครอบครัวด้วย โดยอาจมีลูกสาวคนโตคอยช่วยเหลือและหัด ทำกับข้าวกับแม่”

ปัจจุบันโครงสร้างทางสังคมในหมู่บ้านทาภูนั้น พบว่าโดยทั่วไปแล้ว ยังมีความผูกพันใกล้ชิดกันอยู่ แต่อาจจะไม่กระชับเหนียวแน่นเหมือนดังเช่นในอดีต (สัมภาษณ์ นายจำลอง พวงแก้ว) ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวและความเป็นญาติของชาวบ้านทาภู ยังคงเป็นพันธะผูกพันระหว่างบุคคล ซึ่งเป็นการแสดงออกที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของชุมชนหมู่บ้านนี้ การช่วยเหลือเกื้อกูลกันจะเห็นได้ในงานประเพณีต่างๆ อาทิ งานรดน้ำดำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ในวันสงกรานต์ งานวันขึ้นปีใหม่ งานทานข้าวใหม่ และงานสงฆ์พระธาตุ เป็นต้น อย่างไรก็ตามชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านทาภูก็มีการเปลี่ยนแปลงและต่างไปจากอดีตเป็นอย่างมาก ดังที่นายทวีศักดิ์ จันดา ผู้อาวุโสในหมู่บ้านทาภู กล่าวไว้ว่า “ลูกๆ แยกย้ายไปค้าขายต่างจังหวัด นานๆ ก็จะกลับมาเยี่ยมพ่อแม่ก็ตอนปีใหม่เมือง ทุกวันก็ค้าขายเล็กๆ น้อยๆ หาเลี้ยงกันไป ลูกอีกคนเป็นครูสอนอยู่ที่โรงเรียนบ้านทาภูนี้แหละ แต่ไม่แต่งงานยังอาศัยอยู่กับพ่อแม่” ซึ่งเกิดจากผลของการพัฒนาในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ส่งผลให้ชาวบ้านได้รับความสะดวกสบายมากขึ้น จากการเดินทางที่ใช้เวลาน้อยลง การมีสาธารณูปโภคต่างๆ ในหมู่บ้านไม่ว่าจะเป็น ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา และโทรศัพท์ ตลอดจนการศึกษาที่ดีขึ้น สิ่งต่างๆ เหล่านี้ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพจากสังคมชนบทเข้าสู่การเป็นสังคมเมืองมากขึ้น สิ่งที่เห็นได้อย่างชัดเจนคือเกิดการเปลี่ยนแปลงแบบวิถีชีวิตของคนในเมือง มีการใช้อุปกรณ์ต่างๆ ในการรับประทานอาหารที่แสดงถึงการรับเอาวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามา เช่น การใช้ช้อนส้อม ตะเกียบและมีดในการรับประทานอาหาร

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การมีขนาดของครอบครัวที่เล็กลงในปัจจุบัน ประกอบกับความสัมพันธ์ในระดับครอบครัวและเครือญาติที่มีความห่างเหินกันมากขึ้น เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจที่บีบรัดให้ต้องทำงานแข่งขันกันมากขึ้น และการไม่ค่อยมีเวลาในการพูดคุยระหว่างบุคคลในครอบครัวและเครือญาติ ได้ทำให้ระบบพึ่งพาอาศัยญาติพี่น้องเปลี่ยนไปสู่องค์กรต่างๆ ทั้งของรัฐและเอกชนมากขึ้น(จากข้อมูลกชช. 2ค.ข ของหมู่บ้านทาภู พบว่าชาวบ้านเป็นสมาชิกกลุ่ม

ออมทรัพย์เพื่อการผลิต จำนวน 24 ครัวเรือน กลุ่มสหกรณ์การเกษตร จำนวน 30 ครัวเรือน กลุ่มธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร จำนวน 150 ครัวเรือน) ส่งผลให้รูปแบบของการแสวงหาอาหารมาบริโภคในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไป นอกจากนี้ยังพบว่าขนาดของครอบครัวที่เล็กลงได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมบริโภคอาหารอีกอย่างหนึ่งคือ ในปัจจุบันการปลูกพืชผักสวนครัวเพื่อนำไปประกอบอาหารในครอบครัวของชาวบ้านจะทำกันน้อยลง เนื่องจากมีจำนวนสมาชิกน้อยลง ทำให้ไม่มีเวลาไปดูแลรักษาและไม่คุ้มค่ากับการเพาะปลูกเอง อีกทั้งยังพบว่าการมีขนาดครอบครัวที่เล็กลง ทำให้การถนอมอาหารในระดับครอบครัวนั้นลดความสำคัญลงไปด้วย ซึ่งพบว่าในปัจจุบันทุกครอบครัวต้องทำงานแข่งกับเวลา จึงต้องอาศัยอาหารจากตลาดและร้านค้าในหมู่บ้านเป็นแหล่งอาหารแทน การซื้อหาอาหารมาบริโภคในครอบครัวจึงง่ายกว่าการไปเสาะหาอาหารมาบริโภคเหมือนดังเช่นในอดีต ปัจจุบันได้มีการบริโภคอาหารสำเร็จ อาหารกึ่งสำเร็จรูป และอาหารสำเร็จรูป ที่มีขายตามร้านค้า ร้านอาหารในหมู่บ้านและรถเร่ขายอาหารที่เข้ามาขายกันถึงในหมู่บ้าน ส่งผลให้สมาชิกในครอบครัวได้รับอาหารที่มีคุณภาพลดน้อยลง ทั้งจากอาหารที่ซื้อมารับประทานไม่สด และจากการซื้ออาหารสำเร็จรูปมารับประทานกันมากขึ้นด้วย ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงระบบของเงินตราที่เข้ามาแทนที่ และการต้องพึ่งพาระบบตลาดที่นับวันจะขยายตัวเพิ่มมากขึ้น

5.2.2.2 วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีและพิธีกรรม

ปัจจัยทางด้านวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ พบว่าวัฒนธรรมเป็นเรื่องของการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในแต่ละสังคม ที่มีความแตกต่างกัน ซึ่งจะมีลักษณะของขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นของตนเอง ในอดีตนั้นพบว่า การเปลี่ยนแปลงของขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมจะเป็นไปอย่างช้าๆ โดยเฉพาะขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการบริโภคอาหาร ที่ยึดถือปฏิบัติและได้สืบทอดกันมานานหลายชั่วอายุคนจนกลายเป็นประเพณีและวัฒนธรรมที่เป็นแบบแผนปฏิบัติของชาวบ้านในหมู่บ้าน ซึ่งอาจมีความแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่และแต่ละสังคม การเปลี่ยนแปลงใดๆ ที่เกี่ยวกับประเพณีและวัฒนธรรม จึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ยากและอาจต้องใช้เวลามากกว่าในการเปลี่ยนแปลง

จากการสำรวจในหมู่บ้านทาตุ้ โดยผู้วิจัยได้ร่วมรับประทานอาหารกับชาวบ้านในหมู่บ้านทาตุ้ พบว่าการรับประทานอาหารของชาวบ้านทาตุ้ส่วนใหญ่แล้วยังคงรับประทานอาหารโดยนั่งล้อมวงบนพื้นบ้าน แต่ได้เปลี่ยนมาใช้ถาดสังกะสีเป็นภาชนะรองรับถ้วยและจานที่ใส่อาหารแทนการใช้ขัน โศกแบบดั้งเดิม นอกจากนี้ชาวบ้านบางส่วนมีการเปลี่ยนแปลงวิธีการรับประทานอาหาร โดยการรับประทานอาหารบนโต๊ะแทนการนั่งกับพื้น นายจำลอง พวงแก้ว

หมอพื้นบ้านและเป็นผู้นำพิธีกรรมในหมู่บ้าน กล่าวว่า “แต่ก่อนนั้นพอถึงเวลากินข้าวกินปลา แม่บ้านก็จะยกขันโตกมาวางบนเต็นแล้วทุกคนก็นั่งล้อมวงกัน แต่เดี๋ยวนี้ไม่ค่อยพบเห็นแล้ว” การรับประทานอาหารแบบขันโตก ซึ่งถือได้ว่าเป็นแบบแผนพฤติกรรมการบริโภคอาหารที่สืบทอดกันต่อๆมาหลายชั่วอายุคน จนกลายเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีและเป็นการแสดงถึงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของหมู่บ้านได้อย่างเป็นรูปธรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งการนั่งล้อมวงรับประทานอาหารกับพื้นนอกจากจะแสดงถึงวิถีชีวิตที่เรียบง่ายแล้ว ทั้งยังทำให้สมาชิกภายในครอบครัวได้มีโอกาสพบปะพูดคุยกันเกิดความสัมพันธ์กันไปในทางที่ดีด้วย การรับประทานอาหารแบบขันโตกในปัจจุบันจะพบได้ก็ตามงานที่ทางวัดจัดขึ้น เพื่อต้อนรับคณะผ้าป่าหรือภริมาทอดที่วัดเท่านั้น โดยเป็นการจัดอาหารเลี้ยงในตอนเย็นพร้อมทั้งมีการแสดงของกลุ่มหนุ่มสาว เช่น การฟ้อนเล็บ การฟ้อนดาบ การรำอวยพร การตีกลองและการเล่นดนตรีพื้นเมืองช่วยบรรเลงขับกล่อมในงาน

สำหรับงานประเพณีและพิธีกรรมที่สำคัญๆ ของหมู่บ้านทงู๋ ที่ใช้อาหารเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมต่างๆ ตามความคิด ความเชื่อ และค่านิยมของชาวบ้านพบว่าเริ่มมีการปรับเปลี่ยนไปตามกาลเวลาและปัจจัยการยอมรับสิ่งต่างๆ ที่มาจากภายนอก อันทำให้ความคิด ความเชื่อ และค่านิยมเปลี่ยนไปสู่สิ่งใหม่ๆ ที่เข้ามามีอิทธิพลในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน สิ่งที่เห็นได้ชัดเจนถึงการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการบริโภคอาหารที่เกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ในชุมชน ได้แก่การทำอาหารและขนมต่างๆ ที่ใช้ประกอบในงานประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ เหล่านั้น ซึ่งปัจจุบันพบว่าชาวบ้านมักจะซื้อหามาแทนการปรุงด้วยตนเอง ทั้งนี้เนื่องจากความสะดวกและการไม่ค่อยมีเวลาในการเตรียมวัตถุดิบ ที่จะนำมาปรุงเป็นอาหารและขนมต่างๆ

ผลการศึกษาวิจัยชี้ให้เห็นว่า การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจากที่เจริญแล้วสู่ที่ด้อยกว่า โดยพบว่าวัฒนธรรมเหล่านี้ได้แฝงตัวอยู่ในสินค้าที่ส่งเข้ามาขายในหมู่บ้านชนบทผ่านกระบวนการโฆษณาสมัยใหม่ที่รุกเร้าผ่านสื่อต่างๆ ด้าน ทำให้ชาวบ้านได้พบเห็นสิ่งแปลกใหม่เป็นประจำ สิ่งเหล่านี้ได้ส่งผลให้มีการเรียนรู้ทั้งทางตรงและทางอ้อมแก่ชาวบ้าน การถ่ายทอดวัฒนธรรมที่เจริญกว่าจากสังคมเมืองสู่สังคมชนบท ทำให้พฤติกรรมการบริโภคอาหารบางอย่างของชาวบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลง แม้ว่าพฤติกรรมการบริโภคอาหารจะปฏิบัติสืบทอดกันมานานจนกลายเป็นประเพณีและวัฒนธรรมการบริโภคอาหารของชุมชนไปแล้วก็ตาม แต่ก็มีการปรับเปลี่ยนไปตามสภาพของยุคสมัยได้ โดยเฉพาะกระแสวัฒนธรรมการบริโภคแบบตะวันตกที่เข้ามามีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมการบริโภคแบบดั้งเดิมของชุมชน การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมักเป็นผลที่ชาวบ้านคิดว่าเป็นค่านิยมที่ทันสมัย โดยละเลยถึงสิ่งที่เคยประพฤติปฏิบัติกันมาแต่ช้านานหรือที่เรียกกันว่า เป็นวัฒนธรรมชุมชนนั่นเอง

5.2.2.3 ความเชื่อ

ในอดีตนั้น ความเชื่อในสังคมมีส่วนกำหนดพฤติกรรมการบริโภคอาหารของคนในหมู่บ้าน ซึ่งพบว่ามีความเชื่อบางอย่างเกี่ยวกับการรับประทานอาหารที่ยึดถือสืบทอดกันมาแต่ช้านานและมีการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลาน ชาวบ้านส่วนใหญ่จะมีความเชื่อในเรื่องของการรับประทานอาหารในลักษณะที่เป็นข้อห้ามหรือกฎเกณฑ์ข้อบังคับ อันได้แก่ การห้ามรับประทานของแสลงต่างๆ เพราะจะทำให้เกิดการเจ็บป่วยและไม่สบายได้ ชาวบ้านในอดีตจึงมีความเชื่อว่าอาหารเป็นปัจจัยที่สำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์ และเชื่อว่าอาหารนั้นมีส่วนเกี่ยวข้องกับสุขภาพและโรคภัยไข้เจ็บด้วย ทั้งนี้ก็เพื่อให้ตนเองมีสุขภาพที่ดีปราศจากโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ นั้นเอง นอกจากนี้ยังพบว่าชาวบ้านมีความเชื่อที่เกี่ยวกับอาหารในลักษณะของการนำเอาพืชผักพื้นบ้านที่ถือว่าเป็นยาสมุนไพรมารับประทานเป็นอาหารด้วย โดยพ่อแม่จะสอนลูกๆ ให้รู้จักการนำเอาสมุนไพรต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชนของตนเองมาใช้ประโยชน์ให้ได้หลากหลายวิธีด้วยกัน (สัมภาษณ์ พ่อหนานสิงห์ เสนางาม) ในอดีตนั้นพบว่านอกจากจะนำสมุนไพรมาเป็นยารักษาโรคภัยไข้เจ็บแล้วยังสามารถนำมาเป็นอาหารได้อีก เช่น พริก จิง ข่า กระเทียม หัวหอม ตะไคร้ สะระแหน่ หัวกระชาย มะกรูด จันทน์หอม ซึ่งชาวบ้านแต่ก่อนเชื่อว่ามีสรรพคุณทางยาที่ช่วยให้สุขภาพร่างกายเป็นปกติดี ความเชื่อเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมการรับประทานอาหารของชุมชนในอีกรูปแบบหนึ่งที่อิงหลักการสร้างสมดุลให้ตนเองโดยการปรับตัวตามธรรมชาติ ดังนั้นการปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับธรรมชาติภายนอกจะช่วยหลีกเลี่ยงหรือบรรเทาอาการเจ็บป่วยได้ และการเลือกรับประทานอาหารตามฤดูกาลนั้นเป็นหนทางหนึ่งในการปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติ

ปัจจุบันความเชื่อต่างๆ ดังกล่าวนั้นได้มีการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะในเรื่องการรับประทานอาหารที่เป็นของแสลง ทำให้การรับประทานอาหารของชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ค่อยคำนึงข้อห้ามหรือกฎเกณฑ์ข้อบังคับต่างๆ ดังที่เคยปฏิบัติกันมา การเปลี่ยนแปลงความเชื่อดังกล่าวนั้นพบว่าได้ทำให้พฤติกรรมการบริโภคอาหารของชาวบ้านในปัจจุบันแตกต่างไปจากอดีต ซึ่งก็พบว่าชาวบ้านในหมู่บ้านทากูนันมีพฤติกรรมการรับประทานอาหารประเภทเนื้อสัตว์และอาหารประเภทนมกันมากขึ้น แม้แต่การรับประทานอาหารของหญิงขณะมีประจำเดือน หญิงตั้งครรภ์ และหญิงหลังคลอดบุตรก็สามารถรับประทานอาหารเหมือนคนทั่วไปได้

จากผลการศึกษาพบว่าชาวบ้านมีความเชื่อว่าอาหารเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต และความเชื่อในเรื่องอาหารของแต่ละชุมชนก็จะผิดแผกกันออกไป ซึ่งล้วนมีผลต่อพฤติกรรมการรับประทานอาหารเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นการเลือกชนิดของอาหาร การประกอบอาหาร และรูปแบบการบริโภคอาหาร ความเชื่อในเรื่องดังกล่าวนี้ได้ถูกกลืนเปลี่ยนไปค่อนข้าง

ข้างมากในปัจจุบัน เมื่อชาวบ้านมีการเปลี่ยนแปลงความเชื่อในเรื่องที่เกี่ยวกับอาหารที่ยึดถือปฏิบัติ สืบทอดกันมาจนกลายเป็นวัฒนธรรมของชุมชนนั้นๆ จึงพบว่าได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมการบริโภคอาหารตามมา ซึ่งแต่เดิมนั้นอาหารบางอย่างจะเป็นของแสลงที่ไม่สามารถ รับประทานได้ แต่ความเชื่อต่างๆเหล่านี้ในปัจจุบันพบว่าได้ยึดถือปฏิบัติเฉพาะในกลุ่มของผู้สูงอายุ และวัยกลางคนเท่านั้น ส่วนในกลุ่มของคนหนุ่มสาวที่เป็นคนสมัยใหม่และได้รับการศึกษาเล่าเรียน ทั้งในโรงเรียนและการได้รับวัฒนธรรมจากสังคมภายนอกนั้น จะไม่ค่อยได้ให้ความสำคัญกับเรื่อง ดังกล่าวเท่าไรนัก ทำให้พฤติกรรมการบริโภคอาหารของกลุ่มคนเหล่านี้เกิดการยอมรับเอาวัฒนธรรม จากสังคมเมืองและประเทศตะวันตกมายึดถือปฏิบัติแทน

5.2.2.4 การศึกษา

ในด้านการศึกษาพบว่า เยาวชนในหมู่บ้านท่ากู่ได้มีโอกาสเล่าเรียน ในระดับที่สูงขึ้นจากสถานศึกษาที่อยู่ในเมือง ทำให้เกิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมการบริโภค อาหารของสังคมเมืองและจากต่างประเทศเข้าสู่สังคมชนบทมากขึ้น มีการเลียนแบบอย่างจากสังคม ในเมืองที่เข้ามามีบทบาทในชุมชนชนบท โดยเฉพาะผลิตภัณฑ์อาหารสมัยใหม่ อาหารประเภท ฟาสต์ฟู้ดที่นิยมรับประทานกันตามร้านอาหารในห้างสรรพสินค้าในเมือง ได้ทำให้ลักษณะการ บริโภคอาหารของเยาวชนในชุมชนชนบทมีการเปลี่ยนแปลงไปด้วย นายวิสันต์ มีพันธ์สัก ประธานกลุ่มเยาวชนหมู่บ้านท่ากู่ กล่าวว่า “อาหารที่เยาวชนในหมู่บ้านนิยมรับประทานอาหารใน มื้อกลางวัน มักเป็นประเภทอาหารจานเดียว อย่างเช่น ก๋วยเตี๋ยว ขนมจีน ลาดหน้า ข้าวผัดและข้าว ซอย เป็นต้น ทั้งนี้อาจเป็นเพราะปัจจุบันเยาวชนของหมู่บ้านท่ากู่ มีโอกาสได้ไปเล่าเรียนต่อยัง สถานศึกษาในเมืองมากขึ้น จึงรับเอาพฤติกรรมการบริโภคอาหารสมัยใหม่ จากโรงเรียนที่เข้าศึกษา ต่อ ซึ่งส่วนใหญ่จะมีการขายอาหารประเภทเหล่านี้อยู่แล้ว” พฤติกรรมการบริโภคอาหารของคน รุ่นใหม่ที่นิยมรับประทานอาหารแบบสังคมเมืองและแบบวัฒนธรรมตะวันตก พบว่านับวันจะเพิ่ม มากขึ้นเรื่อยๆ หากจะมองเป็นเพียงแค่กระแสของวัฒนธรรมการกินที่เป็นเพียงแฟชั่นหรือค่านิยม เพียงชั่วคราว ก็คงจะไม่ส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมการบริโภคอาหารของชุมชนชนบทเท่าไร แต่ หากเยาวชนยึดถือปฏิบัติโดยละเลยการกินอยู่ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนชนบทตนเองแล้ว โอกาสที่จะถูกกลืนโดยวัฒนธรรมตะวันตกก็มีสูงขึ้น นอกจากนี้ยังพบว่าระดับการศึกษาของพ่อแม่ ตลอดจนผู้ปกครองของเด็กๆ ก็มีส่วนเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการบริโภคอาหารของตนในครอบครัว เป็นอย่างมาก นายฟิลิป จันดาครู โรงเรียนท่ากู่ กล่าวว่า “ครอบครัวที่พ่อแม่มีระดับการศึกษาสูง จะมีส่วนสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ในเรื่องของกรบริโภคอาหารที่ถูกต้องตามหลักโภชนาการให้ แก่ลูกหลาน โดยจะให้เลือกรับประทานอาหารที่ดีมีประโยชน์ต่อร่างกายเป็นอันดับแรก”

ผลการศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่า การที่พ่อแม่มีระดับการศึกษาดีไม่เพียงแต่จะมีส่วนสำคัญต่อการกินอยู่ของสมาชิกภายในครอบครัวเท่านั้น การมีความรู้ในเรื่องอาหารการกินการรู้จักเลือกซื้ออาหารอย่างถูกต้องและการเลือกอาหารที่ดีมีประโยชน์ ยังส่งผลต่อการสั่งสอนอบรม ตลอดจนการปลูกฝังนิสัยในการกินอาหารที่ถูกต้องให้แก่ลูกหลานอีกด้วย ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ระดับการศึกษาของพ่อแม่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการบริโภคอาหารภายในครอบครัวนั้นๆ ด้วย

สรุปผลการศึกษาปัจจัยด้านสังคมและวัฒนธรรม พบว่าการเปลี่ยนแปลงลักษณะของครอบครัว เครือญาติ จากครอบครัวขยายมาเป็นครอบครัวเดี่ยว ทำให้ความสัมพันธ์ไม่กระชับเหนียวแน่นเหมือนในอดีต การติดต่อสื่อสารที่สะดวกขึ้นระหว่างหมู่บ้านกับตัวเมืองนั้นทำให้เกิดลักษณะผสมผสานของโครงสร้างสังคมระหว่างเมืองและชนบท เกิดการเลียนแบบวิถีชีวิตของสังคมเมืองมากขึ้น พบว่ามีการเลียนแบบอย่างของพฤติกรรมการบริโภคอาหารแบบสังคมเมือง จากการเปลี่ยนแปลงขนาดของครอบครัวที่เล็กลงได้ทำให้ชาวบ้านหันมาซื้อหาอาหารสำเร็จรูปและอาหารประเภทปรุงสุกมาบริโภคแทนการประกอบอาหารด้วยตนเองมากขึ้น นอกจากนี้ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ ได้ทำให้เกิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจากต่างถิ่นเข้าสู่ชุมชนชนบท โดยเฉพาะอิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตกที่ได้เข้ามามีอิทธิพลต่อพื้นฐานวัฒนธรรมของชุมชนชนบท ซึ่งทำให้ชาวบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการบริโภคอาหาร ที่ปฏิบัติสืบทอดกันมานานจนกลายเป็นวัฒนธรรมชุมชน โดยเฉพาะที่เกิดกับกลุ่มเยาวชนของหมู่บ้าน ไม่ว่าจะเป็นการนิยมรับประทานอาหารประเภทจานเดียวตามร้านอาหาร การรับประทานอาหารสำเร็จรูป การดื่มน้ำอัดลม และเครื่องดื่มชูกำลัง อีกทั้งระบบความเชื่อในเรื่องที่เกี่ยวกับการรับประทานอาหาร ที่ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านยึดถือปฏิบัติกันมาในอดีต ก็ถูกละเลยไม่ค่อยให้ความสำคัญกันเท่าไรในปัจจุบันนี้ โดยพบว่า ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการได้รับโอกาสทางการศึกษาของคนในหมู่บ้าน ที่ได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียนในระดับระดับที่สูงขึ้น ทั้งจากโรงเรียนในหมู่บ้านและการได้เข้าไปศึกษาต่อยังโรงเรียนในเขตเมือง

5.2.3 ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการบริโภคอาหารของชุมชน มีดังต่อไปนี้

5.2.3.1 แหล่งดิน

ชุมชนบ้านท่ากู่ตั้งอยู่บนที่ราบระหว่างภูเขา เป็นพื้นที่ราบแคบๆ มีลักษณะกลุ่มๆค่อนๆ มีการตั้งบ้านเรือนกระจายไปตามแนวถนนเข้าสู่หมู่บ้านและตามลำน้ำแม่ทา บริเวณพื้นที่รอบๆหมู่บ้านใช้เป็นที่ทำกิน โดยพื้นที่ราบลุ่มชาวบ้านจะใช้เป็นที่สำหรับทำนาปลูกข้าว ส่วนพื้นที่ดอนส่วนใหญ่ชาวบ้านจะใช้ทำไร่และทำสวนผลไม้ ลักษณะของดินในที่ดอนจะเป็นดินแดงหรือดินลูกรัง สภาพของดินค่อนข้างแห้งและแข็ง พื้นที่ดอนส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านจับจองไว้เพื่อทำการเพาะปลูกพืชไร่ โดยพบว่ายังไม่มีเอกสารสิทธิการถือครองที่ดินใดๆ เนื่องจากอยู่ในแนวเขตอุทยานแห่งชาติดอยขุนตาล จึงพบว่ามีปัญหาในการบุกรุกพื้นที่ป่าอยู่เสมอ จากการสำรวจหมู่บ้านพบว่าบริเวณพื้นที่ดอนจะอยู่ในเขตพื้นที่รับน้ำจากอ่างเก็บน้ำห้วยแม่โง้งอ่าง ซึ่งชาวบ้านจะทำการปรับพื้นที่เพื่อปลูกข้าวโพดฝักอ่อน และมีบางส่วนของชาวบ้านทำเป็นสวนผลไม้ ได้แก่ มะม่วงและลำไย การเพาะปลูกพืชบริเวณนี้ยังคงต้องอาศัยน้ำฝนและจากแหล่งน้ำตามธรรมชาติ โดยพบว่าฝนตกมากในช่วงเดือนมิถุนายน - สิงหาคม ของทุกๆ ปี ในส่วนของพื้นที่ราบลุ่มของหมู่บ้านนั้นพบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่ได้จับจองเป็นพื้นที่ทำมาหากินมาตั้งแต่เริ่มก่อตั้งหมู่บ้านกันใหม่ๆ ซึ่งชาวบ้านจะได้รับพื้นที่ทำกินนี้จากการถ่ายโอนกันทางมรดก มีบางส่วนที่ได้มาจากการซื้อขายกันในภายหลัง พื้นที่บริเวณนี้ชาวบ้านมีเอกสารสิทธิในการถือครองที่ดิน โดยส่วนใหญ่จะเป็นเอกสารสิทธิประเภท ส.ป.ก.4-01

แหล่งดินมีความสำคัญต่อการผลิตอาหารเพื่อบริโภคของชาวบ้าน ในแง่ของการเป็นแหล่งเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ทำการเกษตรของชาวบ้านในปัจจุบัน โดยเฉพาะการเน้นเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจแต่เพียงอย่างเดียว ได้ทำให้แหล่งดินเสื่อมโทรมลง และพบว่าการเสื่อมโทรมของแหล่งดินในหมู่บ้านเป็นผลมาจากการใช้สารเคมีต่างๆ การไถพรวนดิน และการบุกรุกตัดไม้ทำลายป่าของชาวบ้านนั่นเอง สิ่งเหล่านี้ได้ทำให้พืชผักพื้นบ้านไม่สามารถขึ้นได้ในบริเวณนั้นๆ และทำให้แหล่งอาหารตามธรรมชาติในหมู่บ้านลดน้อยลงจนไม่เพียงพอต่อความต้องการบริโภคของคนในหมู่บ้าน นายจำลอง พวงแก้ว หมอพื้นบ้านและผู้นำพิธีกรรมทางศาสนาของหมู่บ้านท่ากู่ กล่าวว่า “สภาพของดินในหมู่บ้านท่ากู่เดี๋ยวนี้ไม่ค่อยดี จะปลูกพืชผักอะไรต้องใส่ปุ๋ยเคมีกันทั้งนั้น ไม่ใส่ปุ๋ยผักจะไม่งาม” สภาพของดินที่เสื่อมโทรมลงอย่างมากได้

ทำให้ชาวบ้านไม่ค่อยนิยมปลูกพืชผักบริโภคกันเองเท่าไรนัก ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่จะหาซื้อจากตลาดมากกว่า ทั้งนี้เนื่องจากวิธีการผลิตทางการเกษตรของชาวบ้านในปัจจุบันนั้น พบว่าเป็นการทำลายคุณภาพของสิ่งแวดล้อมที่ใช้ในการผลิตอาหารจากการใช้สารเคมีต่างๆ จนอาจส่งผลกระทบต่อถึงการผลิตอาหารทั้งในระบบของธรรมชาติและระบบที่ดำเนินการโดยมนุษย์

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงสภาพของแหล่งดินจากที่เคยมีความอุดมสมบูรณ์ในอดีต แต่เมื่อชาวบ้านใช้พื้นที่ในการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจอย่างเข้มข้นมานานหลายปี จนในปัจจุบันพบว่าแหล่งดินในหมู่บ้านมีสภาพเสื่อมโทรมลงไปอย่างมาก ซึ่งทำให้ผลผลิตจากการเพาะปลูกในระยะหลังลดน้อยลงไปเรื่อยๆ อันเป็นผลจากการใช้พื้นที่ดินทำการเพาะปลูกอย่างหนาแน่นและซ้ำซากเพื่อการผลิต จนทำให้รูปแบบของการเพาะปลูกพืชผักที่เป็นอาหารของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป เมื่อดินที่ใช้ในการเพาะปลูกพืชผักไม่อุดมสมบูรณ์ (ดินจืด) ก็จะมีการบุกกรุกพื้นที่สาธารณะมากขึ้น โดยเฉพาะบริเวณป่าเหล่านี้เป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติที่มีทั้งพืชผักพื้นบ้านและสัตว์ต่างๆที่เป็นอาหารอย่างมากมาย เมื่อชาวบ้านบุกกรุกจับจองพื้นที่ดังกล่าวเพื่อไปทำการเกษตรเชิงพาณิชย์แทนพื้นที่เดิม ก็จะส่งผลให้แหล่งอาหารในหมู่บ้านลดน้อยลงตามไปด้วย ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงสภาพของแหล่งดินดังกล่าว จึงเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่ส่งผลทำให้ชาวบ้านต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบพฤติกรรมบริโภคอาหารของตนเอง ซึ่งพบได้จากการที่ชาวบ้านมีการบริโภคอาหารจากแหล่งธรรมชาติลดน้อยลง และการแสวงหาอาหารของชาวบ้านส่วนใหญ่ก็จะซื้อหาจากระบบตลาดแทน

5.2.3.2 แหล่งน้ำ

แหล่งน้ำในหมู่บ้านทาภู ที่ใช้ในการเพาะปลูกมีอยู่ 2 แหล่งใหญ่ๆ คือ จากลำน้ำแม่ทาและจากอ่างเก็บน้ำแม่โง้งอ่าง แหล่งน้ำทั้งสองนับว่ามีความสำคัญยิ่งต่อชาวบ้านทาภู เนื่องจากชาวบ้านจะต้องใช้แหล่งน้ำทั้งสองนี้ในการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ รวมทั้งเป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติของชาวบ้านด้วย การเปลี่ยนแปลงใดๆของแหล่งน้ำเหล่านี้ จึงส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมบริโภคอาหารของชาวบ้านไปด้วย พื้นที่ราบลุ่มของหมู่บ้านนั้นได้รับน้ำมาจากลำน้ำแม่ทาที่ไหลผ่านหมู่บ้าน ซึ่งพบว่า มักจะมีปัญหาน้ำท่วมที่นาในฤดูฝน และมีปัญหาการขาดแคลนน้ำในช่วงฤดูแล้งทุกๆปี ซึ่งพบว่าการตื่นเงินของลำน้ำแม่ทาเกิดจากการชะล้างของหน้าดินรวมทั้งการใช้สารเคมีต่างๆที่ใช้ในการเพาะปลูกลงสู่แหล่งน้ำ ได้ทำให้สัตว์น้ำต่างๆ ที่อาศัยอยู่อย่างชุกชุมในแหล่งน้ำตามธรรมชาติมีจำนวนลดน้อยลงอย่างมากในปัจจุบัน ส่งผลให้ชาวบ้านขาดแคลนแหล่งอาหารที่สำคัญในหมู่บ้านไป ชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องหันไปพึ่งพาแหล่งอาหารจากภายนอกหมู่บ้านกันมากขึ้น พ่อหนานสิงห์ เสนางาม ผู้อาวุโสในหมู่บ้านทาภู เล่าว่า “ในอดีตนั้นชาวบ้านสามารถจับ

สัตว์น้ำจากลำน้ำแม่ท่ามาบริเวณใกล้กันได้อย่างเหลือเฟือ แต่ในปัจจุบันลำน้ำท่าได้ตื่นเงินจนแห้งขอดในฤดูแล้ง ไม่สามารถจับปลาได้เหมือนกับแต่ก่อนอีกต่อไปแล้ว” นายมา นำจันทร์ เกษตรกรในหมู่บ้านท่ากู่ กล่าวว่า “เดี๋ยวนี้ลำน้ำท่ามันมูลขึ้นทุกปี” (ปัจจุบันนี้ลำน้ำแม่ท่าได้ตื่นเงินขึ้นทุกปี) นายสุพัฒน์ กันธิมาพงศ์ ผู้ใหญ่บ้านท่ากู่ ได้ชี้แจงว่า “ลักษณะของลำน้ำท่าที่ตื่นเงินจนแคบลง และไม่มีน้ำในช่วงฤดูแล้งนั้น เป็นผลมาจากการการไหลมาทับถมกันของตะกอนดินจากบนภูเขาทางตอนเหนือของหมู่บ้าน และจากพื้นที่เพาะปลูกของชาวบ้านท่ากู่เอง ที่ในปัจจุบันมีการเพิ่มพื้นที่ปลูกต้นข้าวโพดฝักอ่อนกันมากขึ้น” ซึ่งแต่เดิมนั้นพื้นที่ส่วนใหญ่ของหมู่บ้านจะเป็นพื้นที่ป่าที่มีต้นไม้ปกคลุมดินไว้อย่างหนาแน่น เพื่อป้องกันการพังทลายของหน้าดินจากการชะล้างของน้ำฝน แต่ปัจจุบันพบว่าชาวบ้านมีการแผ้วถางพื้นที่ที่มีความลาดชันกันมากขึ้นเรื่อยๆ โดยใช้เป็นพื้นที่สำหรับเพาะปลูกต้นข้าวโพดฝักอ่อนเท่านั้น เพราะสามารถสร้างรายได้ให้กับชาวบ้านและกลายเป็นอาชีพหลักมาประมาณ 10 กว่าปีแล้ว นายสุพัฒน์ กันธิมาพงศ์ ได้กล่าวต่ออีกว่า “ผมเกิดและเติบโตมากับลำน้ำแม่ท่า อาศัยลำน้ำแม่ท่าเป็นแหล่งอาหารแหล่งรายได้มาแต่ไหนแต่ไร จะเปรียบไปแล้วเหมือนกับแม่ของผม แต่ก่อนปู่ปลาเมียอะเยะ เดี่ยวนี้จะหาปูหาปลาต้องซื้อหาจากตลาดโน้น” ปัจจุบันจึงพบว่าสัตว์น้ำส่วนใหญ่ที่นำมาขายในตลาดจะนำมาจากภายนอกหมู่บ้านท่ากู่ และพบว่าเป็นสัตว์น้ำที่ชาวบ้านทำการเพาะเลี้ยงเอง ไม่ใช่มาจากแหล่งน้ำตามธรรมชาติดังเช่นในอดีต

ผลการศึกษาวิจัยชี้ให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงสภาพของแหล่งน้ำตามธรรมชาติในหมู่บ้าน อันเกิดจากการชะล้างของหน้าดินในช่วงฤดูฝนและการใช้สารเคมีต่างๆ ในการเพาะปลูกของชาวบ้านเอง ทั้งยาปราบศัตรูพืช ยาปราบวัชพืชและสารเคมีที่ใช้ในการเร่งการเจริญเติบโตของพืชผักที่ปลูกไว้ ได้ทำให้แหล่งน้ำตามธรรมชาติเกิดการตื่นเงินและเสื่อมสภาพไปจนทำให้สัตว์น้ำต่างๆ ตลอดทั้งพืชผักพื้นบ้านหลายชนิดที่อาศัยอยู่ในแหล่งน้ำเหล่านี้ มีจำนวนลดน้อยลงอย่างมาก และมีบางชนิดได้สูญพันธุ์ไป จึงทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่เคยแสวงหาอาหารจากแหล่งอาหารตามธรรมชาติต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการบริโภคอาหารใหม่ ปัจจุบันได้พบว่าการแสวงหาอาหารของชาวบ้านนั้น ต้องอาศัยเงินตราในการซื้อหาอาหารจากตลาดและร้านค้าขายอาหารมาบริโภคแทน

5.2.3.3 ป่าไม้

การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของหมู่บ้านท่ากู่ จากการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่ในการเพาะปลูก ได้ทำให้พื้นที่ป่าไม้และพื้นที่เกษตรกรรมแบบดั้งเดิมลดลง การลดลงของพื้นที่ป่ารอบๆหมู่บ้าน ส่งผลให้แม่น้ำและลำห้วยต่างๆ ตื้นเขินไปด้วย อันเป็นผลมาจากการชะล้างและการพังทลายของหน้าดินที่ขาดต้นไม้ปกคลุม นายจำลอง พวงเก้ กล่าวว่า “บริเวณพื้นที่

คอนของหมู่บ้านในอดีตเป็นป่าเหล่า ซึ่งเป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติของชาวบ้านตั้งแต่อดีตมานั้น ได้เปลี่ยนไปเป็นพื้นที่ปลูกต้นข้าวโพดฝักอ่อนของชาวบ้านกันเกือบหมดแล้ว” โดยพบว่าชาวบ้านมีการปลูกพืชชนิดเดียวกันเป็นพื้นที่กว้าง และปลูกพืชชนิดเดียวซ้ำๆ กันปีละ 3-5 รอบ อีกทั้งยังมีการใช้ปุ๋ยเคมี สารเคมีทางการเกษตรและยาปราบศัตรูพืชในปริมาณที่มากขึ้นทุกๆ ปี ซึ่งพบว่าสิ่งเหล่านี้สร้างปัญหามลพิษให้กับดิน น้ำ และอากาศ ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศของหมู่บ้าน อันเป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติที่สำคัญของชาวบ้านในหมู่บ้านทาภู

การลดลงของพื้นที่ป่าเหล่าของหมู่บ้านได้ส่งผลให้ชาวบ้านขาดแคลนแหล่งอาหารที่สำคัญของหมู่บ้านไป ซึ่งพบว่ามีผลทำให้พืชผักพื้นบ้านและสัตว์ป่าต่างๆ อันเป็นอาหารของชาวบ้านที่เคยมีอย่างมากมายในอดีตได้ลดจำนวนลงเป็นอย่างมาก จนบางชนิดต้องสูญพันธุ์ไปก็มี ผักพื้นบ้านต่างๆ ที่ชาวบ้านเคยหาได้จากป่าใกล้ๆ หมู่บ้าน ก็เริ่มจะหาได้ยากขึ้นทุกวัน บางชนิดกลายเป็นพืชผักหายากและเป็นที่ต้องการของตลาดในเมือง เช่น ผักหวาน ผักปุย้า ผักกูด หน่อไม้ และเห็ดต่างๆ ชาวบ้านเสาะหาพืชผักเหล่านี้มาขายให้กับพ่อค้าคนกลางที่เข้ามารับซื้อในหมู่บ้านทุกวัน ในปัจจุบันพบว่าชาวบ้านต้องซื้อหาพืชผักต่างๆ จากตลาดและร้านค้ามาบริโภคแทน การล่าสัตว์และหาของป่าอันเป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านทำมาตั้งแต่สมัยปู่ย่าตายายสืบทอดกันมานาน ก็มีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นการล่าสัตว์และหาของป่าเพื่อการค้า จากการศึกษาข้อมูลสนามได้รับคำตอบจากชาวบ้านว่า กิจกรรมการล่าสัตว์และหาของป่าพบว่ามีน้อยมาก จะพบก็แต่การหาหน่อไม้และหาเห็ดที่ยังคงมีอยู่ในปัจจุบัน

ผลการศึกษานี้ พบว่าป่าไม้เป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการบริโภคอาหารของชาวบ้าน เนื่องจากป่าเป็นแหล่งทรัพยากรที่ให้ทั้งอาหาร สมุนไพร ไม้ใช้สอย ไม้พื้น เป็นสถานที่เลี้ยงสัตว์ต่างๆ ของชาวบ้าน และยังเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่มีความสำคัญยิ่งต่อการผลิตอาหารของชาวบ้านด้วย ดังนั้นการลดลงของพื้นที่ป่าไม้ในปัจจุบันจึงทำให้ชาวบ้านขาดแคลนแหล่งอาหารตามธรรมชาติที่สำคัญไปนั่นเอง

5.2.3.4 สาธารณูปโภค

ปัจจัยทางด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ที่มีส่วนสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการบริโภคอาหารของชุมชนหมู่บ้านทาภูอีกประการหนึ่ง ได้แก่ ปัจจัยทางด้านสาธารณูปโภค ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างพื้นฐานของชุมชน การพัฒนาทางด้านสาธารณูปโภคได้รับอิทธิพลจากการพัฒนาของรัฐตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งพบว่านำความเจริญก้าวหน้ามาสู่หมู่บ้านหลายอย่างด้วยกัน เริ่มจากการสร้างพื้นฐานทางด้านสาธารณูปโภคต่างๆ เพื่อใช้เป็นฐานทางเศรษฐกิจที่สำคัญในการพัฒนาให้ชาวบ้านมีความอยู่ดีกินดี

โดยพบว่าพื้นฐานทางด้านสาธารณูปโภคที่สำคัญๆ อันมีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่และส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารของชาวบ้าน ได้แก่ การก่อสร้างถนนเข้าสู่หมู่บ้าน การมีไฟฟ้าและน้ำประปาใช้ในหมู่บ้าน รายละเอียดมีดังต่อไปนี้

1) ถนน

การก่อสร้างถนนลาดยางเข้าสู่หมู่บ้านทาถู่ เพื่อให้ชาวบ้านมีการติดต่อกับสังคมภายนอกได้สะดวกและรวดเร็วยิ่งขึ้น ได้ทำให้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป โดยพบว่าชาวบ้านมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นและสามารถนำเอาผลผลิตทางการเกษตรไปขายยังตลาดในตัวเมืองได้เอง ทำให้ชาวบ้านมีรายได้เพิ่มมากขึ้นและส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารของชาวบ้านในเวลาต่อมา จากการที่ชาวบ้านสามารถหาซื้อสินค้าอาหารต่างๆ ทั้งจากหมู่บ้านข้างเคียงและจากในเมืองเข้ามายังหมู่บ้านได้อย่างสะดวก นอกจากนี้ยังพบว่ามีพ่อค้าแม่ค้าจากภายนอกหมู่บ้านได้นำเอาสินค้าอาหารชนิดต่างๆ เข้ามาเร่ขายในหมู่บ้านอยู่ทุกวัน ทำให้ชาวบ้านมีโอกาสพบปะกับบุคคลจากต่างถิ่นมากขึ้น จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหาร จนอาจทำให้ลักษณะและชนิดของอาหารที่ชาวบ้านบริโภคมีการเปลี่ยนแปลงไป นางศรีนวล พวงเก้ แม่บ้านคนหนึ่งหมู่บ้านทาถู่กล่าวว่า “เดี๋ยวนี้ชาวบ้านส่วนใหญ่จะเปลี่ยนมาซื้อหาอาหารที่ปรุงสำเร็จมารับประทานกันมากขึ้น และยังนิยมรับประทานอาหารประเภทจานเดียวต่างๆ อย่างเช่น ก๋วยเตี๋ยว ขนมจีน บะหมี่ ข้าวผัด และลาตหน้า”

ดังนั้นจึงพบว่าการมีถนนเชื่อมต่อกันระหว่างหมู่บ้านด้วยกันและหมู่บ้านกับในเมือง มีส่วนช่วยสนับสนุนให้ชาวบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารทำให้ลักษณะการดำเนินชีวิตของชาวบ้านที่อยู่กันอย่างเรียบง่ายมาตั้งแต่ในอดีต เปลี่ยนแปลงไปเป็นการดำเนินชีวิตที่มีความสลับซับซ้อนมากขึ้น จากการที่ชาวบ้านต้องอาศัยระบบของเงินตราในการซื้อหาอาหารมาบริโภคแทนการแสวงหาเอาเองตามแหล่งอาหารธรรมชาติในหมู่บ้าน เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างของการบริโภคอาหารจากคนในสังคมเมือง จากการติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างหมู่บ้านกับชุมชนภายนอกมากขึ้น ทั้งรูปแบบและชนิดของอาหารที่ชาวบ้านนำมาบริโภค จึงทำให้ชาวบ้านมีพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารที่แตกต่างไปจากอดีต ซึ่งพบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่จะยอมรับเอาพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารของสังคมเมืองมาใช้มากขึ้น

2) ไฟฟ้า

การมีไฟฟ้าใช้ในหมู่บ้านเป็นปัจจัยทางด้านสาธารณูปโภคที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ที่พบว่าเป็นตัวสนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารของชาวบ้านในชุมชน โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับอุปกรณ์เครื่องใช้ไฟฟ้าสมัยใหม่ ซึ่งแต่เดิมมาไม่

ได้มีความจำเป็นใดๆ ในวิถีชีวิตประจำวันของชาวบ้าน แต่ในปัจจุบันได้กลายมาเป็นเครื่องอำนวยความสะดวกและเพิ่มความสุขให้แก่ครอบครัว จนในที่สุดได้กลายมาเป็นสิ่งของจำเป็นในชีวิตประจำวันที่ขาดไม่ได้ นางอุไรรัตน์ แก้วพงศ์ประธานกลุ่มแม่บ้านทาگوی กล่าวว่า “ชาวบ้านต้องทำงานหนักขึ้น เพื่อจะหาเงินทองมาซื้อหาสิ่งของที่อำนวยความสะดวกสบายต่างๆ ที่เพื่อนบ้านมีใช้กันแล้ว ทั้งวิทยุ โทรทัศน์ ตู้เย็น และเครื่องฉายวีดีโอ” การมีไฟฟ้าใช้ในหมู่บ้านได้ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่เปลี่ยนแปลงเครื่องมือเครื่องใช้ในการประกอบอาหารไปด้วย โดยเปลี่ยนมาใช้อุปกรณ์ในการประกอบอาหารแบบสมัยใหม่ที่ต้องใช้พลังงานจากไฟฟ้า อย่างเช่น หม้อหุงข้าวไฟฟ้า เตapotไฟฟ้า กระทะไฟฟ้า กระจกน้ำร้อนไฟฟ้า เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงเครื่องมือเครื่องใช้ในการประกอบอาหารของชาวบ้านได้ทำให้ลักษณะของการประกอบอาหาร ตลอดจนลักษณะของการบริโภคอาหารเปลี่ยนแปลงไปด้วย นางอุไรรัตน์ แก้วพงศ์ กล่าวต่ออีกว่า “สิ่งที่เกิดการเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้อย่างชัดเจน คือการเปลี่ยนมากินข้าวจ้าวแทนข้าวเหนียวในบางมื้อของชาวบ้าน การดื่มกาแฟในมื้อเช้า หรือการนิยมกินขนมสำเร็จรูปของเค็ๆ” สิ่งต่างๆ เหล่านี้ได้บ่งบอกให้ทราบถึงอิทธิพลของระบบเศรษฐกิจและสังคมจากภายนอก การขยายตัวของสินค้าจากตลาดภายนอกที่แทรกซึมและกระจายลงไปถึงในหมู่บ้าน รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการดำเนินชีวิตและการบริโภคอาหารของชาวบ้านที่เกิดขึ้นด้วย

การมีไฟฟ้าใช้ในหมู่บ้านจึงเป็นปัจจัยทางด้านสาธารณูปโภคปัจจัยหนึ่งที่เป็นตัวเร่งความเจริญของชุมชนหมู่บ้าน โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับอุปกรณ์เครื่องใช้ไฟฟ้าที่นำมาใช้ในการประกอบอาหาร ไฟฟ้าจึงมีบทบาทสำคัญและมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านในชนบท และเป็นตัวการสนับสนุนให้ชาวบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารด้วย ซึ่งพบว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งชนิดของอาหารที่นำมาบริโภค อุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบอาหาร และลักษณะการบริโภคอาหารของชาวบ้านด้วย

3) น้ำประปา

การมีน้ำประปาใช้ในหมู่บ้านทาگوی พบว่าได้ช่วยสนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารของชาวบ้าน จากเดิมที่ชาวบ้านจะใช้น้ำที่ทำได้ตามแหล่งธรรมชาติในหมู่บ้านทั้งการอุปโภคและบริโภค โดยน้ำที่ใช้ในการบริโภคนั้นจะเป็นน้ำฝนที่ชาวบ้านกักเก็บไว้ในโอ่งน้ำขนาดใหญ่ในฤดูฝนและน้ำจากลำห้วยในหมู่บ้าน แต่หลังจากได้มีการก่อสร้างระบบประปาหมู่บ้านขึ้น โดยกรมโยธาธิการ ซึ่งสร้างเสร็จในปี พ.ศ. 2536 ได้ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่เปลี่ยนมาใช้น้ำประปาหมู่บ้านในการอุปโภคและบริโภคแทนน้ำฝน เนื่องจากการใช้น้ำประปามีความสะดวกสบายกว่าการรองน้ำฝนใช้และการตักน้ำตามลำห้วย การมีน้ำประปาใช้ในการบริโภคทำให้ชาวบ้านประหยัดเวลาในการประกอบอาหาร โดยพบว่าชาวบ้านไม่ต้องเสีย

เวลาในการเตรียมอาหารนานเหมือนแต่ก่อน เพราะไม่ต้องลำบากในการที่ต้องเดินทางไปตักน้ำตามลำห้วยหรือตามลำธาร นางยุพิน มีพินัสสัถ แม่บ้านคนหนึ่งในหมู่บ้านทาตุ่กล่าวว่า “เดี๋ยวนี้ไม่ต้องเดินไปหิ้วน้ำไกลๆ อีกแล้ว ตั้งแต่มีน้ำประปาใช้ เวลาจะทำกับข้าวกับปลา ก็เปิดเอาจากก๊อกใช้ได้เลย” ทำให้ชาวบ้านในปัจจุบันได้รับความสะดวกสบายมากขึ้น ดังนั้นการมีน้ำประปาใช้ในหมู่บ้านได้ช่วยสนับสนุนให้ชาวบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหาร โดยเฉพาะการประกอบอาหารของชาวบ้านในปัจจุบัน ที่มักจะเน้นการประกอบอาหารที่ง่ายและใช้เวลาไม่นานนัก

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางกายภาพของหมู่บ้าน ที่พบว่าแหล่งดินในหมู่บ้านมีสภาพเสื่อมโทรมลงอย่างมาก จากการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวอย่างเข้มข้นมานานหลายปี ทำให้เกิดสภาพดินจืดและผลผลิตที่ได้ก็ตกต่ำตามมา จนเกิดปัญหาการบุกรุกพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ป่าไม้เพื่อใช้เป็นแหล่งเพาะปลูกใหม่ โดยเฉพาะการบุกรุกพื้นที่ป่าเหล่า ซึ่งเป็นแหล่งอาหารที่มีทั้งสัตว์ป่าต่างๆ และพืชผักพื้นบ้านมากมายชนิดด้วยกัน ส่งผลให้แหล่งอาหารตามธรรมชาติในหมู่บ้านลดน้อยลง ทำให้ชาวบ้านต้องเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารของตนเอง โดยพบว่าชาวบ้านมีการแสวงหาแหล่งอาหารจากภายนอกชุมชนที่ผ่านระบบตลาดแทน นอกจากนี้ยังพบว่าการบุกรุกพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ป่าเหล่าของชาวบ้านยังทำให้แหล่งน้ำตามธรรมชาติตื้นเขินและเสื่อมโทรมลง จากการพังทลายของหน้าดินอันเกิดจากการไถพรวนดินเป็นบริเวณกว้างด้วยรถแทรกเตอร์ขนาดใหญ่ การใช้สารเคมีต่างๆ มากมายในการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจของชาวบ้าน ได้ทำให้สัตว์น้ำต่างๆ ตลอดจนพืชผักพื้นบ้านหลายชนิดลดจำนวนลง ปัจจุบันพบว่าชาวบ้านไม่ค่อยให้ความสำคัญต่อแหล่งอาหารตามธรรมชาติกันเท่าไรนัก นอกจากชาวบ้านบางส่วนที่มีอาชีพหาของป่าขายให้กับพ่อค้าแม่ค้าที่มารับของป่าไปขายในเมืองอีกทอดหนึ่ง ผลจากการวิจัยนี้ชี้ให้เห็นถึงการปรับปรุงและการขยายโครงสร้างพื้นฐานไปสู่หมู่บ้านชนบท เช่น ถนนหนทาง ไฟฟ้า และระบบประปา ที่ได้นำพาความเจริญก้าวหน้าสู่หมู่บ้าน ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งที่เอื้อให้ชาวบ้านได้รับรู้และต้องปรับตัวให้เข้ากับแบบแผนพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารสมัยใหม่ จากการที่ชาวบ้านได้มีโอกาสติดต่อกับชุมชนภายนอกมากขึ้น ทำให้เกิดการลอกเลียนแบบอย่างของพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารซึ่งกันและกัน โดยพบว่าชาวบ้านมีการเปลี่ยนการแสวงหาอาหารจากแหล่งอาหารตามธรรมชาติในหมู่บ้าน ไม่ว่าจะเป็นการหาพืชผักพื้นบ้านที่มีอยู่ตามสวนหลังบ้าน ข้างรั้วบ้าน ท้องทุ่งนา และริมหนองน้ำ หรือจะเป็นการจับหาสัตว์น้ำพวกกุ้ง หอย ปู ปลา กบ เขียด ตามลำห้วย ลำธารและหนองน้ำในหมู่บ้าน ได้เปลี่ยนมาเป็นการซื้อหาอาหารกันตามตลาดและร้านค้าขายอาหารในหมู่บ้าน ตลอดจนรถเร่ต่างๆ ที่เข้ามาขายอาหารกันถึงหน้าบ้านแทนในปัจจุบัน

5.2.4 ปัจจัยด้านเทคโนโลยี

เพื่อให้เกิดความชัดเจนในการเข้าใจในปัจจัยด้านเทคโนโลยี ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารของชุมชน จึงสามารถวิเคราะห์ปัจจัยด้านเทคโนโลยี ได้ดังนี้

5.2.4.1 เครื่องมือ อุปกรณ์

จากผลการศึกษาพบว่า ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีมีผลต่อรูปแบบการผลิตทางการเกษตรของชาวบ้านอย่างเห็นได้ชัดเจน ในอดีตนั้นชาวบ้านเน้นการใช้เครื่องมือและอุปกรณ์ที่มีระดับของเทคโนโลยีขั้นต่ำ โดยผลิตขึ้นจากวัสดุอุปกรณ์ที่หาได้ภายในหมู่บ้าน เช่น คันไถ จอบ มีด และเคียวเกี่ยวข้าว เป็นต้น แต่ในปัจจุบันได้เปลี่ยนมาใช้เครื่องมือและอุปกรณ์ที่ทันสมัยมากขึ้น ซึ่งจะเน้นหนักในทางประโยชน์ใช้สอยเป็นส่วนใหญ่ เช่น รถไถเดินตาม รถแทรกเตอร์ เครื่องสูบน้ำ เครื่องพ่นยาและรถตัดหญ้า อีกทั้งพบว่าชาวบ้านมีการใช้สารเคมี ปุ๋ยเคมี ยาปราบศัตรูพืช และเทคนิควิธีการเพาะปลูกแบบสมัยใหม่เข้ามาช่วย ทั้งนี้เพื่อให้ได้ผลผลิตทางการเกษตรเพิ่มมากขึ้น อันหมายถึงรายได้ของชาวบ้านที่มากขึ้นนั่นเอง แต่จากการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วยในการผลิต พบว่าได้ทำให้แหล่งอาหารตามธรรมชาติของหมู่บ้านลดน้อยลงตามไปด้วย ซึ่งมีผลทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป นายสุวัฒน์ กันธิมพงศ์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านท่ากู๋ ได้กล่าวว่า “การเปลี่ยนมาใช้เครื่องจักรกลแทนแรงงานวัวควายในปัจจุบัน ได้ทำให้แหล่งอาหารตามธรรมชาติในหมู่บ้านลดน้อยลง ซึ่งแต่ก่อนนั้นเคยมีอย่างเหลือเฟือ แต่เดี๋ยวนี้ชาวบ้านต้องเปลี่ยนไปซื้อหาจากตลาดร้านค้า และแม่ค้ารถเร่ขายอาหารมารับประทานแทน” เสียงสะท้อนจากผู้ใหญ่บ้านท่ากู๋ ที่ได้บ่งบอกให้ลูกบ้านได้ทราบและรับรู้ถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านท่ากู๋ ถึงผลของการพัฒนาทางด้านเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ถูกนำมาใช้จนเกินความพอดี นอกจากนี้ยังพบว่าเมื่อชาวบ้านมีรายได้เพิ่มมากขึ้น ส่วนหนึ่งจะถูกนำมาซื้อหาเครื่องมืออุปกรณ์ในการประกอบอาหารที่มีความทันสมัยด้วย เช่น เตาแก๊ส เตาอบไฟฟ้า กะทะไฟฟ้า กระทิกน้ำร้อนไฟฟ้า และตู้เย็น สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้ชาวบ้านมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารไปด้วย โดยพบว่าปัจจุบันชาวบ้านมีการปรุงอาหารที่เลียนแบบอย่างมาจากสังคมเมืองมากขึ้น มีการรับประทานอาหารประเภทจานเดียว การรับประทานข้าวข้าวแทนข้าวเหนียว ตลอดจนการรับประทานอาหารประเภทสำเร็จรูปต่างๆมากขึ้น

ปัจจัยทางด้านเครื่องมือและอุปกรณ์ที่มีความเจริญก้าวหน้า ได้ส่งผลให้พฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปด้วย ดังเช่น การที่ชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมไปซื้ออาหารที่ปรุงสำเร็จมารับประทานกันมากขึ้น การรับประทานอาหารจานเดียว การซื้ออาหาร ตามการโฆษณาชวนเชื่อ ตลอดจนการไปรับประทานอาหารตามร้านอาหาร

5.2.4.2 เทคนิควิธีการสมัยใหม่

เทคนิควิธีการสมัยใหม่ในการเก็บรักษาอาหาร การแปรรูปอาหาร และการปรุงอาหารได้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารของชาวบ้านด้วยเช่นกัน ซึ่งจากการสำรวจในหมู่บ้านท่ากุ่มพบว่า ชาวบ้านเกือบทุกหลังคาเรือนมีเครื่องมือเครื่องใช้ที่อำนวยความสะดวกสบายในการบริโภคอาหารหลายอย่างด้วยกัน เช่น ตู้เย็น เต่าแก๊ส หม้อหุงข้าวไฟฟ้า กระจกน้ำร้อนไฟฟ้า เตอบไฟฟ้า เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นตัวการที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารทั้งทางตรงและทางอ้อมของชาวบ้าน ดังจะพบได้จากกรณีที่ชาวบ้านเริ่มมีการรับประทานข้าวข้าวแทนข้าวเหนียวกันมากขึ้น ซึ่งมาจากการที่ชาวบ้านมีหม้อหุงข้าวไฟฟ้าใช้กัน หรือการที่ชาวบ้านเปลี่ยนมาใช้หม้ออลูมิเนียมแทนหม้อดินจากการที่ใช้เต่าแก๊สแทนเต่าถ่านหรือไม้ฟืน เนื่องจากมีความสะดวกและประหยัดเวลา นอกจากนี้ยังพบว่าเดี๋ยวนี้ชาวบ้านมีการรับประทานอาหารประเภทเนื้อสัตว์ได้มากขึ้นเนื่องมาจากการที่ชาวบ้านมีตู้เย็นใช้ ซึ่งสามารถเก็บอาหารประเภทเนื้อสัตว์ได้นานๆ โดยไม่เน่าเสีย ดังที่นางอุไรรัตน์ แก้วพงศ์ ประธานกลุ่มแม่บ้านท่ากุ่ม กล่าวว่า “ชาวบ้านไม่จำเป็นต้องซื้ออาหารสดมาประกอบอาหารทุกวัน เดี่ยวนี้สามารถซื้ออาหารสดมาเก็บไว้ในตู้เย็นได้นานเป็นสัปดาห์ เวลาจะประกอบอาหารก็สามารถนำเอาอาหารออกจากตู้เย็นมาทำได้ทันที นอกจากนั้นยังสามารถซื้อเนื้อซื้อหมูได้คราวละมากๆ เก็บไว้ในตู้เย็น”

ดังนั้นการที่ชาวบ้านมีเครื่องใช้ไฟฟ้าได้ทำให้ชาวบ้านเริ่มนิยมรับประทานอาหารประเภทสำเร็จรูปต่างๆ ที่มีขายกันตามร้านค้าขายของชำในหมู่บ้านกันมากขึ้น อันได้แก่การรับประทานอาหารประเภท บะหมี่ ซา กาแฟ ไมโล โอวัลติน เป็นต้น และจากการที่ชาวบ้านเปลี่ยนการใช้ฟืนและถ่าน มาเป็นการใช้พลังงานที่ให้ความร้อนจากก๊าซหุงต้มในการประกอบอาหารได้ทำให้การลักลอบตัดไม้เพื่อมาทำเป็นไม้ฟืนและถ่านลดลงไปด้วย

5.2.4.3 การสื่อสารสมัยใหม่

ในปัจจุบันเทคโนโลยีการสื่อสารสมัยใหม่ มีการพัฒนาก้าวหน้าไปอย่างไม่หยุดนิ่ง พบว่าได้เข้ามามีบทบาทและอิทธิพลต่อพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารของชาวบ้านอย่างเห็นได้ชัดเจน โดยเฉพาะในแง่ของอิทธิพลประเทศโลกตะวันตกที่เป็นผู้นำทางด้านเทคโนโลยีสมัยใหม่ ที่ใช้เทคโนโลยีของการสื่อสารสมัยใหม่เข้ามาครอบงำประเทศกำลังพัฒนาอย่างประเทศไทยเรา โดยไม่มีข้อยกเว้นความแตกต่างของระดับสังคม เศรษฐกิจ และอาชีพ การโฆษณาสินค้าที่เป็นสินค้าอาหารสมัยใหม่ผ่านสื่อต่างๆ ทั้ง วิทยุ โทรทัศน์และสื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างการบริโภคอาหารเพื่อความทันสมัย และมีแนวโน้มของการยอมรับพฤติกรรมกรรมการ

บริโภคอาหารสมัยใหม่มากขึ้น ซึ่งพบว่าอิทธิพลของการสื่อสารสมัยใหม่ที่มีผลต่อชาวบ้านท่ากุ่มมากที่สุด ได้แก่ การเผยแพร่ทางโทรทัศน์ เนื่องจากพบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ในหมู่บ้านท่ากุ่ม มีโทรทัศน์กันเกือบทุกหลังคาเรือน (จากข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้านท่ากุ่ม ปี พ.ศ. 2541) การติดตามข่าวสารทางโทรทัศน์จะเป็นกิจวัตรประจำวันของชาวบ้านท่ากุ่ม ที่มักจะใช้เวลาว่างหลังรับประทานอาหารเย็นในการดูรายการทางโทรทัศน์ นางศรีนวล พวงเก้ แม่บ้านคนหนึ่งกล่าวว่า “เวลาทำกับข้าวกับปลา ก็มักจะเลือกใช้เครื่องปรุงรสตามที่เห็นจากโฆษณาทางโทรทัศน์ ซึ่งก็เห็นเป็นประจำเกือบทุกวัน” การโฆษณาทางโทรทัศน์ได้ทำให้ชาวบ้านรับรู้ทั้งภาพและเสียง จึงเป็นการกระตุ้นความอยากทดลองตามคำโฆษณาชวนเชื่อ โดยพบว่า กลุ่มวัยรุ่นในหมู่บ้านเป็นกลุ่มที่ได้รับอิทธิพลดังกล่าวมากที่สุด โดยเฉพาะการโฆษณาผลิตภัณฑ์อาหารสมัยใหม่ เช่น ขนมขบเคี้ยว เครื่องดื่ม และอาหารสำเร็จรูปต่างๆ ซึ่งพบว่าในปัจจุบันอาหารเหล่านี้สามารถหาซื้อได้ตามร้านค้าในหมู่บ้านท่ากุ่มทุกร้าน “สิ่งที่พบเห็นได้เป็นประจำในหมู่บ้าน ก็คือการดื่มเครื่องดื่มชูกำลังของผู้ชายทั้งกรรมกรรับจ้าง และแม้แต่เด็กวัยรุ่นก็นิยมดื่มกันเป็นประจำ เพื่อให้เพิ่มพลังกำลังในการทำงานให้ได้มากขึ้น แม้แต่การรับประทานกล้วยเดี่ยวในมือกลางวันก็พบได้ทั่วไป” นางอุไรรัตน์ แก้วพงศ์ ประธานกลุ่มแม่บ้านหมู่บ้านท่ากุ่ม กล่าวถึง พฤติกรรมการบริโภคอาหารของชาวบ้านที่เริ่มเปลี่ยนไป นอกจากนี้ยังพบว่าการรับประทานอาหารเพื่อสุขภาพก็เริ่มเป็นที่สนใจกันมากขึ้นในกลุ่มแม่บ้าน จากการได้มีโอกาสพบปะกับกลุ่มแม่บ้านต่างถิ่น การติดตามข่าวสารทางโทรทัศน์ และจากข้อมูลข่าวสารทางหน่วยงานของทางราชการ อิทธิพลจากการโฆษณาของผู้ผลิตสินค้าทำให้ชาวบ้านมีค่านิยมในการซื้ออาหารเพื่อสุขภาพกันมากขึ้น ด้วยส่วนใหญ่จะเชื่อว่าอาหารเหล่านี้จะทำให้ผู้บริโภคมีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรง ไม่เจ็บป่วย ปลอดภัยจากโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ ตามคำโฆษณาของผู้ผลิตหรือผู้จำหน่าย ซึ่งความเชื่อลักษณะเช่นนี้พบว่า ได้ขยายวงกว้างออกไปอย่างรวดเร็ว ดังจะเห็นได้จากกลุ่มผู้ใช้แรงงานที่มีความเชื่อว่าเครื่องดื่มชูกำลังเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องดื่มเพื่อเพิ่มกำลัง หากไม่ดื่มก็จะไม่มีแรงทำงาน กลายเป็นค่านิยมในกลุ่มและมีแนวโน้มจะแพร่กระจายออกไปจนเกิดความฟุ้งเพื่อสิ้นเปลืองโดยไม่ได้ให้ความสำคัญในเรื่องของคุณภาพชีวิตที่ดี

การเติบโตของระบบสื่อสารคมนาคมที่ทันสมัย การพัฒนาเทคนิคและวิธีการโฆษณาที่ดึงดูดใจ การแพร่กระจายของภาพลักษณ์และรูปแบบวิถีชีวิตที่สะดวกสบายทันสมัย ตลอดจนการปรากฏตัวของสินค้าที่ผลิตจากภาคอุตสาหกรรม ไม่ว่าจะเป็นเสื้อผ้าเครื่องดื่มและอาหาร ได้ทำให้พฤติกรรมการบริโภคอาหารและความนิยมชมชอบในสินค้าเหล่านี้ กลายเป็นปรากฏการณ์ที่พบเห็นโดยทั่วไปในหมู่บ้าน วัฒนธรรมจากความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ ระบบการสื่อสารสมัยใหม่ การคมนาคม การศึกษา ตลอดจนการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม อันเป็นผลที่มาจาก การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ได้ทำให้ชุมชนหมู่บ้านท่ากุ่ม

ซึ่งมีเอกภาพทางประเพณีและวัฒนธรรมของตนเอง ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมต่างถิ่นมากขึ้น โดยเฉพาะอิทธิพลของสังคมเมือง และวัฒนธรรมที่มาจากประเทศทางตะวันตกแบบบริโคโนนิยม ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ได้ส่งผลกระทบต่อพื้นฐานทางวัฒนธรรมของชุมชนชนบท

ผลการศึกษานี้ชี้ได้ว่า ปัจจัยทางด้านเทคโนโลยีมีอิทธิพลต่อชาวบ้านในชุมชนชนบทเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะมีอิทธิพลอย่างมากต่อพฤติกรรมการบริโภคอาหารในกลุ่มของเด็กวัยรุ่น เพราะเป็นกลุ่มที่รับการเปลี่ยนแปลงได้ง่าย ทำให้เกิดการลอกเลียนแบบเอาอย่างกัน เพื่อความทันสมัย อยากรู้ อยากทดลอง จึงส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมการบริโภคอาหารของกลุ่มนี้และชาวบ้านในชุมชนในเวลาต่อมา ในลักษณะของการยอมรับเอาวัฒนธรรมการบริโภคอาหารแบบสังคมเมืองและวัฒนธรรมของต่างชาติด้วย จึงอาจกล่าวได้ว่าความเจริญทางเทคโนโลยีทั้งด้านเครื่องมืออุปกรณ์และเทคนิควิธีการ ตลอดจนการสื่อสารสมัยใหม่ที่กระจายตัวของสื่อรูปแบบต่างๆ โดยเฉพาะโทรทัศน์ที่แพร่ภาพและเสียงกระจายไปในพื้นที่ชนบทแทบทุกหนทุกแห่ง ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการบริโภคอาหารของชาวบ้าน ทั้งการเก็บรักษาอาหาร การถนอมอาหาร การแปรรูปอาหารและการปรุงอาหาร ซึ่งล้วนแล้วแต่มีผลทำให้พฤติกรรมการบริโภคอาหารของชุมชนเปลี่ยนแปลงไปทั้งสิ้น

สรุปปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการบริโภคอาหารของชุมชน พบว่าชุมชนต่างๆ ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นตลอดเวลา ชีวิตของชาวบ้านในชุมชนบ้านท่ากุ่มดำเนินไปเหมือนกันทุกวัน แต่สภาพภายในชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงที่มีทั้งแบบค่อยเป็นค่อยไปและอย่างรวดเร็ว ซึ่งไม่มีใครสามารถหยุดยั้งการเปลี่ยนแปลงได้ การเปลี่ยนแปลงอาจต้องอาศัยเวลาและปัจจัยที่มาจากทั้งภายในและภายนอกของชุมชน ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชน การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการบริโภคอาหารของชุมชนบ้านท่ากุ่มก็เช่นเดียวกัน มีการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไป ทั้งนี้เพราะพบว่า ตั้งแต่อดีตมาชุมชนบ้านท่ากุ่มมีวิถีชีวิตอย่างเรียบง่าย ทำมาหากินก็เพียงเพื่อให้ได้ผลผลิตมาบริโภคในครัวเรือนเท่านั้น แต่ก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงมากขึ้น เมื่อชุมชนบ้านท่ากุ่มมีถนนที่สามารถติดต่อกับชุมชนภายนอกหมู่บ้านอย่างสะดวกสบาย มีไฟฟ้า น้ำประปา และสาธารณูปโภคอื่นๆ อีกทั้งชุมชนได้เริ่มมีการผลิตสินค้าทางการเกษตรเพื่อนำไปขายและนำรายได้มาซื้อสิ่งของที่จำเป็นในครัวเรือน เครื่องใช้ไฟฟ้า ตลอดจนสิ่งของฟุ่มเฟือยที่ไม่ได้จำเป็นต่อการดำรงชีวิตประจำวัน อันมีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการบริโภคอาหารที่ลอกเลียนแบบอย่างจากสังคมเมือง โดยผ่านทางสื่อต่างๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ สิ่งตีพิมพ์ต่างๆ และอีกส่วนหนึ่งเกิดจากการติดต่อกัน โดยเฉพาะการส่งลูกหลานเข้าไปศึกษาเล่าเรียนในตัวเมืองมากขึ้น ตลอดจนการค้าขายที่เข้าไปสู่ระบบของเงินตราได้ทำให้การดำเนินชีวิตของชาวบ้านต้องไป

ผูกพันกับระบบทุนนิยมอย่างไม่รู้ตัว มีการเปลี่ยนแปลงไปผลิตสินค้าที่ไม่ใช่อาหารของชาวบ้าน โดยตรง และแหล่งอาหารตามธรรมชาติในชุมชนก็ลดน้อยลงอันเกิดจากความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม ทำให้ชาวบ้านต้องพึ่งพาอาหารจากชุมชนภายนอกมากขึ้น โดยผ่านระบบของตลาดและร้านค้า ตลอดจนรถเร่ขายอาหารตามหมู่บ้าน

5.3 การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารที่มีผลต่อการใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชน

การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารของชาวบ้าน ทั้งที่เป็นการเปลี่ยนแปลงแหล่งอาหาร การแสวงหาอาหาร การประกอบอาหาร การถนอมอาหาร และลักษณะการบริโภคอาหาร ได้ส่งผลต่อการใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชน อันได้แก่ ทรัพยากรดิน ป่าไม้และทรัพยากรน้ำ รายละเอียดดังต่อไปนี้

5.3.1 การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารที่มีผลต่อการใช้ทรัพยากรดินและป่าไม้

การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารของชาวบ้านนั้น มีความเชื่อมโยงกับการใช้ทรัพยากรดินและป่าไม้ของหมู่บ้าน โดยพบว่า การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหาร ที่ต้องจ่ายเงินตราซื้อหาอาหารจากตลาดร้านค้าทั้งในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้าน แทนการเสาะหาอาหารเองตามแหล่งธรรมชาติในหมู่บ้าน ได้ทำให้ชาวบ้านขาดการดูแลรักษาแหล่งอาหารตามธรรมชาติเหล่านี้ การมุ่งแต่แสวงหาเงินทองมาจับจ่ายใช้สอยอย่างเดียว ได้ส่งผลให้การใช้ประโยชน์จากที่ดินและป่าไม้ในปัจจุบันเป็นไปในสภาพของการใช้ที่เข้มข้นมากขึ้น กล่าวคือ เกิดการใช้ที่ดินมากขึ้น ในปีหนึ่งๆ มีการเพาะปลูกหลายรอบด้วยคันไถ เครื่องมือเครื่องใช้ที่ทันสมัยกว่าเดิม ทำให้มีการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีปราบศัตรูพืชกันอย่างมากมาย โดยไม่ได้คำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดลอม อันเป็นการเพิ่มแรงกดดันต่อการใช้ที่ดินและป่าไม้ของชาวบ้าน นั่นคือทำให้รูปแบบของการใช้ที่ดินจากในอดีตเปลี่ยนแปลงไป จากการใช้ที่ดินทำนาปลูกข้าวเป็นหลักในบริเวณที่ราบลุ่มติดลำน้ำ และใช้ที่ดินบริเวณที่เป็นที่ดอนของหมู่บ้านในการทำไร่หมุนเวียน ส่วนพื้นที่ป่าก็เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารสำหรับใช้ในการเพาะปลูกของชาวบ้าน นอกจากนั้นพื้นที่ป่าก็ยังเป็นสถานที่ที่ชาวบ้านใช้เป็นแหล่งอาหาร แหล่งยาสมุนไพร แหล่งเก็บหาไม้ฟืนไม้ใช้สอย และยังพบว่าเป็นที่สำหรับใช้เลี้ยงสัตว์ต่างๆของชาวบ้านด้วย เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย เป็นต้น ป่าประเภทนี้ชาวบ้านทากู้เรียกกันว่า “ป่าเหล่า” ซึ่งมีลักษณะเป็นที่ดอนมีความลาดชันไม่มากนัก ลักษณะของดินเป็นดินแดงมีหินและกรวดปะปน และผิวดินค่อนข้างตื้น ทำให้ลักษณะการใช้ที่ดินเพื่อการผลิตทางการเกษตรเปลี่ยนแปลงรูปแบบไป ซึ่งพบว่าเป็นการใช้ทรัพยากรดินที่เน้นการใช้ประโยชน์

เพื่อการค้า จากแต่เดิมที่เคยใช้ที่ดินทำการผลิตเพื่อการยังชีพทำนาปลูกข้าวและปลูกพืชผักที่เป็นอาหารของชาวบ้านเอง มาเป็นการผลิตในเชิงพาณิชย์แบบเข้มข้นแทน เช่น การปลูกต้นข้าวโพดฝักอ่อน และการปลูกสวนป่าไม้สัก เป็นต้น

การถือครองที่ดินของชาวบ้าน พบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่มีที่ดินถือครองกันไม่เกินครอบครัวละ 5 ไร่ มีเพียงไม่กี่ครอบครัวที่มีที่ดินที่ถือครองมากกว่า 10 ไร่ขึ้นไป โดยส่วนใหญ่ยังพบว่าเจ้าของที่ดินที่ถือครองจะเป็นผู้ทำนา ทำสวน และทำไร่เอง ทำให้จำเป็นต้องใช้แรงงานทั้งในครอบครัว และแรงงานรับจ้างเป็นจำนวนมาก ส่วนการแลกเปลี่ยนแรงงานที่เรียกว่า “การเอามือเอารวันกัน” พบว่ามีส่วนน้อยโดยจะเป็นการแลกเปลี่ยนแรงงานในหมู่บ้านๆ พื้นที่กันมากกว่าชาวบ้านคนอื่น นอกจากนั้นยังมีระบบการให้เช่าพื้นที่ทำนาที่เรียกว่า “การทำนาผ่ากิ่ง” คือมีการแบ่งผลผลิตที่ได้กันคนละครึ่งระหว่างผู้เช่าที่นา กับเจ้าของที่นา นายสุวัฒน์ กันธิมาพงศ์ กล่าวว่า “แต่ก่อนชาวบ้านที่ไม่มีที่นาทำกิน ก็จะไปขอทำนาผ่ากิ่งกับเจ้าของที่นาแต่เดี๋ยวนี้เจ้าของพื้นที่นาจะให้เช่าโดยคิดเป็นรอบของการเพาะปลูกแทน ในอัตราค่าเช่าพื้นที่รอบละ 500 บาทต่อไร่” ชาวบ้านที่ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเองหรือมีที่ดินไม่เพียงพอ ก็จะขอเช่าที่ดินจากคนที่มียี่ที่ดินทำกินมาก และไม่สามารถทำการเพาะปลูกเองได้ ซึ่งปัญหาของการขาดแคลนที่ดินทำกินนั้นนับว่าเป็นปัญหาที่สำคัญมากของหมู่บ้าน และจากข้อมูล กชช. 2ค ปี พ.ศ. 2541 ของหมู่บ้านทาถูปพบว่าชาวบ้านมีปัญหาดังกล่าวนี้จำนวน 113 ครัวเรือนด้วยกัน

การเปลี่ยนแปลงระบบพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารของชาวบ้านทาถูป ที่จำเป็นต้องไปพึ่งพาแหล่งอาหารจากระบบตลาดมากขึ้น ทำให้การปลูกข้าวโพดฝักอ่อนของชาวบ้านมิใช่เป็นเพียงแค่อาชีพเสริม ที่ชาวบ้านมักจะปลูกในนาข้าวหลังจากการเก็บเกี่ยวผลผลิตไปแล้วเท่านั้น แต่พบว่าการปลูกข้าวโพดฝักอ่อนได้กลายมาเป็นอาชีพหลักของชาวบ้าน ที่สามารถทำการเพาะปลูกได้ตลอดทั้งปี โดยชาวบ้านส่วนใหญ่จะทำการปลูกในไร่บริเวณที่ดอนในฤดูฝน และปลูกในนาข้าวบริเวณที่ราบลุ่มในฤดูแล้ง นอกจากนี้ยังพบว่าชาวบ้านหลายครอบครัวได้ยกเลิกการทำนาหลายปีแล้ว โดยเปลี่ยนมาทำการปลูกข้าวโพดฝักอ่อนแทนแต่เพียงอย่างเดียวตลอดทั้งปี ซึ่งก็พบว่าชาวบ้านสามารถที่จะทำการเพาะปลูกข้าวโพดฝักอ่อนได้ถึง 4 - 5 ครั้งต่อปี เพื่อให้ได้เงินตรามาจับจ่ายซื้ออาหารเกือบแทบทุกชนิดในปัจจุบัน และนับวันจะต้องใช้จ่ายในส่วนนี้เพิ่มมากขึ้น ดังเช่นที่ นายจำลอง พวงเก้ กล่าวว่า “เดี๋ยวนี้ต้องเตรียมเงินเป็นค่าใช้จ่ายซื้ออาหารการกิน ตกประมาณวันละ 100 กว่าบาทแล้ว”

การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารของชาวบ้าน พบว่าได้ส่งผลต่อการใช้ทรัพยากรที่ดินและป่าไม้ คือ ทำให้ชาวบ้านมีการเปลี่ยนแปลงลักษณะของการใช้ที่ดินเพื่อการผลิตทางการเกษตรและการใช้พื้นที่ป่าไม้อันเป็นแหล่งอาหาร สมุนไพร เครื่องเทศ และไม้

ใช้สอย ตลอดจนการเป็นแหล่งของต้นน้ำลำธาร ลักษณะการใช้ทรัพยากรดินของชาวบ้านในปัจจุบันจึงประกอบไปด้วย ที่นา สวน ไร่ และป่าไม้ ดังต่อไปนี้

5.3.1.1 การใช้พื้นที่นา

จากผลการศึกษาพบว่า ในหมู่บ้านท่ากุ่มีพื้นที่นาจำนวน 1,024 ไร่ ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่ของหมู่บ้านจำนวน 113 ครัวเรือน พบว่ามีปัญหาในเรื่องของการขาดแคลนที่ดินทำกิน (จากข้อมูล กชช. 2ค ปี พ.ศ. 2541) การที่ชาวบ้านต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ที่ถูกระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมรุกเข้าไปในชุมชนหมู่บ้านและรับเอาวิถีชีวิตของสังคมเมืองมาใช้มากขึ้น ทำให้ต้องพึ่งพาทรัพยากรอาหารจากภายนอกชุมชนมากขึ้น จากการทำแหล่งอาหารตามธรรมชาติในชุมชนลดน้อยลง ประกอบกับการไม่ค่อยมีเวลาเข้าป่าล่าสัตว์หรือแม้กระทั่งจะปลูกพืชผักสวนครัวเพื่อไว้บริโภคเอง ทำให้ชาวบ้านต้องขวนขวายหาเงินทองเพื่อนำมาเป็นค่าใช้จ่ายในการซื้อหาอาหาร ความไม่เพียงพอของพื้นที่ทำกินของชาวบ้านประกอบกับการขยายพื้นที่เพาะปลูกทำได้ยากขึ้น เนื่องจากอยู่ติดกับเขตอุทยานแห่งชาติดอยขุนตาล ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำของหมู่บ้านและชาวบ้านส่วนใหญ่ก็ไม่อยากเสี่ยงกับการกระทำผิดกฎหมายจากการตัดไม้ไปขาย ทำให้ชาวบ้านจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบของการใช้ที่นา จากที่เคยปลูกข้าวไว้เพียงเพื่อบริโภคสำหรับครัวเรือนก็กลายมาเป็นการปลูกข้าวโพดฝักอ่อนส่งโรงงานอาหารกระป๋องแทน การเปลี่ยนแปลงพื้นที่นาของชาวบ้านต้องอาศัยกลยุทธ์ในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว โดยพบว่าชาวบ้านมีความต้องการใช้ที่ดินเพิ่มมากขึ้นในปัจจุบัน จึงต้องปรับการใช้พื้นที่เพาะปลูกให้บ่อยครั้งขึ้น มีการเร่งรอบหมุนเวียนในการเพาะปลูกสั้นลง ทำให้เป็นการใช้ที่ดินอย่างเข้มข้นมากขึ้น และมีการสร้างความหลากหลายในการประกอบอาชีพ เพื่อให้มีรายได้เพียงพอกับความอยู่รอดในสภาพปัจจุบันนี้

การปลูกพืชพาณิชย์สมัยใหม่เช่น การปลูกต้นข้าวโพดฝักอ่อน จึงมีความสำคัญอย่างมากต่อชาวบ้านเกือบทั้งหมู่บ้านในปัจจุบัน ซึ่งชาวบ้านจะต้องดิ้นรนและขวนขวายหาเงินตรามาเป็นค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะค่าอาหารที่จะต้องจ่ายซื้อหาบริโภคเป็นประจำทุกวัน ทำให้ชาวบ้านเดินเข้าไปสู่ระบบทุนนิยมโดยไม่รู้ตัว การแก้ไขข้อจำกัดของพื้นที่เพาะปลูก โดยการทำการเกษตรเชิงพาณิชย์แบบเข้มข้น ทำการเพาะปลูกพืชชนิดเดียวกันซ้ำในพื้นที่เดิมทุกๆปี ได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศของพื้นที่หมู่บ้าน จากการใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง สารเคมีต่างๆและการปลูกพืชชนิดเดียวกันซ้ำๆ ปีละหลายรอบ โดยไม่ได้ปล่อยให้พื้นที่ดินได้ฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ทำให้สภาพของดินเสื่อมโทรมลงจนกลายเป็นดินจืด และจำเป็นต้องพึ่งพาปุ๋ยวิทยาศาสตร์มากขึ้น นายบุญใส ชัยมาสพงศ์ เกษตรกรคนหนึ่งในหมู่บ้านท่ากุ่มี ที่ทำการ

ปลูกต้นข้าวโพดฝักอ่อนมาเป็นเวลาหลายปีแล้ว กล่าวว่่า “บ่่าเค็ยวนี้ดินมันจิด จะปลูกอะยังก็อต้อง ใ้บู้ยทั้งนั้น เวลาจะปลูกข้าวโพดฝักอ่อนก็อต้องใ้บู้ยตั้ง 3 เตื่อมันถึงจะงาม” นอกจากนั้นยังพบว่า การเพาะปลูกพืชในฤดูแล้ง จำเป็นต้องอาศัยน้ำในการเพาะปลูกค่อนข้างมาก ถึงแม้ว่าในหมู่บ้านทา กู่จะมีระบบชลประทานเหมืองฝาย และมีลำน้ำทาไหลผ่านหมู่บ้านก็ตาม แต่ปริมาณน้ำที่จะใช้ในการเพาะปลูกในช่วงฤดูแล้งก็ไม่เพียงพอ จะเห็นได้จากการที่ชาวบ้านทาทำทำการเพาะปลูกต้นข้าวโพดฝักอ่อนในช่วงฤดูแล้ง ต้องทำการว่าจ้างให้รถขุดเจาะมาทำการขุดบ่อน้ำกลางลำน้ำทา เนื่องจากในช่วงฤดูแล้งลำน้ำทาจะตื้นเขินและปริมาณน้ำในระบบชลประทานเหมืองฝายก็มีน้อยจนไม่เพียงพอต่อการเพาะปลูกของชาวบ้าน ซึ่งข้อจำกัดในเรื่องนี้ได้ส่งผลให้เกิดปัญหาความขัดแย้งในเรื่องของการใช้น้ำอยู่เป็นประจำ

5.3.1.2 การใช้พื้นที่ไร่

พื้นที่ไร่ของหมู่บ้านทาส่วนใหญ่จะอยู่ในบริเวณที่ติดกับภูเขาของหมู่บ้าน โดยพบว่ามีส่วนทับซ้อนกับพื้นที่ป่าของเขตอุทยานแห่งชาติคอยขุนตาล และยังคงมีปัญหาในเรื่องของเอกสารสิทธิ์ในการครอบครองที่ดินอยู่จนถึงในปัจจุบัน ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่มีที่ดินบริเวณนี้ยังไม่ได้รับเอกสารสิทธิ์ครอบครองที่ดินเป็นของตนเอง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการบริโภคอาหารของชาวบ้านได้ส่งผลต่อการใช้พื้นที่ทำไร่ ซึ่งแต่เดิมมาที่ดินบริเวณนี้ชาวบ้านส่วนใหญ่จะใช้ในการปลูกข้าวไร่ แต่เนื่องจากการปลูกข้าวในที่นาบริเวณที่ลุ่มยังไม่เพียงพอต่อการบริโภคของชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งยังคงต้องอาศัยการปลูกข้าวไร่ไว้บริโภค แต่จากการปลูกข้าวไร่ซ้ำที่เดิมทุกปีโดยไม่ได้พักดินให้ฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ จึงเป็นผลให้ผลผลิตข้าวไร่ลดน้อยลงในปีต่อๆมา ในช่วงประมาณ 10 กว่าปีที่ผ่านมามีพบว่า ชาวบ้านได้ปรับเปลี่ยนพื้นที่ไร่นามาทำการเพาะปลูกต้นข้าวโพดฝักอ่อนแทนการปลูกข้าวไร่ในช่วงฤดูฝน ซึ่งในบริเวณที่ลุ่มจะใช้ในการปลูกข้าวนาปี นอกจากนี้มีชาวบ้านบางส่วนได้ปรับเปลี่ยนพื้นที่ดอนที่เคยใช้ปลูกข้าวไร่มาเป็นการปลูกไม้ผลแทน เช่น ลำไย มะม่วงและลิ้นจี่ นายสุพัฒน์ กันธิมาพงศ์ ได้กล่าวว่า “ในปัจจุบันหมู่บ้านทาพบว่ามียี่เพียงประมาณ 3 ครอบครัวเท่านั้น ที่ยังคงทำการปลูกข้าวไร่เพื่อไว้บริโภคในครอบครัว”

การเปลี่ยนแปลงรูปแบบพฤติกรรมการบริโภคอาหารของชาวบ้าน ที่ต้องอาศัยอาหารจากแหล่งอาหารภายนอกชุมชนผ่านระบบตลาด และใช้ระบบเงินตราในการซื้อขายแลกเปลี่ยน ได้ทำให้ชาวบ้านขยายพื้นที่เพาะปลูกกล้าเข้าไปในเขตพื้นที่ป่าอยู่เรื่อยๆ อย่างไรก็ตามในปัจจุบันพบว่าพื้นที่ไร่ส่วนหนึ่งของชาวบ้านได้ถูกนำไปขายให้กับนายทุนจากต่างถิ่นที่เข้ามากว้านซื้อที่ดิน โดยเฉพาะพื้นที่บริเวณใกล้กับอ่างเก็บน้ำของหมู่บ้านถูกขายไปมากที่สุด จึงพบว่า

รูปแบบของการใช้ที่ดินทำกินของชาวบ้าน ได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบของการใช้ที่ดินไป จากที่เคยใช้ปลูกข้าวไร่ได้เปลี่ยนไปเป็นการเพาะปลูกพืชพาณิชย์สมัยใหม่ การทำสวนผลไม้ และการทำสวนป่าไม้แทน ทั้งนี้ก็เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงสภาพทางเศรษฐกิจนั่นเอง

5.3.1.3 การใช้พื้นที่สวน

การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารของชาวบ้านท่ากู่ในปัจจุบัน โดยเฉพาะพฤติกรรมการบริโภคอาหารที่เลียนแบบอย่างของสังคมเมือง ที่พึ่งพาระบบตลาดและร้านค้าเป็นแหล่งอาหารแทนการเสาะหาอาหารตามแหล่งธรรมชาติ การถนอมอาหารที่ไม่ได้ให้ความสำคัญของการถนอมอาหารในระยะยาว และลักษณะการบริโภคอาหารของชาวบ้านในปัจจุบันที่นิยมรับประทานอาหารประเภทเนื้อสัตว์มากขึ้น ได้ส่งผลต่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการเพาะปลูกของชาวบ้าน โดยเฉพาะการใช้พื้นที่สวน ซึ่งผลการศึกษากการใช้พื้นที่สวนของชาวบ้านพบว่า มี 2 ลักษณะด้วยกัน คือ จากที่เคยเพาะปลูกพืชผักสวนครัวไว้บริโภคในครัวเรือนได้เปลี่ยนเป็นการเพาะปลูกเพื่อนำไปขายให้กับพ่อค้าคนกลางแทน ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะปลูกพืชผักหลายชนิดเช่น ผักกาด พริก มะเขือ ถั่วฝักยาว หอม กระเทียม เป็นต้น และอีกลักษณะหนึ่งคือการเปลี่ยนไปเป็นสวนที่เป็นไม้ผลหรือไม้ยืนต้น เช่น สวนมะม่วง สวนลำไย สวนลิ้นจี่ สวนไม้สักทอง เป็นต้น นายจำลอง พวงเก้ กล่าวว่า “แต่ก่อนตามหัวไร่ปลายนา ชาวบ้านจะปลูกทั้งพริก มะเขือ ผักชี ข่า ตะไคร้ และผักกาดไว้กิน มีมากก็แบ่งปัน ให้ฟรี แต่เดี๋ยวนี้ชาวบ้านจะปลูกเป็นแปลงใหญ่ มีพ่อค้าแม่ค้ามารับซื้อถึงในสวน” พื้นที่สวนในหมู่บ้านส่วนใหญ่แล้วจะเปลี่ยนแปลงมาจากพื้นที่ที่ใช้ทำไร่มาก่อน ซึ่งพบว่าเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงมาประมาณ 10 กว่าปีมานี้เอง โดยมีแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงมาเป็นสวนผลไม้เพิ่มมากขึ้น แต่เนื่องจากต้องลงทุนมากในช่วงเริ่มแรก และต้องรอระยะเวลาของการให้ผลผลิตที่ค่อนข้างนานหลายปี จึงทำให้ชาวบ้านที่มีฐานะค่อนข้างดีเท่านั้นที่พร้อมจะลงทุนทำสวนเหล่านี้ ซึ่งพบว่าส่วนหนึ่งจะเป็นนายทุนจากต่างถิ่นที่เข้ามาลงทุนทำสวนผลไม้และสวนไม้ยืนต้น

5.3.1.4 การใช้พื้นที่ป่าไม้

ในอดีตนั้น พบว่าชาวบ้านทาภูเขาประโยชน์จากป่าโดยการตัดไม้ ทั้งที่เป็น ไม้ซุง ไม้แปรรูป ไม้ฟืน ไม้ใช้สอย และหาของป่ามาขายเพื่อนำไปบริโภคเป็นอาหาร ขณะเดียวกันก็พบว่าชาวบ้านได้แผ้วถางพื้นที่ป่าเพื่อบุกเบิกเป็นที่ดินทำกิน ทำให้พื้นที่ป่าลดลงอย่างต่อเนื่อง การใช้ประโยชน์จากป่าในลักษณะเช่นนี้จึงเป็นการกระทบกระเทือนต่อต้นทุนของป่าเป็นอย่างมาก เนื่องจากป่านั้นเป็นแหล่งของต้นน้ำลำธาร เป็นแหล่งอาหาร แหล่งไม้ใช้สอย แหล่งทรัพยากรเชื้อเพลิง และยังเป็นแหล่งยาสมุนไพรขนาดใหญ่ของชาวบ้านในสมัยก่อน

การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารของชาวบ้าน ได้ส่งผลให้การใช้ทรัพยากรป่าไม้เปลี่ยนแปลงไป ปัจจุบันการใช้ประโยชน์จากป่าในด้านแหล่งอาหารได้ลดน้อยลง พ่อหนานสิงห์ เสนางาม กล่าวว่า “สัตว์ป่าพวกนี้ไปหมด แม้แต่กิ้ง กวาง หมูป่าก็หาไม่พบแล้ว จะมีก็แต่กระรอก กระแตอยู่บ้างก็ไม่มากเหมือนเมื่อก่อน” ซึ่งพบว่าส่วนหนึ่งมาจากสาเหตุที่ชาวบ้านจับสัตว์ป่าไปขายกันอย่างมากมายในช่วง 20 ปีก่อน และในปัจจุบันชาวบ้านก็มีรายได้จากแหล่งอื่น ๆ มาทดแทน ทั้งจากการเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและการทำการเกษตรเชิงพาณิชย์แบบเข้มข้น ทำให้ชาวบ้านมีรายได้เพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ยังพบว่ามีตลาดร้านค้าขายอาหารในหมู่บ้านด้วย จึงทำให้ชาวบ้านทาภูเขาในปัจจุบันไม่มีความจำเป็นที่จะเข้าไปล่าสัตว์และหาของป่ามาเป็นอาหารดังเช่นแต่ก่อน ซึ่งก็พบว่า มีชาวบ้านเพียงบางกลุ่มเท่านั้นที่ยังหาของป่าเพื่อนำไปขายให้กับพ่อค้าแม่ค้าในตลาด โดยเฉพาะการหาหน่อไม้และหาเห็ดเพราะเป็นทรัพยากรจากป่าที่ยังได้รับอนุญาตจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้ให้เข้าไปหาได้โดยไม่ถูกจับกุม ปัจจุบันพบว่าไม่มีการเข้าป่าเพื่อตัดไม้มาสร้างบ้านเรือน นำไปเผาถ่าน หรือนำไปแปรรูปขาย ซึ่งเป็นการเสี่ยงต่อการทำผิดกฎหมาย นายสุวัฒน์ กันธิมาพงศ์ กล่าวว่า “สภาพป่าในปัจจุบันยังดูดีกว่าในช่วง 20 ปีก่อน เพราะหลังจากมีการปิดป่ามีเจ้าหน้าที่ป่าไม้มาตั้งหน่วยตรวจตราควบคุม การลักลอบตัดไม้ขายแทบจะไม่มีแล้ว” ส่วนการใช้ไม้ฟืนจากป่าก็เริ่มลดน้อยลง จากการที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ในหมู่บ้านทาภูเขาได้ใช้ก๊าซหุงต้มเป็นพลังงานเชื้อเพลิงในการประกอบอาหารแทนไม้ฟืน แต่ถึงอย่างไรชาวบ้านก็ยังคงต้องพึ่งพาป่าในลักษณะของการเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่ใช้ในการเพาะปลูกทั้ง ที่นา ที่สวนและที่ไร่ ตลอดจนเป็นแหล่งอาหารแหล่งไม้ใช้สอยและแหล่งยาสมุนไพรสำหรับชาวบ้านบางกลุ่ม โดยเฉพาะผู้ที่มีฐานะยากจนและไม่มีที่ดินทำกิน ซึ่งการใช้สมุนไพรยังคงพบว่าได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นต่อๆ ไป ถึงแม้จะไม่แพร่หลายมากนักและส่วนใหญ่จะเป็นการถ่ายทอดในหมู่ญาติพี่น้องกันเท่านั้น ส่วนสาเหตุหลักอีกประการหนึ่งก็คือ การที่ชาวบ้านบางส่วนออกไปรับจ้างเป็นแรงงานนอกภาคเกษตรกรรม คือการไปทำงานเป็นแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมที่มีผลตอบแทนจากการใช้แรงงานสูงกว่าภาคเกษตรกรรม แม้ว่าจากสาเหตุดังกล่าวจะเป็นการลดแรงกดดันต่อการใช้ที่ดิน

และป่าไม้ในด้านการเป็นแหล่งอาหารและแหล่งพลังงานที่สำคัญของชาวบ้าน แต่อย่างไรก็ตาม พื้นที่ป่าก็ยังเป็นพื้นที่เป้าหมายในการที่จะบุกเบิกเข้ามาถากถางที่ดินทำกินของชาวบ้าน โดยเฉพาะการใช้เป็นแหล่งเพาะปลูกพืชพาณิชย์สมัยใหม่

ผลการศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่า การใช้ทรัพยากรป่าไม้ในปัจจุบันได้เปลี่ยนจากการใช้ป่าเป็นแหล่งอาหาร การแสวงหารายได้จากผลผลิตที่ออกจกจากป่าและการพึ่งพาป่าต้นน้ำมาเป็นการใช้ป่าเพื่อเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจอย่างเข้มข้นแทน จึงนับได้ว่าเป็นการใช้ป่าในลักษณะของการทำลายต้นทุนของป่าไม้ด้วยเช่นกัน ดังนั้นจึงพบว่าการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารของชาวบ้าน ได้ทำให้เกิดแรงกดดันต่อการใช้ที่ดินและป่าไม้ในชุมชนเพิ่มมากขึ้น ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้มีการขยายพื้นที่เกษตรกรรมจากพื้นที่ราบสู่พื้นที่ดอน และเขตรอยต่อระหว่างพื้นที่ราบกับพื้นที่สูง เพื่อแผ้วถางป่าทำไร่ อันเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้พื้นที่ป่าลดลง เกิดการชะล้างพังทลายของหน้าดิน ฝนแล้งและการเสื่อมคุณภาพของระบบนิเวศของชุมชนในเวลาต่อมา

5.3.2 การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารที่มีผลต่อการใช้ทรัพยากรน้ำ

การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารของชาวบ้านในชุมชน ได้ส่งผลต่อการใช้ทรัพยากรน้ำใน 2 ลักษณะด้วยกัน คือ การใช้น้ำเพื่อการเกษตรเชิงพาณิชย์และการใช้น้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค ดังต่อไปนี้คือ

5.3.2.1 การใช้น้ำเพื่อการเกษตรเชิงพาณิชย์

การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารในปัจจุบัน โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงแหล่งอาหารได้ทำให้ชาวบ้านต้องเปลี่ยนแปลงการใช้ทรัพยากรน้ำในชุมชน จากการใช้ชาวบ้านเปลี่ยนมาทำเกษตรเชิงพาณิชย์อย่างเข้มข้นเพื่อการค้า ทำให้การใช้น้ำทั้งในและนอกฤดูการผลิตเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากน้ำเป็นรากฐานของการผลิตต่างๆ ของชาวบ้าน ดังจะเห็นได้จาก การเปลี่ยนแปลงของระบบเหมืองฝาย ที่แต่เดิมเป็นระบบเหมืองฝายขนาดเล็กไม่ถาวร ทำมาจากวัสดุที่หาได้ง่ายในหมู่บ้าน เช่น ไม้ไผ่ ฟางข้าว และหญ้าเป็นต้น เกิดจากการใช้ภูมิปัญญาของชาวบ้านในการก่อสร้างฝายทดน้ำและการขุดลอกคลองส่งน้ำเข้ามาสู่ไร่นา ซึ่งสามารถที่จะปรับให้เหมาะสมในการส่งน้ำให้กับพืชแต่ละชนิด ที่ชาวบ้านปลูกในแต่ละฤดูกาลได้ มีองค์กรที่ดูแลเหมืองฝายกันเอง อันประกอบไปด้วยกลุ่มชาวบ้านที่ร่วมใช้ประโยชน์จากเหมืองฝายเดียวกัน มีกฎระเบียบที่ร่วมตกลงด้วยกัน ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของสมาชิกผู้ใช้น้ำทุกคน โดยมีลักษณะของการบริหารจัดการโดยชุมชนมีส่วนร่วม และตกลงข้อพิจารณาในการจัดการทรัพยากรน้ำ

ของตนเอง ซึ่งข้อกำหนดต่างๆ จะมีการกำหนดข้อตกลงขึ้นเป็นสัญญา ซึ่งวันเพ็ญ สุรฤกษ์ (2518) เรียกสัญญานี้ว่า “สัญญาหม้อฝาย” อันเป็นกฎข้อบังคับที่ทุกคนช่วยกันตั้งไว้นั่นเอง

หม้อฝายในอดีต จึงเป็นสัญลักษณ์ของการผสมผสานเทคโนโลยีกับวิถีชีวิต ชาวบ้าน ทั้งในแง่ของเศรษฐกิจ สังคม การเกษตร การบริหารจัดการ และหน้าที่ของสมาชิก ผู้ใช้น้ำ สะท้อนความเป็นรากเหง้าของประชาธิปไตย การกระจายอำนาจและการแบ่งสรรหน้าที่ ที่มีอยู่ในหมู่บ้านนั้นๆ การพูดถึงหม้อฝายในอดีตของหมู่บ้านจึงไม่ใช่เพียงแค่ระบบชลประทานเท่านั้น แต่ยังรวมถึงเทคโนโลยีระดับชาวบ้านสำหรับควบคุมกระแส น้ำ ทรัพยากรน้ำ และวิถีชีวิตของชาวบ้าน เทคโนโลยีคือความรู้ของหม้อฝาย จึงได้รับการถ่ายทอดภายในชุมชนหมู่บ้านจากคนรุ่นก่อน ไปสู่คนรุ่นใหม่ ถือเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ส่งต่อกันมาตั้งแต่ในอดีตมาเป็นเวลานาน นอกจากนี้ระบบความเชื่อในเรื่องของหม้อฝายที่เกี่ยวกับพิธีกรรมหม้อฝาย อันเป็นการย้ำถึงความสำคัญของการอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติ ในฐานะที่ธรรมชาติเป็นผู้ให้ และเป็นการสร้างระบบความสัมพันธ์ การมีจิตสำนึกให้มีการใช้น้ำที่เหมาะสม พิธีกรรมบูชาผีฝายหรือผีดินน้ำของชาวบ้าน จึงเป็นเหมือนการร่วมกันสร้างพันธะสัญญาของการแลกเปลี่ยน และการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างมนุษย์ผู้ใช้น้ำกับธรรมชาติผู้ให้น้ำ ซึ่งเป็นการตอกย้ำอุดมการณ์และความร่วมมือร่วมใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาวบ้านในชุมชนหมู่บ้านเดียวกัน

การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรการบริโภคอาหารของชาวบ้าน ที่ทำให้ความต้องการบริโภคเพิ่มมากขึ้น ได้ทำให้เกิดการขยายพื้นที่ทำกินและการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการเพาะปลูก เพื่อให้ได้ผลผลิตเพียงพอแก่ความต้องการของชาวบ้าน ทำให้โครงสร้างของระบบหม้อฝายในปัจจุบันมีความสลับซับซ้อน และมีการขยายเขตชลประทานครอบคลุมพื้นที่หลายหมู่บ้าน ตลอดจนมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของลำเหมืองส่งน้ำให้มีขนาดใหญ่และใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย เช่น การคาดลำเหมืองด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก เพื่อให้ลำเหมืองส่งน้ำมีความคงทนถาวรครอบคลุมพื้นที่รับน้ำให้ได้หลายๆหมู่บ้าน โดยรัฐเข้ามามีบทบาทสำคัญในการจัดการน้ำมากขึ้น เน้นการจ่ายน้ำในฤดูแล้งและใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำให้สูงสุด โดยปราศจากการคำนึงถึงผลกระทบในระยะยาวทั้งต่อตนเอง เพื่อนเกษตรกร และสิ่งแวดล้อม มีแนวคิดและปฏิบัติต่อน้ำในฐานะที่เป็นเพียงวัตถุ “ได้เปล่า” ระบบการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ได้ถูกสืบล้มเลิกไป เกิดมีการปรับโครงสร้างขององค์กรในการจัดการและควบคุมการใช้น้ำ รวมทั้งยังมีการเปลี่ยนแปลงระเบียบแบบแผนปฏิบัติในการใช้น้ำ จะเห็นได้จากคณะกรรมการที่เป็นผู้ดูแลระบบหม้อฝาย “แก่หม้อฝาย” ที่ทางสมาชิกผู้ใช้น้ำเป็นผู้คัดเลือกตัวแทนเข้าไปเป็นกรรมการ เพื่อเป็นผู้ดูแลจัดการระบบหม้อฝายให้เกิดความยุติธรรมในหมู่ผู้ใช้น้ำทั้งหมด หลังจากที่ทางรัฐได้เข้ามาจัดการในเรื่องระบบน้ำหม้อฝายมากขึ้น ได้ทำให้คณะกรรมการหม้อฝายในปัจจุบันมีบทบาทหน้าที่ที่น้อยลง

และชาวบ้านก็ไม่ค่อยให้ความสำคัญเหมือนกับแต่ก่อน นายสุวัฒน์ กัณธิมาพงศ์ ผู้ใหญ่บ้านท่ากู่ กล่าวว่า “ในหมู่บ้านท่ากู่มีตัวแทนที่เข้าไปเป็นกรรมการเหมืองฝายร่วมกับหมู่บ้านอื่นๆ จำนวน 2 คน ในช่วงฤดูแล้งชาวบ้านจำเป็นต้องใช้น้ำในการเพาะปลูกต้นข้าว โทศฝักอ่อนเป็นจำนวนมาก และมักจะมีปัญหาในเรื่องการขาดแคลนน้ำอยู่เป็นประจำทุกๆปี” การบริหารจัดการปริมาณน้ำในอ่างเก็บน้ำของหมู่บ้าน จึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญมาก ซึ่งทางหมู่บ้านมีผู้ดูแลระบบปิดเปิดท่อส่งน้ำของอ่างเก็บน้ำ แต่พบว่าชาวบ้านที่ทำการเพาะปลูกในช่วงฤดูแล้งจะต้องจ่ายเงินเป็นค่าจ้างผู้ดูแลในอัตราคนละ 50 บาทต่อรุ่นของการปลูกข้าวโทศฝักอ่อน

จากการที่ชาวบ้านทำการปลูกต้นข้าวโทศฝักอ่อนในช่วงฤดูแล้งกันมาก ผลักดันให้มีความต้องการน้ำมาใช้ในการเพาะปลูกเพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้น้ำผิวดินเริ่มขาดแคลนไม่เพียงพอต่อความต้องการที่เพิ่มมากขึ้นทุกปี ทำให้ชาวบ้านบางส่วนเริ่มมาใช้น้ำบาดาลในการเพาะปลูกแทนน้ำผิวดิน โดยการจ้างรถขุดเจาะบ่อน้ำบาดาลมาทำการขุดเจาะตามหัวไร่ปลายนา ชาวบ้านบางรายก็ทำการขุดบ่อน้ำกลางลำน้ำทา แล้วใช้เครื่องจักรกลสูบน้ำส่งผ่านไปตามท่อพลาสติก (ท่อพีวีซี) ต่อมายังที่นา ไร่ และสวนของตนเอง ซึ่งพบว่าเป็นการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วยในการเพาะปลูกมากขึ้น นอกจากนี้ยังมีการขุดสระน้ำขนาดใหญ่เพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้งอีกด้วย ส่งผลให้ชาวบ้านต้องใช้จ่ายเงินลงทุนในการเพาะปลูกเพิ่มมากขึ้น จากการสอบถามชาวบ้านที่เป็นเกษตรกรส่วนใหญ่แล้วแต่มีภาระหนี้สินเพิ่มมากขึ้น จากการต้องลงทุนลงแรงในการเพาะปลูก โดยเฉพาะการลงทุนเป็นค่าเครื่องทุ่นแรง เครื่องจักรกลต่างๆ เช่น รถไถนา เครื่องสูบน้ำ เครื่องพ่นยา ตลอดจนค่าปุ๋ยเคมี ยาปราบศัตรูพืช และเมล็ดพันธุ์พืชต่างๆ

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการบริหารโภชนาการ ได้ส่งผลกระทบต่อการใช้น้ำของชาวบ้าน โดยเฉพาะการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ที่มีขนาดใหญ่เข้ามาจัดการน้ำ ทำให้ระบบการจัดการน้ำแบบดั้งเดิมที่ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวบ้านสูญสลายไป การเข้ามามีบทบาทของภาครัฐโดยไม่ให้ความสำคัญกับความหลากหลายของวิธีการจัดการน้ำขนาดเล็กของชาวบ้าน แต่เน้นการใช้เทคโนโลยีขนาดใหญ่ที่มีความสลับซับซ้อน ตามกระแสหลักของการจัดการทรัพยากรน้ำ คือ แนวคิด “เล็กๆ ไม่ ใหญ่ๆ ชอบ” ภายใต้โครงการขนาดใหญ่ที่มีค่าใช้จ่ายในการก่อสร้างสูงๆ โดยขาดการคำนึงถึงความเป็นธรรมชาติ ที่มนุษย์ไม่ควรไปยุ่งหรือควบคุมบังคับธรรมชาติของน้ำ ทำให้ชาวบ้านขาดอิสระภาพในการตัดสินใจทั้งการเลือกชนิดพืชที่ปลูก เวลา และการเก็บเกี่ยวผลผลิต ซึ่งจะถูกกำหนด โดยระบบชลประทานของหน่วยงานภาครัฐ จึงมักพบปัญหาของการใช้น้ำตามมาทั้งในชุมชนและระหว่างชุมชนที่ใช้น้ำจากแหล่งเดียวกัน

5.3.2.2 การใช้น้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภค

ในด้านการใช้น้ำเพื่ออุปโภคและบริโภคของชาวบ้าน พบว่าการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการบริโภคอาหารของชาวบ้าน มีผลต่อการใช้น้ำในการอุปโภคและบริโภค จากที่เคยใช้น้ำตามแหล่งธรรมชาติต่างๆ เช่น ลำห้วย ลำเหมือง ลำน้ำทา บ่อน้ำตื้น และน้ำฝน ซึ่งสามารถใช้ได้ตลอดปี ต่อมาเมื่อหมู่บ้านมีความเจริญมากขึ้น มีการพัฒนาในด้านต่างๆ โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตของชาวบ้าน ที่มีการเพาะปลูกพืชเชิงพาณิชย์กันมากขึ้น ทำให้ความต้องการน้ำมาใช้ในการเพาะปลูกมากขึ้น ส่งผลให้น้ำตามแหล่งธรรมชาติต่างๆ เริ่มขาดแคลน โดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้ง น้ำตามลำห้วย และตามลำน้ำทาจะแห้งขอด ไม่สามารถนำน้ำมาอุปโภคและบริโภคได้ ทางหน่วยงานภาครัฐจึงได้ก่อสร้างระบบประปาหมู่บ้านขึ้นมา 2 แห่งในหมู่บ้าน โดยได้รับการก่อสร้างจากกรมโยธาธิการ กระทรวงมหาดไทย จึงทำให้ชาวบ้านเปลี่ยนมาใช้น้ำประปาในการอุปโภคและบริโภคแทน นอกจากนี้ยังพบว่าชาวบ้านส่วนหนึ่งได้เปลี่ยนมาดื่มน้ำบรรจุขวด ที่ทางเอกชนผลิตขึ้นมาดื่ม แทนน้ำจากแหล่งน้ำตามธรรมชาติที่มีอยู่ในหมู่บ้าน เนื่องจากอิทธิพลของการเลียนแบบอย่างการบริโภคสมัยใหม่ของสังคมเมือง

หากพิจารณาถึงการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการใช้น้ำของชาวบ้าน และการปรับตัวขององค์กรที่เกี่ยวข้อง จากการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการบริโภคอาหารของชุมชน สามารถมองภาพรวมได้ว่า ภายใต้กระแสของการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในปัจจุบัน ทั้งทางด้านเทคโนโลยีสมัยใหม่ ระบบเกษตร พืชพาณิชย์สมัยใหม่ การซื้อขายเก็งกำไรที่ดิน การขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมชนบท และการอพยพของแรงงานชนบท ทั้งหมดได้ส่งผลให้มีการปรับเปลี่ยนแบบแผนการจัดการน้ำของชุมชนหมู่บ้าน

สรุปผลการศึกษาการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการบริโภคที่มีผลต่อการใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชุมชน สามารถชี้ให้เห็นได้ว่า จากการที่รัฐได้มีนโยบายในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ผ่านมา หลังปี พ.ศ. 2500 รัฐได้มุ่งให้ความสำคัญในด้านเศรษฐกิจมากกว่าสังคม ทำให้เกิดการมุ่งเน้นพัฒนาการผลิตอาหารในลักษณะที่ผลิตวัตถุดิบเพื่อป้อนโรงงานอุตสาหกรรม การขยายตัวอย่างรวดเร็วในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา ทำให้ชาวบ้านทาถูส่วนใหญ่มุ่งเน้นการผลิตอาหารเพื่อการค้าและแสวงหากำไร ระบบของเงินตราเริ่มเข้ามามีอิทธิพลเหนือวิถีชีวิตของชาวบ้านมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นการเข้าสู่วงจรของความสัมพันธ์แบบทุนนิยมเข้มข้น ซึ่งมีส่วนผลักดันให้ชาวบ้านเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตไปจากเดิม ส่งผลให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่สามารถที่จะพึ่งพาตนเองได้ในด้านการผลิตอาหารและการแสวงหาอาหาร ไม่มีมากนักในเวลาต่อมา โดยพบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ในปัจจุบันกลับต้องพึ่งพาอาหารจากระบบตลาด และมีแนวโน้มที่นับวันจะเพิ่มทวีความเข้ม

แข็งของระบบการตลาดมากยิ่งขึ้น การเปลี่ยนมาปลูกพืชพาณิชย์สมัยใหม่ของชาวบ้านทาอยู่ในปัจจุบัน นับว่าเป็นตัวอย่างของการเปลี่ยนแปลงที่สนองตอบความต้องการของชาวบ้าน จึงพบว่า การเปลี่ยนมาปลูกพืชพาณิชย์ เป็นการปลูกเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวแทนการปลูกเพื่อเอาไว้เลี้ยงครอบครัวเพียงอย่างเดียวดังแต่ก่อน การปลูกพืชแบบเข้มข้นนี้ ได้ส่งผลกระทบต่อการลดลงของพื้นที่การเพาะปลูกพืชที่เป็นอาหารหลักที่ใช้บริโภคในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน การเปลี่ยนมาปลูกพืชตามความต้องการของตลาด มากกว่าที่จะปลูกพืชที่เป็นอาหารตามความต้องการบริโภคในครัวเรือน ทำให้แหล่งอาหารของชาวบ้านได้เปลี่ยนไปสู่ระบบการตลาดมากยิ่งขึ้น ซึ่งก็พบว่ารายจ่ายค่าอาหารในครอบครัวนับวันจะสูงขึ้นเรื่อยๆ การที่ชาวบ้านทำการผลิตทางการเกษตรแบบใหม่ จึงจำเป็นต้องมีปัจจัยทางด้านทุน ที่ดิน ความรู้ และเทคโนโลยีด้านการเกษตรสมัยใหม่ คือ พันธุ์พืช เครื่องจักรกล เครื่องทุ่นแรงต่างๆ ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง การบำรุงรักษาเครื่องมือเครื่องใช้ การขนส่ง และการตลาด นอกเหนือจากปัจจัยด้านด้านธรรมชาติที่มีอยู่แล้วในชุมชนหมู่บ้าน

การผลิตอาหารของชาวบ้านต้องอาศัยทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชุมชน อันได้แก่ ดิน น้ำ ป่าไม้ เป็นต้น แต่ถ้าหากการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตของชาวบ้าน ทั้งจากการผลิตในภาคเกษตรกรรมและภาคอุตสาหกรรมในปัจจุบัน ได้ส่งผลให้สิ่งแวดล้อมของชุมชนถูกทำลายจนเกิดความเสียหายขึ้น ก็จะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมของชุมชนเอง วิถีการผลิตทางการเกษตรกรรมและทางอุตสาหกรรมของชุมชนในระยะหลังกลับเป็นการทำลายคุณภาพของสิ่งแวดล้อมเหล่านั้น จนส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทั้งในระบบของธรรมชาติและในระบบที่ดำเนินการโดยมนุษย์ สิ่งที่มาของการผลิตพืชพาณิชย์แบบใหม่ก็คือ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการบริโภคอาหารของชาวบ้าน นอกเหนือจากการที่ชาวบ้านต้องใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีต่างๆ ในการผลิตพืชเพื่อการค้า ได้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและชุมชนมากขึ้นสารเคมีที่ตกค้างในดินและในน้ำ ได้ทำให้ความอุดมสมบูรณ์ของดินและน้ำลดลง อันเป็นผลให้ผลผลิตของพืชที่เป็นอาหารของชาวบ้านลดน้อยลง การขาดแคลนพืชอาหารที่เคยเพาะปลูกอย่างหลากหลาย ทำให้ชาวบ้านจำเป็นต้องพึ่งพาอาหารจากระบบตลาดภายนอกมากยิ่งขึ้นเรื่อยๆ

พฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารที่เปลี่ยนแปลงไปได้ทำให้การใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชนเปลี่ยนไปด้วย ทั้งจากการใช้ทรัพยากรดิน ป่าไม้และทรัพยากรน้ำ จากการขยายพื้นที่เพาะปลูกให้เพิ่มมากขึ้น จึงเกิดการบุกรุกพื้นที่ป่าและเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินของชาวบ้าน การเพิ่มขึ้นของระบบเกษตรกรรมเชิงพาณิชย์ ที่มุ่งปลูกพืชผักชนิดเดียวเพื่อขาย ใช้วิถีการผลิตทางเกษตรกรรมแบบสมัยใหม่ ที่มีการใช้ ปุ๋ยเคมี ยาปราบศัตรูพืช เครื่องจักรกลและวิธีการปลูกสมัยใหม่ ได้มีผลทำให้แหล่งอาหารตามธรรมชาติหรือระบบนิเวศของชุมชน ตลอดจนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านเปลี่ยนไป ซึ่งพบว่า การปลูกพืชพาณิชย์มีผลอย่างมากต่อการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่าง

บริโภคอาหารกับการใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของหมู่บ้าน โดยเฉพาะแรงกดดันที่มีต่อป่า แหล่งน้ำและการใช้พื้นที่เพาะปลูก ปรากฏการณ์ที่เห็นได้อย่างเด่นชัด คือ การที่ฝนไม่ตกต้องตาม ฤดูกาล สภาพดินจืด ลำน้ำแม่ทาต้นเหินและหมู่บ้านเริ่มขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Chiang Mai University